

**TÜRKİYE’DEKİ ENTEGRE KIRSAL KALKINMA PROJELERİNİN
SOSYAL KALKINMA BOYUTU:
ERZURUM ENTEGRE KIRSAL KALKINMA PROJESİ**

Ash ALAGÖZOĞLU

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**Mart 2010
ANKARA**

Aslı ALAGÖZOĞLU tarafından hazırlanan “Türkiye’deki Entegre Kırsal Kalkınma Projelerinin Sosyal Kalkınma Boyutu: Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi” adlı bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Yrd. Doç. Dr. Bilge ARMATLI KÖROĞLU
Tez Danışmanı, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından oy birliği ile Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Nil UZUN
Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Bilge ARMATLI KÖROĞLU
Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Gazi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Çiğdem VAROL
Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Gazi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Fatma ERDOĞANARAS
Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Gazi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Bahar GEDİKLİ
Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Tarih: 17/02/2010

Bu tez ile G.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu Yüksek Lisans derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Bilal TOKLU
Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Aslı ALAGÖZOĞLU

**TÜRKİYE’DEKİ ENTEGRE KIRSAL KALKINMA PROJELERİNİN
SOSYAL KALKINMA BOYUTU:
ERZURUM ENTEGRE KIRSAL KALKINMA PROJESİ
(Yüksek Lisans Tezi)**

Ash ALAGÖZOĞLU

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
Mart 2010**

ÖZET

Çok boyutlu bir süreç olan kırsal kalkınma kır ve kent arasındaki sosyo-ekonomik farkları en aza indirmeyi, kırdan kentlere göçün en önemli nedeni olan sosyo-ekonomi temelli sorunları çözmeyi amaçlamaktadır.

Türkiye’de kırsal kalkınma çalışmaları Cumhuriyetin kuruluşuyla başlamış ve günümüze değin sürmektedir. Ulusal ölçekte bir kalkınma için kır ve kentin dengeli kalkınması gerekmekte buna paralel olarak da kırsal kalkınma önemini korumaktadır. Türkiye’de farklı bölgelerde kır ve kent arasındaki sosyo-ekonomik farklılıkların giderilmesi, altyapının iyileştirilmesi, yerel halkın gelirinin arttırılması ve yaşam düzeyinin yükseltilmesi amacıyla entegre kırsal kalkınma projeleri uygulanmaktadır. Uygulanan projelerde fiziksel ve ekonomik yatırımlar öne çıkmaktadır. Çünkü üretim artışı sağlandığı takdirde bu durumun yaşam kalitesini arttıracak varsayılmaktadır. Bu çalışmada ülkemizin geri kalmış bölgesi olan Doğu Anadolu bölgesinde ilk uygulanan entegre kırsal kalkınma projesinin (Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi) ekonomik ve sosyal sonuçları incelenmekte ve kalkınmanın ekonomik ve sosyal olmak üzere bütüncül bir süreç olduğu vurgulanmaktadır.

Çalışmada kırsal kalkınma ve entegre kırsal kalkınmadaki sosyal boyuta yönelik literatür taraması yapılmış, kırsal kalkınma çalışmalarının sosyal kalkınma boyutunu analiz etmeye yönelik kullanılabilecek değişkenler tespit edilmiştir. Türkiye’deki kırsal yapı ve kırsala yönelik kalkınma çalışmaları araştırılmıştır. Kırsal kalkınmada sosyal boyutun analizine ilişkin kullanılabilecek değişkenler seçilmiş, uygun proje ve uygun veri seti tespit edilmiş, seçilen projenin yatırımları ile bölgenin sosyal ve ekonomik kalkınma düzeyi karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada ekonomik yatırımların sosyal kalkınmayı sağlayıp sağlayamadığı sorusuna cevap bulunmaya çalışılmakta ve Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi yatırımları ile sosyal ve ekonomik yapıda meydana getirdiği değişim karşılaştırmalı olarak analiz edilmektedir.

Bilim Kodu : 801.1.024
Anahtar Kelimeler :Kırsal kalkınma, entegre kırsal kalkınma, sosyal kalkınma
Sayfa Adedi : 213
Tez Yöneticisi : Yrd. Doç. Dr. Bilge ARMATLI KÖROĞLU

**SOCIAL DEVELOPMENT DIMENSION OF INTEGRATED RURAL
DEVELOPMENT PROJECT IN TURKEY:
ERZURUM INTEGRATED RURAL DEVELOPMENT PROJECT
(M.Sc. Thesis)**

Ash ALAGÖZOĞLU

**GAZI UNIVERSITY
INSTITUTE OF SCIENCE AND TECHNOLOGY
March 2010**

ABSTRACT

Rural development which is a multidimensional process aims to minimize socio-economic differences of rural and urban, to solve socio-economic problems which causes migration from rural to urban.

Rural development studies in Turkey started with the establishment of the Republic, and continues until today. Both rural and urban should develop in balanced for national development. So rural development has been important. In different regions of Turkey integrated rural development projects have been implemented. These projects' aim decrease social-economic differences between urban and rural region, improvement of infrastructure, increase local people's income, crop and animal production development, natural resource protection and increase the quality of life. Physical and economic investment in the projects are given precedence. Because increase in production levels provides to create an quality of life is assumed. In this study economic and social results of the first applied integrated rural development project (Erzurum Integrated Rural Development Project) in the Eastern Anatolian Region (This is undevelopment region of our country) are analysed and development that is a comprehensive process has social and economic dimensions are stressed.

In this study, primarily review of the literature for social dimension in rural development and integrated rural development has been, then indicators which are analysed social development in rural projects are identified. In Turkey rural structure and rural development projects are researched. Indicators which can be used to analysed social dimonsion of rural development are selected, suitable project and suitable data set are identified. Then investments of selected project and social-economic development level of region are evaluated comparatively.

In this study, “whether economic investments provide social development” the question’s answer is tryied to find and Erzurum Integrated Rural Development Project’s investments and social and economic structure in Erzurum are analysed and comparised.

Science Code : 801.1.024
Keywords : Rural development, integrated rural development, social development
Page Number : 213
Adviser : Yrd. Doç. Dr. Bilge ARMATLI KÖROĞLU

TEŞEKKÜR

Çalışma konumun şekillenmesinde fikirleriyle bana yol gösteren, araştırmanın her aşamasında yapıcı yaklaşımıyla, yardım ve desteğiyle olumlu katkılar sağlayan değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Bilge ARMATLI KÖROĞLU 'na teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmamda karşılaştığım zorlukları aşmamda yardımları olan ablam Nazlı ALAGÖZOĞLU YILMAZ'a, amirlerime, okul ve mesai arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Emekleri, yardımları bulunan, maddi ve manevi destekleriyle her zaman yanımda olan sevgili annem Hamide ALAGÖZOĞLU ve sevgili babam Mehmet ALAGÖZOĞLU'na teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	xv
HARİTALARIN LİSTESİ.....	xvi
SİMGELER VE KISALTMALARIN LİSTESİ.....	xvii
1. GİRİŞ.....	1
2. KALKINMA, KIRSAL KALKINMA VE PLANLAMA KAVRAMLARI.....	5
2.1. Kalkınmanın Tanımı ve Niteliği.....	5
2.1.1. Kalkınma kavramının kapsamı.....	5
2.1.2. Kalkınmanın kavramsal değişimi (1920-2000 yılları arasında).....	11
2.2. Kırsal Kalkınma ve Planlama.....	14
2.2.1. Kırsal kalkınmanın kapsamı.....	14
2.2.2. Kırsal kalkınmaya ihtiyaç duyulmasının nedenleri.....	16
2.2.3. Kırsal kalkınmanın kavramsal değişimi (1950-2000 yılları arasında).....	23
2.2.4. Kırsal kalkınmada planlama ve entegre kırsal kalkınma kavramı.....	25
2.3. Kırsal Kalkınmada ve Entegre Kırsal Kalkınmada Sosyal Kalkınma Boyutu.....	29
2.3.1. Sosyal kalkınma kavramı ve gerekliliği.....	29

Sayfa

2.3.2. Sosyal kalkınma düzeyini ölçmeye yönelik endeksler ve ölçümler.....	37
2.3.3. Kırsal kalkınma projelerinin sosyal kalkınma boyutunu değerlendirmeye yönelik ölçütlerin belirlenmesi.....	47
3. TÜRKİYE’DEKİ KIRSAL KALKINMA YAKLAŞIMLARI VE KIRSAL KALKINMA PROJELERİ.....	56
3.1. Türkiye’de Kırsal Yapı.....	56
3.2. Türkiye’deki Kırsal Kalkınma Yaklaşımlarının Sosyal Kalkınma Boyutu.....	61
3.2.1. Planlı dönem öncesi kırsal kalkınma yaklaşımları.....	61
3.2.2. Planlı dönemde kırsal kalkınma yaklaşımları.....	67
3.2.3. Türkiye’deki kırsal kalkınma yaklaşımlarının değerlendirilmesi.....	85
3.3. Kırsal Kalkınma Projeleri.....	89
3.3.1. Entegre kırsal kalkınma projeleri.....	92
3.3.2. Entegre kırsal kalkınma projelerinin değerlendirilmesi.....	101
4. ERZURUM ENTEGRE KIRSAL KALKINMA PROJESİ’NİN SOSYAL KALKINMA BOYUTUNUN ÖLÇÜLMESİ.....	108
4.1. Çalışmanın Amacı ve Hipotezleri.....	109
4.2. Çalışmada Sınırlılıklar ve Proje Seçim Gerekçeleri.....	111
4.3. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’ni Değerlendirme Ölçütlerinin Belirlenmesi.....	112
4.4. Çalışmanın Yöntemi.....	118
4.5. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’ni Değerlendirmede Kullanılan Veri Seti ve Analiz Yöntemi.....	119
4.6. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nin Sosyal Kalkınma Boyutunun Ölçülmesi.....	121

Sayfa

4.6.1. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi yatırımlarının ilçelere dağılımı.....	121
4.6.2. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesinin sosyal yapıya etkisi.....	135
4.6.3. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesinin ekonomik yapıya etkisi.....	146
4.6.4. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi yatırımları ile Erzurum İlının sosyal ve ekonomik kalkınma düzeyinin karşılaştırmalı analizi..	154
5. SONUÇ.....	160
KAYNAKLAR.....	167
EKLER.....	178
EK-1 Proje Yatırımının İlçelere Dağılımı.....	179
EK-2 Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nde Yer Alan İlçelere Ait 1965, 1981 ve 1997 Yılı Sosyal Yapı.....	186
EK-3 Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nde Yer Alan İlçelere Ait 1981 ve 1997 Yılı Ekonomik Yapı.....	204
ÖZGEÇMİŞ.....	213

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 2.1. İllerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması sosyal değişkenleri.....	40
Çizelge 2.2. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı insani kalkınma göstergeleri...	41
Çizelge 2.3. Kırsal kalkınma projelerinin sosyo-ekonomik kalkınma boyutunu değerlendirmeye yönelik ölçütler.....	49
Çizelge 3.1. Türkiye'nin kırsal ve kentsel nüfus değişimi (1927 – 2000).....	59
Çizelge 3.2. Türkiye'deki kırsal kalkınma yaklaşımlarının değerlendirilmesi.....	87
Çizelge 3.3. Türkiye'deki Entegre Kırsal Kalkınma Projeleri.....	102
Çizelge 4.1. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nin sosyal kalkınma boyutunu ölçmeye yönelik kullanılan göstergeler.....	113
Çizelge 4.2. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesinde yer alan köyler.....	123
Çizelge 4.3. Proje bütçesinin yatırım kalemleri.....	126
Çizelge 4.4. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi kırsal altyapı ayrıntılı yatırım kalemleri.....	127
Çizelge 4.5. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi yayım hizmetleri ile ilgili bina inşaatları yatırımlarının ilçelere dağılımı	128
Çizelge 4.6. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi demonstrasyon ve çiftçi eğitimi yatırımlarının ilçelere dağılımı	129
Çizelge 4.7. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi zirai mücadele ve hayvan sağlığı faaliyetleri yatırımlarının ilçelere dağılımı	130
Çizelge 4.8. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi beton yapımı ve teras sulama yatırımlarının ilçelere dağılımı	131
Çizelge 4.9. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi kanal temizleme, tesviye ve sanat yapıları yatırımlarının ilçelere dağılımı	131
Çizelge 4.10. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi altyapı, kredi ve arazi sulama yatırımlarının ilçelere dağılımı	132

Çizelge	Sayfa
Çizelge 4.11. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi altyapı ve hayvan sağlığı yatırımlarının ilçelere dağılımı	133
Çizelge 4.12. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi yatırımlarından ilçelerin aldıkları paylar.....	134
Çizelge 4.13. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yıllarında sağlık alanındaki büyüme oranı	135
Çizelge 4.14. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yıllarında eğitim alanındaki büyüme oranı	136
Çizelge 4.15. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yıllarında köy-bucak altyapı alanındaki büyüme oranı.....	137
Çizelge 4.16. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yıllarında köy-ilçe-il altyapı alanındaki büyüme oranı	138
Çizelge 4.17. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yıllarında altyapı alanındaki büyüme oranı	139
Çizelge 4.18. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yıllarında hizmetlere erişebilirlik-diğer alanındaki büyüme oranı	140
Çizelge 4.19. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yıllarında yapı malzemesi alanındaki büyüme oranı	141
Çizelge 4.20. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yıllarında konut alanındaki büyüme oranı.....	142
Çizelge 4.21. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yıllarında nüfus yapısı alandaki büyüme oranı.	143
Çizelge 4.22. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yıllarında nüfustaki değişim alandaki büyüme oranı.....	144
Çizelge 4.23. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yıllarında gelir kaynaklarının önem sırası alanındaki büyüme oranı.....	147

Çizelge**Sayfa**

Çizelge 4.24. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yıllarında sektörel paylar alandaki büyüme oranı...	148
Çizelge 4.25. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yıllarında arazi büyüklüğü alandaki büyüme oranı.....	149
Çizelge 4.26. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yıllarında arazi kullanım durumundaki büyüme oranı	150
Çizelge 4.27. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yıllarında arazi çeşidi alandaki büyüme oranı	151
Çizelge 4.28. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yıllarında sulama ve hayvan varlığındaki büyüme oranı	152
Çizelge 4.29. Erzurum İli İlçelerinin toplam proje yatırımından aldığı pay, projenin uygulandığı köy sayısı ve İlçelerin sosyal ve ekonomik kalkınma düzeyi.....	155
Çizelge 4.30. Erzurum İli 1980 yılı su kaynağı tetkik sonuçları.....	157
Çizelge 5.1. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nin ölçütleri.....	163

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 1.1. Bütüncül bir yaklaşımla kalkınmanın incelenmesi.....	6
Şekil 2.1. Entegre kırsal kalkınma yaklaşımı bileşenleri.....	27
Şekil 3.1. Türkiye'nin kırsal ve kentsel nüfus değişimi (1927 – 2000).....	60
Şekil 4.1. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi uygulanma tarihi.....	112

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita	Sayfa
Harita 3.1. Türkiye’deki Entegre Kırsal Kalkınma Projeleri.....	94
Harita 4.1. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi kapsamındaki köylerin ilçeler bazında oranı.....	125
Harita 4.2. Erzurum İlindeki ilçelerin sosyal ve ekonomik kalkınma düzeyleri (1981 ve 1997 yılları).....	159

SİMGELER VE KISALTMALARIN LİSTESİ

Bu çalışmada kullanılmış bazı kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklama
AB	Avrupa Birliği
da	dekar
ha	hektar
IFAD	Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
UNDP	United Nations Development Programme

1. GİRİŞ

Kalkınma ekonomik faktörlerin yanında sosyal, çevresel ve fiziksel faktörleri de kapsayan yapısal bir dönüşüm sürecidir. Kalkınmanın bu özelliğine rağmen bu kavramın tanımlanmasında ağırlıklı olarak iktisadi boyut göz önünde bulundurulmuştur. Geçirdiği değişim ve kavramsal genişlemeyle kalkınmanın asıl odak noktasının insan olduğu kabul edilerek, insanın gelişimine yönelik iyileştirmelerin önemine vurgu yapılmıştır. Kalkınma kavramının sosyal boyutu öne çıkarılmış, hatta kalkınmanın tamamen insani gelişme ile özdeşleştirilmesi gündeme gelmiştir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nca hazırlanan Beşeri Gelişme Raporlarında kalkınmanın asıl amacının beşeri kalkınma olduğu belirtilmektedir. Kalkınma, ekonomik göstergelerle ölçülen maddi koşulların iyileştirilmesiyle sınırlı olmayıp; aynı zamanda sosyal, siyasal, fiziksel, psikolojik ve kültürel yapının da geliştirilmesidir. Kalkınma gibi çok boyutlu toplumsal bir olgunun doğru ve tutarlı bir analizinin yapılabilmesi için ekonomik unsurlarla birlikte sosyal, kültürel, politik ve psikolojik faktörleri de kapsayan bir yöntem kullanılmalıdır.

Kalkınmanın tanımlanmasında, nicelikten niteliğe ve bu niteliğin dağılımına gidilmesi, beraberinde kalkınma göstergelerinde önemli değişiklikler getirmiştir. Kalkınmanın yeni göstergeleri, sosyal siyasi ve ekonomik faktörler arasındaki çok boyutlu ilişkiyi ortaya çıkarmaya yöneliktir ¹ [Tuna ve Yumuşak, 2002, Bhanoji, 1991].

Kalkınma çabalarının esas olarak 6 amacı vardır [Kaynak, 2007];

- Yaşayabilmek ve yaşamı devam ettirebilmek için doğaya karşı mücadele yani doğayı kontrol altına almak (üretim ve teknoloji boyutu)
- Yaşam standartlarını yükseltmek (insani boyut)
- İstihdam olanaklarını genişletmek ve çalışma koşullarını iyileştirmek (istihdam boyutu)

¹ Bu faktörleri içeren ve ne düzeyde kalkınma gerçekleştirildiğini gösteren çeşitli bileşik indeksler de hesaplanmaktadır: Beşeri Kalkınma İndeksi, Siyasi Özgürlükler İndeksi ve Hayatın Fiziksel Kalitesi İndeksi bu grupta yer alan bazı çalışmalardır.

- Toplumlar ya da ülkelerarası yarışta önde yer almak (hakimiyet boyutu)
- Bu çabaları çevreye en az zarar vererek gerçekleştirmek (çevre boyutu)
- Sonunda ekonomik, siyasal ve sosyal yönden özgürlük düzeyini yükseltmek (özgürlük boyutu)'tir.

Kaynak'ın (2007) vurguladığı gibi kalkınmanın amacı yalnızca ekonomik boyutla açıklanamaz, bunun yanında sosyal ve fiziksel boyutlar da yer almaktadır. Kırsal kalkınma kavramı da kalkınma kavramıyla benzer özellikler taşımaktadır. Kalkınma gibi kırsal kalkınmanın da bir süreç olduğu sosyal, ekonomik, fiziksel, politik ve psikolojik unsurları barındırdığı üzerinde uzlaşılan bir noktadır. Bu sürecin amacı kırsal alanların daha yaşanabilir ve daha çok yaşama isteği uyandıran alanlar haline getirmek olup, kırsaldaki insanların hayatlarının daha iyi koşullarda olmasının sağlanmasının yanında, olabilecek en iyi fırsatların insanlara sağlanmasıdır.

Kırsal kalkınma için önemli bir bileşen dengeli kalkınmadır. Dengeli kırsal kalkınma en az üç yolla sağlanmaktadır [Carter ve ark., 1977];

- Kırsal kalkınma mümkün olan “en iyi yaşamı” sağlanmalıdır. Kırsaldaki insan eğitim, istihdam olanakları, kaliteli sağlık ve kamusal güvenlik sisteminden yararlanabilmelidir.
- Kırsal kalkınmanın olabilecek en fazla sayıda insana yansması, onları kapsaması gerekmektedir. Bu da eşit kırsal kalkınma anlamına gelmektedir. Kırsal kalkınma sadece sağlık, eğitim, barınma gibi ihtiyaçların karşılanmasını içermez aynı zamanda ne kadar çok insanın bu hizmetlerden yararlandığını da kapsamaktadır.
- Kırsal kalkınma doğal kaynakların dengeli gelişmesiyle de ilgilidir. Doğal kaynakların göz ardı edildiği kalkınma düşünülemez.

Sosyo-kültürel değerlerin ekonomik kalkınmada dikkate alınmasının önemini vurgulamak, basit bir şekilde eski kaynaklara geri dönüş (gelenekçilik) sorunu olarak algılanmamalıdır. Kalkınmayı, sosyo-kültürel değer ve kurumların çağdaş işlevlere uyarlanma süreci olarak düşünmekte yarar vardır [Black, 1986: 38, Alıntıl原因an Yavilioğlu, 2002b]. Böylece kalkınma olarak tanımlanan olgunun ekonomik,

kültürel, sosyal ve politik olarak sınıflandırılan ve toplumu oluşturan tüm boyutlarıyla düşünülmesi gerektiği sonucuna varılmaktadır.

Türkiye’de kırsal sorunların fiziki, sosyal ve ekonomik boyutları bulunmaktadır. Bunlardan herhangi birinin atlanması kalkınma çalışmalarının başarısız olmasıyla sonuçlanmaktadır [Güven, 1996]. Türkiye’deki kırsal kalkınma çalışmalarında temel yaklaşım; ekonomik ve fiziksel yatırımlar doğrultusunda ekonomik gelişme sağlandığı takdirde, ekonomideki bu iyileşmenin sosyal kalkınmayı da gerçekleştireceği ve insanların yaşam kalitesinin böylece yükseltilebileceği doğrultusunda olmuştur. Bu tezin temel savı; ekonomik kalkınma beraberinden her zaman sosyal kalkınmayı getirmemektedir.

Kırsal kalkınmanın sosyal ve ekonomik boyutlarını birlikte ele alan bu tezle Türkiye entegre kırsal kalkınma tecrübelerinin öne çıkarılan ekonomik boyutunun yanında sosyal boyutu üzerinde de durularak, kırsal kalkınma çalışmalarında ve böylece kalkınma deneyimlerinde sosyal kalkınmanın önemi ortaya konulmaktadır. Böylece Türkiye’de kırsal kalkınma çalışmalarının savunduğu “ekonomik kalkınma sağlandığı takdirde sosyal kalkınma sağlanacak ve yaşam kalitesi artacaktır” düşüncesi sınanmış olmaktadır. Tezin temel araştırma sorusu ise sosyal yapı göz ardı edilerek yalnızca ekonomik yatırımlarla sosyal kalkınmanın sağlanıp sağlanmadığıdır.

Tezde Türkiye’de uygulanmış olan Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nin hedefleri ve sonuçları incelenerek, bu tür projelerin sonuçlarının sosyal bileşenlerine dikkat çekmeyi başarabilmeyi amaç edinmektedir. Bu tez kırsal kalkınmanın sosyal boyutuna vurgu yaparak kendinden sonraki çalışmalara özgün bir katkı sağlaması yönüyle önemlidir. Tezde Türkiye’de uygulanmış ve uygulanmakta olan entegre kırsal kalkınma projelerinin amaç ve temel faaliyet alanları değerlendirilerek projelerin sosyal boyutu genel olarak incelenmektedir. Bu tezle yapılan diğer katkı ise Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma projesi kapsamında proje yatırımlarıyla bölgenin gelişim düzeyinin karşılaştırmalı olarak analiz edilmesidir.

Çalışmada kırsal kalkınma çalışmalarının sosyal kalkınma boyutunu analiz etmeye yönelik kullanılabilecek değişkenlerin tespiti için uygun kırsal kalkınma projesi ve uygun veri seti belirlenmiştir. Seçilen projenin (Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi) yatırımları ile bölgenin sosyal ve ekonomik kalkınma düzeyi karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Tezin giriş kısmını oluşturan bu bölümün ardından ikinci bölümde kırsal kalkınma ve entegre kırsal kalkınma konularına ilişkin literatür taraması yapılmış, iki kavramın sosyal boyutu irdelenmiştir. Daha sonra ise kalkınma çalışmalarının sosyal kalkınma boyutunun analizine ilişkin ölçütler ve endeksler araştırılarak, kırsal kalkınma çalışmalarının sosyal kalkınma boyutunu analiz etmeye yönelik kullanılabilecek değişkenler tespit edilmiştir.

Üçüncü bölümde Türkiye'deki kırsal yapı ve kırsala yönelik kalkınma çalışmaları araştırılmıştır. Kırsal kalkınma çalışmalarından entegre kırsal kalkınma projeleri incelenmiş ve bu projelerin değerlendirilmesi yapılmıştır.

Dördüncü bölümde kırsal kalkınmada sosyal boyutun analizine ilişkin kullanılabilecek değişkenler seçilmiş, uygun proje ve uygun veri seti tespit edilmiştir. Çalışmanın devamında ise seçilen projenin yatırımları ile sosyal kalkınma düzeyi karşılaştırmalı olarak analiz edilerek projenin amaçları ve sonuçları değerlendirilmiştir.

Böylece ekonomik yatırımların sosyal kalkınmayı sağlayıp sağlayamadığı ve uygulama alanı üzerindeki sosyal ve ekonomik değişimin aynı düzeyde gerçekleşip gerçekleşmediği tespit edilmektedir.

2. KALKINMA, KIRSAL KALKINMA VE PLANLAMA KAVRAMLARI

2.1. Kalkınmanın Tanımı ve Niteliği

2.1.1. Kalkınma kavramının kapsamı

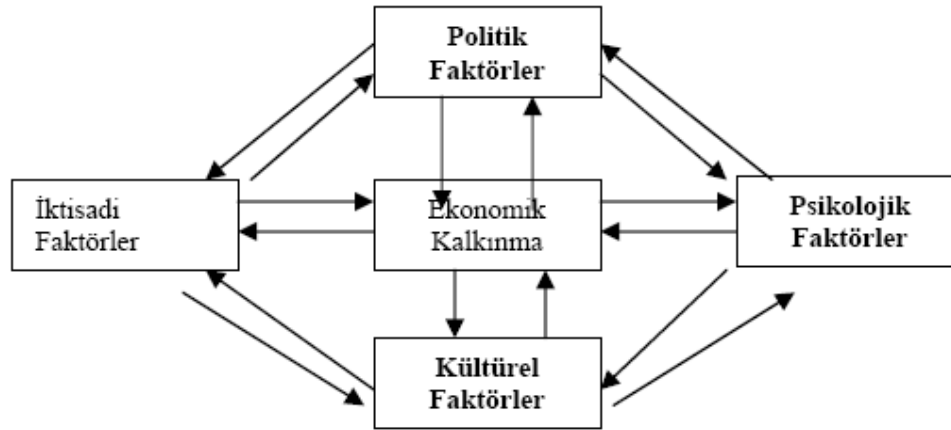
Kalkınma; önceliğin fakir insanlar olduğu, gerçek amacının ise yaşam standartlarında iyileşmelerin sağlanması ve gelir seviyesinde meydana gelen artış olan, ekonomik faktörlerin yanında sosyal ve siyasi faktörleri de içeren yapısal bir dönüşüm sürecidir [Chambers, 1994, Alıntıl原因 Köprülü, 2006, Todaro, 1994, Alıntıl原因 Sinemillioğlu, 2009, Flammang, 1979, Alıntıl原因 Köprülü, 2006, Chenery, 1988 Alıntıl原因 Berber, 2006]. Geçirdiği değişimle birlikte kalkınma kavramı, son dönemlerde sürdürülebilirlik ve insan kaynaklarının geliştirilmesi boyutlarıyla gündeme gelmektedir.

Önceleri bireylerin gelirlerinin artması olarak ele alınan kalkınma, son yıllarda daha çok insanların yaşam kalitesinde meydana gelen değişim olarak karşımıza çıkmaktadır. UNDP, son yıllarda daha çok insani gelişme endeksini kalkınmanın bir ölçütü olarak kullanmaktadır. Buna göre, kalkınmanın merkezine ekonomik büyüme değil, insanın temel ihtiyaçlara ulaşımının artması yer almaktadır [Çelik, 2006].

1960'larda kalkınma iktisatçıları, iktisadi kalkınmayı büyüme eksenli ele alışı ve teorilerindeki kalkınmayı açıklamadaki yetersizlikleri nedeniyle bazı çevrelerce eleştirilmeye başlanmıştır. Birleşmiş Milletler'in 1962 yılında yayımladığı bir raporda, iktisadi kalkınmanın büyüme eksenli ele alınışının birtakım yetersizliklerinden söz edilmiş ve iktisadi kalkınmanın farklı bir bakış açısıyla yeniden tanımlanması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Söz konusu çalışmada iktisadi kalkınma, iktisadi büyüme ve değişim olarak tanımlamakta ve bu değişimin iktisadi anlamının yanında toplumsal ve kültürel anlamını da içermesi gerektiği yer

almaktadır [Türkay, 1995]. Böylece iktisadi kalkınmanın² sadece niceliksel değil aynı zamanda niteliksel bir özelliğe de sahip olması gerektiği vurgulanmıştır.

Kalkınma kavramı ekonomik, politik, psikolojik ve kültürel faktörleri içermektedir. Todaro'ya [1994: 16, Alıntıl原因 Dursun, 1998] göre; kalkınmada olduğu gibi kırsal kalkınma da; temel sosyal yapılarda, yaygın bakış açılarında ve yerel kuruluşlarda değişimi içerdiği gibi, ekonomik büyümenin hızlanması, gelir dağılımı eşitsizliğinin azaltılması ve fakirliğin ortadan kaldırılmasını da içeren oldukça geniş bir kavramdır. Esasen kalkınma olgusunun, toplumların uğruna çaba harcadıkları ekonomik ve sosyal hedefleri kucaklaması gerekmektedir [Kaynak, 2007].

Şekil 1.1. Bütüncül bir yaklaşımla kalkınmanın incelenmesi [Ruttan, 1988: 247, Alıntıl原因 Yavilioğlu, 2002b]

Kalkınma kavramının yıllar içerisinde genişleyen anlamıyla birlikte bu kavramı anlatmada ekonomik boyut yetersiz kalmış; sosyal, kültürel, psikolojik, siyasal, çevresel ve fiziksel unsurların da eklenmesiyle sosyo-ekonomik kalkınma, beşeri kalkınma ve yaşam kalitesi gibi kavramlar oluşmuştur.

² Kalkınma iktisadının o güne kadar tek kıstası olan kişi başına gelir de yerini beslenme, kamu sağlığı, konut, eğitim gibi her biri farklı uzmanlıklar gerektiren çeşitli kısmi hedeflerine bırakmıştır [Şenses, 1996].

Daha yüksek bir ekonomik büyüme oranına nasıl ulaşılabilceği ve kalkınmayı sürükleyen temel gücün ne olduğu, uzun yıllar tartışma konusu olmuş halen de önemini korumaktadır. Ancak uzun dönemde ister ulusal isterse bölgesel düzeyde olsun kalkınmanın beşeri yönünün dikkate alınması gerekir. Kalkınma sürecinin son halkası olarak değerlendirilen beşeri kalkınma; toplumun eğitim, sağlık ve gelir seviyesini iyileştirmeyi böylece beşeri sermaye düzeyini geliştirilmeyi ve söz konusu alanlarda bireylere sunulan tercihleri genişletmeyi amaçlamaktadır [Çetin, 2005].

Kalkınma iktisadının en önemli kabulü, müdahaleci-müdahalesiz, planlı-plansız veya dengeli-dengesiz ekonomik kalkınma stratejilerinden herhangi birisinin, toplumun sosyal kalkınma stratejisine dönüşmesi ve kalkınma trendinin genel bir özelliği olarak kabul edilmesi fikridir [Shuwei 1988: 7, Alıntıl原因 Yavilioğlu, 2001]. Bu özelliğiyle birden fazla bileşeni olan kalkınmada sosyal boyut ön plana çıkmaktadır.

Toplumların kalkınmasının yalnız ekonomik açıdan değil sosyal, beşeri ve çevre açısından ele alınması gerektiği ileri sürülerek özellikle 1970’lerde kalkınma kavramı hem çevre ve doğal kaynaklar boyutu hem de insani boyutuyla ele alınmaya başlamıştır [Han ve Kaya, 2006]. Böylece 1970’li yıllardan sonra kalkınma olgusu daha geniş içeriğiyle anlaşılmaya başlanmıştır.

Kalkınma bir bütün olmakla birlikte, sosyal kalkınma denince daha çok kişiler arası dengeli bir gelir ilişkisinin sağlanması anlaşılmaktadır. Kişilerin gelirlerinde artış sağlamak, kişiler arasındaki gelir farklılıklarını gidermek ya da makul bir noktaya çekmek sosyal kalkınmada temel hedeflerden biridir. Yine kişilere daha iyi bir yaşama olanağı sağlamak, kişilerin temel gereksinimlerini giderecek olanaklar hazırlama sosyal kalkınmanın amaçlarındandır [Özgüven, 1988]. İyi bir yaşama olanağını içeren yaşam kalitesi³ kavramı refaha odaklanan bir ekonomik kalkınmayla birlikte içeriğinde sosyal, çevresel, psikolojik, fiziksel ve kişisel faktörleri de

³ Yaşam kalitesi, bireyin gereksinimlerine yanıt veren niteliklere sahip bir çevreyle olan etkileşimi sonucunda oluşan algılamalar olarak tanımlanmaktadır (Tekeli ve ark., 2007: 266).

barındıran, toplumların yaşam kalitesinin iyileştirilmesini esas alan insani kalkınma kavramı ile de bağlantılıdır⁴ [Kamp ve ark., 2003, Han ve Kaya, 2006].

Kalkınmanın merkezinde insan yer almaktadır, insani potansiyelin gerçekleşmesi, toplumsal-sosyal dinamiklerin dikkate alınması ve bunların harekete geçirilmesi kalkınmanın temel ölçütleridir. Kalkınma kavramı 3 temel değeri kapsamaktadır. Bunlardan ilki, temel ihtiyaçların sağlanabilmesidir. Yiyecek, sağlık, barınak olarak adlandırılan temel beşeri ihtiyaçların sağlanması, fizyolojik ihtiyaçların (barınma, yiyecek, vb) ve temel hizmetler (sağlık, eğitim vb) noktasında minimum hizmetlerin sağlanması kalkınmanın temel şartıdır [Todaro, 1989, Alıntıl原因an Şen, 2003, Goulet, 1971 Alıntıl原因an, Kaynak, 2007, Seers 1977:2, Alıntıl原因an Gökçe, 2004]. Çok daha iyisine sahip olmak için ilk önce yeterince sahip olmaya ihtiyaç vardır. Kaliteli bir yaşamın ikinci temel unsuru, kendisine güvenen ve saygın bireylerin varlığıdır. Kalkınmanın anlamını tamamlayan son unsur ise özgürlüktür [2004, Seers, 1979, Alıntıl原因an Gülçubuk, 2006, Han ve Kaya, 2006].

İnsanların yeteneklerini geliştirdiği, iktisadi nitelikte olan yapılar yanında sosyal, siyasal nitelikteki yapılarda da gelişme yönünde bir değişme, hatta yeni yapıların oluşturulmasını içeren bir süreç olmasının yanı sıra istihdam fırsatları, kişisel güvenlik ve sivil hakları da kapsamaktadır [Mihçı, 1996, Yavilioğlu, 2002, Hulme ve Turner, 1990: 5, Alıntıl原因an Gökçe, 2004]. Kalkınma ekonomik açıdan sanayileşmeyi, şehirleşmeyi ve tarımın teknolojik değişimini ifade ederken; sosyal anlamda ise geleneksel bağların zayıflamasını ve bireysel ilerlemenin oluşturulmasını vurgulamaktadır [Dulupçu, 2002].

İnsanların daha uzun, sağlıklı ve kaliteli bir hayat sürmelerini sağlayacak şekilde tercihlerinin geliştirilmesi ve genişletilmesi olarak tanımlanan beşeri kalkınma⁵,

⁴ Bir başka deyişle yaşam kalitesinin iyi olması durumunda insani kalkınmanın olabileceğinden söz edilebilir [Han ve Kaya, 2006].

⁵ Beşeri kalkınma yaklaşımı; UNDP tarafından savunulan ve 1990'lı yıllardan itibaren yayınlanmakta olan beşeri kalkınma raporlarında oldukça ayrıntılı şekilde ele alınan bir kalkınma anlayışı olarak dikkati çekmektedir. Bu kavrama göre; kalkınmanın odak noktasında insan yer alır, insan ihtiyaçlarının karşılanması ve toplum refahı oldukça önemlidir.

beşeri faaliyetlerin temel amacı olup kalkınma sürecinin son halkasını oluşturmaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 1990 yılı İnsani Kalkınma Raporu'nda, insani kalkınmayı; kişilerin tercihlerini geliştirme süreci olarak tanımlamıştır.

Uzun kalkınma olgusunun insani boyutu üzerinde ağırlıklı olarak durmaktadır. Uzun'a (1992) göre;

“Kalkınma kavramı, insanların duygu ve düşüncelerinde, olaylara bakış açılarında ve davranışlarında değişmeler meydana getirmektir”.

Kalkınma; hem ekonomik hem de sosyal ve insancıl tüm boyutlarıyla, ekonomik özelliklerle sosyo-kültürel tüm olguları bütünleştiren bir süreçtir, kavramın bu özelliğinden dolayı kalkınmada geri kalmışlığın sebebini de sadece ekonomik boyuta indirgemenin yanlış olduğu açıktır.

Kalkınmada geri kalmışlığı yaratan tek etken ekonomik kaynak yetersizliği veya kaynakların kullanımındaki etkinsizlik de değildir. Aksine kalkınma olgusunun ortaya çıkmasına etki eden ekonomi dışı faktörlerin, aynı zamanda kalkınmada geri kalmışlığın engellenmesinde de etkisinin olması muhtemeldir. Bu gerçek, söz konusu faktörlerin de analize dahil edilmesini zorunlu kılmaktadır. Çünkü kalkınma gibi toplumsal bir olgunun çözümlenmesinde sadece ekonomi faktörünün incelemesini konu alan çalışmalar yetersizdir ve ancak diğer faktörlerin incelenmesiyle geri kalmışlığın sebepleri anlaşılabilir [Yavilioğlu, 2001]. Kalkınmada geri kalmışlığın sebeplerinin analiz yolunu açıklarken aynı zamanda kalkınmanın ortaya çıkabilmesi için gereken unsurların da üzerinde durulması gerekmektedir.

Kalkınmanın olabilmesi için ekonomik faktörlerin yanında; toplum üyelerinin ellerinde bulundurdıkları kaynakları yatırıma dönüştürecek sosyal ve zihinsel bir alt yapı, bilimsel ve aklın yol göstericiliğinde geleceğe ve yeniliğe açık olma, güçlü bir gelişme ve ilerleme bilinci, önemli derecede bağımsız olma, kendine güven duyma, ulaşılması zor bir hedefi gerçekleştirme duygusuna sahip olma, bir işi yapmanın daha

iyi bir yolunu bulma, dayanışma ve işbirliğini esas alan beraberlikler oluşturma motiflerinin de devreye girmesi gerekmektedir [Crocker, 1991: 211, Alıntıl原因 Yavilioğlu, 2001]. Kalkınmanın analizi sırasında toplumu oluşturan bileşenlerin kalkınmanın analizinde kullanılması gerektiğini Dulupçu (2002) da belirtmektedir.

Dulupçu'ya (2002) göre; kalkınma bir toplumun ekonomik ve sosyal yapısını içeren bir olgu olması nedeniyle kalkınmanın analizinde tüm faktörlerin birlikte ele alınması gereklidir. Çünkü bu kavram çok disiplinli çalışma ortamı yaratan ender bütünleşik bilimsel araştırma alanlarından biridir. Kalkınmanın içeriğinde sanayileşme, modernleşme ve politik-sosyal değişim yer almalıdır, ayrıca bu kavram uygarlık süreci ile sıkı bir etkileşim içindedir [Chadwick 1987, Alıntıl原因 Sinemillioğlu, 2009]. Kalkınmada olması gereken; kalkınmanın insanileştirilmesi, demokratikleştirilmesi, özellikle kırsal alanda yerelleştirilmesi ve tüm bu süreçlerde hedef kitlenin kalkınmanın her aşamasına aktif olarak katılmalarının sağlanmasıdır [Gülçubuk, 2006].

Kalkınma, bir toplumun reel milli gelirinin devamlı ve kümülatif bir biçimde artışını sağlayan, sosyal, kültürel ve politik değişkenlerin bileşimi olarak tanımlandığında, bu kavramın merkezine insan faktörü yerleşmektedir. Bu çerçevede kalkınmanın amacı, halkın mutlu, uzun ve sağlıklı bir yaşam sürmesini sağlamak için gerekli ortamı sağlamaktır [Tuna ve Yumuşak, 2002]. Sosyal kalkınma kavramı, ekonomik büyüme kavramından geniştir. Zaten sosyal kalkınma, ekonomik büyüme kavramından sonra ele alınmış ve iktisatçılar iktisadi alanda meydana gelen artışın sosyal ve kültürel bir temele dayandığını anlayarak gelişmenin sosyo-kültürel bir yönü olduğunu tespit etmişlerdir [Alpdoğan, 1989].

Kalkınma her ne kadar iktisadi büyümeyi içerse de var olanın sayısal olarak büyümesi anlamına gelmemekte, olumlu anlamda yeni bir yapının kurulmasını öngörmektedir [Yavilioğlu, 2002]. Tüm bu özellikleriyle kalkınma sadece ekonomik boyutlarla sınırlanmayan, toplumu sosyolojik, psikolojik, kültürel ve politik tüm boyutlarıyla kuşatan karmaşık bir kavramdır.

2.1.2. Kalkınmanın kavramsal değişimi (1920-2000 yılları arasında)

Kalkınma kavramına yön veren anlayış zaman içerisinde değişiklik göstermiştir. 1920’li yıllarda kalkınma kavramı çerçevesinde tabii kaynakları en üst düzeyde kullanmak gibi faaliyetlerden bahsedilmekte diğer yandan ise kalkınma için hükümet (yönetim) aktivitesidir denilmektedir. Kalkınma terimi, İkinci Dünya Savaşı boyunca doğal kaynakların işletilmesi veya geliştirilmesine işaret etmeye de devam etmiştir. Bu dönemde hem kalkınma hem de kalkınmanın karşıtı olan kalkınmamışlık kavramları kullanılmıştır. 1947’de Birleşmiş Milletler, kalkınma planlarına dair incelemelerinde hükümetlerin iktisadi kalkınmada nihai amacının tüm nüfusun refah seviyesini yükseltmek olduğunu duyurmuştur. *Bu dönemden itibaren kalkınma, azgelişmiş ülkelerdeki kişi başına gelir artışıyla eş anlamlı hale gelmiştir* [Yavilioğlu, 2002].

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise kalkınmanın ekonomik boyutuna ilave olarak beşeri boyut da kullanılmaya başlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan gelişmeler, ulusal kalkınma sürecinde ekonomik büyüme olgusunun tek başına yeterli olmadığını, bunun yaşamın diğer alanlarındaki sosyal, kültürel, çevresel ve mekansal boyutlarla dengelenmesi gerektiğini öne çıkarmıştır [Şen ve ark., 2006]. *Bu gelişmeler “sürdürülebilir gelişme” anlayışının yolunu açmakta ve kalkınma anlayışını “ekonomik büyüme”den “toplumsal gelişme”ye doğru yönlendirmektedir.*

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki ilk 10 yılda ise kalkınmanın yolunun sanayileşmeden geçtiği kabul edilmektedir. Sanayileşme ise, devletin öncülüğünde yatırımların birbirini tamamlayıcı özellik gösteren sektörlerle dengeli bir biçimde dağıtılmasıyla sağlanabilmektedir [Rodan, 1943, Alıntıl原因an Berber, 2006]. Söz konusu yıllarda sanayileşme ve kalkınma bağlantısı kurulurken kalkınma kavramının 3. dünya ülkeleriyle ve buralarda yaşayan insanlarla ilişkilendirilmesi 1950’lerin ortalarından itibaren gerçekleşmiştir [Kaynak, 2007]. 1957’de iktisadi kalkınma tüm nüfusun hayat düzeyinde bir artış olarak tarif edilerek kavramın genel kullanımı yansıtılmıştır. *Sosyal, siyasal ve ekonomik içerikleriyle birlikte toplumsal bir olgu olan kalkınma kavramı, ekonomi gibi tek bir faktörü kapsayacak bir biçimde içeriği*

daraltılmış ve literatürde bu anlamda kullanılmıştır. Sosyo-kültürel ve siyasal yönleri ise ihmal edilmiştir [Yavilioğlu, 2002].

Kalkınma kavramının içeriğindeki bu daralma 1970'lere değin devam etmektedir. 1950 ile 1970'ler arasında ekonomik kalkınmanın motoru olarak hızlı sermaye birikimi alınmıştır. Bu yıllardaki en önemli özellik kalkınmanın ekonomik büyüme anlamında tanımlanması ve kişi başına gelirle ölçülmesidir. Bu dönemde kalkınmanın amacı geleneksel ve durağan ekonomiyi kendi ayakları üzerinde durabilen bir ekonomiye dönüştürmektir [Kaynak, 2007].

“Kalkınmanın yeniden tanımlanması” gerekliliği ise 1970'li yıllardan itibaren ortaya çıkmış ve bu amaçla kişi başına düşen gelir ne olursa olsun, ülkelerin eşitsizlik, yoksulluk ve işsizlik sorunlarını çözme çabalarının kalkınmayı tanımlayıcı özelliği vurgulanmıştır [Açıkalın ve Saltık, 2007]. Bu yıllarda kişi başına gelir artışının istihdam artışı sağlamaması, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin düzelmemesi; gelir artışının, istihdam arttıracak ve gelir dağılımında kendiliğinden bir düzelmeye yol açacağına ilişkin varsayıma olan inancın azalmasına yol açmıştır [Kaynak, 2007].

1970'li yıllardan sonra kalkınma kavramı, büyüme odaklı olduğu için yoğun bir şekilde eleştirilmeye başlanmıştır. Bunun nedeni ekonomik kalkınmanın her zaman insanlar için imkan ve refah anlamına gelmemesidir. Bu eleştiriler sonucunda insan merkezli bir kalkınma kavramının ortaya çıktığı görülmektedir [Günsoy, 2001].

1972'de kalkınma en muhtaç olana ulaşma olarak tanımlanmış, bu yıllarda kalkınma kavramı ve çevre ilişkisi ele alınmaya başlanmıştır. Kalkınmada 1976'da temel insan ihtiyaçlarını karşılama, 1978'de beslenme ve nüfus, 1987'de ise sürdürülebilir kalkınma kavramı ilk kez kullanılmaya başlanmıştır [Acartürk, 1983, Kaynak, 2007]. Böylece zaman içerisinde kalkınmada teknik ve ekonomik yaklaşımlardan “sosyal kalkınmaya” doğru bir yönelme yaşanmıştır. Küreselleşmenin ortaya çıkışıyla da (20. yüzyılın sonlarına doğru) kalkınmış olma; yereldeki durumun güçlü ve zayıf yönleriyle, küreselleşmenin doğurduğu fırsat ve tehlikelerin dengelenebilmesi olarak algılanmıştır [Broek, 1981: 4, Alıntıl原因 Acartürk, 1983, Dulupçu, 2002]. 1990'lı yıllarda kalkınma kavramının içeriği değişerek kalkınma göstergelerine çevresel

faktörlerin yanı sıra gelir dağılımında eşitlik ve yoksulluk gibi temel insani sorunlar girmiştir. *Bu durum kalkınmayı hem ekonomik, hem sosyal ve politik hem de ekolojik boyutlarıyla bir bütün olarak ele almakta, bu niteliğiyle kuram ve uygulamaya dönük, analizlerde işlevsel bir araç değeri de taşımaktadır* [Kaynak, 2007, Açıklan ve Saltık, 2007].

Yeni yaklaşımlarla birlikte kalkınma kavramı sürekli büyüyen bir ekonomik ortam için yoksulluğun, işsizliğin ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi şeklinde anlaşılmaya başlanmış ve kavramın sosyal, siyasal ve ulusal kurumlardaki temel değişiklikleri de içeren çok boyutlu bir nitelik taşıdığı vurgulanır olmuştur [Kaynak, 2007]. Kalkınma olgusunun zaman içerisinde daha bütüncül bir çerçevede değerlendirilmeye başlandığı söylenebilir. Bu anlamda mal merkezli analizler, yerini insan merkezli analizlere bırakmış, kalkınma çalışmaları iktisat biliminin yanı sıra sosyoloji, felsefe, siyaset bilimi, çevrebilim gibi farklı disiplinlerden etkilenmeye ve hatta disiplinlerarası bir özellik kazanmaya başlamıştır [Mihçı, 1996].

Kalkınma teriminin Türkiye’de temel metinlerde kullanımının yakın bir geçmişi bulunmaktadır. Modernleşme/çağdaşlaşma/yenileşme hareketlerinin başladığı 18. yüzyılın başlarından bu yana, temel metinlerde kalkınma kavramı sadece 1961 ve 1982 Anayasalarında yer almaktadır. Türkiye 1933-1937 yılları arasında kapsamlı bir kalkınma planı sayılabilecek ilk sanayi planı uygulamış ülkelerden birisidir [Yavilioğlu, 2002]. 1930’larda uygulanan iktisat politikalarının ve bunun uzantısı olarak devreye sokulan sanayi planlarının ülkenin sermaye birikimi oluşumuna önemli katkılar sağlayarak ve geleneksel tarım toplumu yapısını kırma girişiminde bulunarak, kapsamlı ve hızlı bir sanayileşme hamlesinin alt yapısını oluşturmaktadır [Mihçı, 2001]. Türkiye’de 1930’lu yıllar kalkınma için sanayileşmenin vurgulandığı dönem olmaktadır. Planlı dönemin başlangıcı olan 1. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda ise sanayileşme öne çıkarılırken sosyal adaletin sağlanması gerektiği önemslenmektedir. 1980’lere kadar kalkınmada devlet desteği savunulurken liberal dönemin başlangıcı olan söz konusu yıldan sonra dışa dönük sanayileşmeye dikkat çekilmektedir. Son kalkınma planı olan Dokuzuncu Kalkınma Planı’nda ise gelirin

daha adil paylaşımı, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip olma ve bilgi toplumuna dönüşebilme kalkınma için esas teşkil etmektedir.

2.2. Kırsal Kalkınma ve Planlama

2.2.1. Kırsal kalkınmanın kapsamı

Kırsal kalkınma; yaşam ve ekonomik faaliyetlerin önemli ölçüde doğal kaynakların kullanım ve değerlendirilmesine bağlı olduğu, ekonomik- toplumsal- kültürel gelişme sürecinin kentlere göre yavaş işlediği, gelenek ve göreneklerin, yaşam biçimini ve kurallarını etkileme gücünün fazla olduğu, teknolojik gelişmenin yaşama ve üretime yansıma oranının yavaş olduğu, insan ilişkilerinde yüz yüze ilişkilerin göreceli olarak daha yaygın olduğu kırsal alanlardaki sosyal, kültürel ve ekonomik tüm şartların, çevre koruma ve sürdürülebilirlik ilkeleri çerçevesinde bu bölgelerde yaşayan insanların refah ve yaşam düzeylerinin yükseltilmesine yönelik plan, politika ve uygulamaların bütünü olarak tanımlanabilir [Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2004, Bakırcı, 2007].

Gülçubuk (2001) ise kırsal kalkınmayı, kırsal alanda yaşayan ve geçimini tarım sektöründe ve benzer mesleklerden sağlayan birey ve toplulukların insanca yaşam koşullarına kavuşturulması için gönüllü davranış değişikliği yaratacak yardımlarla, bu toplulukların demokratik yoldan kalkınmalarını sağlama savaşı şeklinde ifade etmektedir.

Yukarıdaki tanımların ortak özellikleri incelendiğinde kırsal kalkınmanın; kırsal toplumun yaşam kalitesinin iyileştirilmesine, ulusal boyutta ekonomik ve sosyal kalkınmasının hızlanmasına, kır-kent arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılmasına ve kırdan kente göçün sebep olduğu sosyo-ekonomik problemlerin çözümlenmesine katkı sağlayacağı vurgulanmaktadır.

Toplum kalkınmasının temeli toplumun, bütün olarak daha iyi bir sosyo-ekonomik ve kültürel düzeye ulaştırılmasıdır. Toplum kalkınmasında öncelikli olarak,

değişebilmek için yardım ve desteğe ihtiyacı olan kırsal (kent dışı) topluluklardan başlayarak kalkınmayı sağlama hedeflenir [Arslan, 2004]. Kırsal kalkınma, kırsal alanlarda yaşayan, geçimini tarım sektörü veya kırsal alanlardaki mesleklerden sağlayan insanların çağın koşullarına ve gereklerine uygun, insanca yaşam koşullarına kavuşturulması için onlarda gereksinme duygusu ortaya çıkarmak, sonra da bu duygu yönünde maddi ve manevi desteklerin yapılarak kırsal alanda yaşayan bu toplulukların kalkınmalarını sağlama olarak da tanımlanmaktadır.

Geray'a (1999) göre;

“Kırsal kesimin gelişmesi, kırsal toplulukların içinde bulunduğu toplumsal, ekonomik, ekinsel koşullardan bağımsız olarak ele alınamaz. Çünkü kırsal gelişmenin ana amacı, kırsal alanda yaşayan bireylerin oluşturduğu yerel toplumların yapısal özelliklerini göz önünde bulundurarak onların karşı karşıya bulundukları sorunları çözmek, duyumsadıkları temel ve uygarca gereksinmelerini karşılamak yoluyla, köylünün refah ve gelir düzeyini yükselterek, emeğinin hakkını, ürününün değerini almasını sağlayarak kırsal alanda beklenen ekonomik gelişmeyi ve toplumsal değişmeyi gerçekleştirmektir”.

Kırsal kalkınma; gelir ve yaşama kaynaklık eden tarıma alternatif oluşturmak, tarımsal üretimde oluşabilecek risklerin tolere edilebilmesi amacıyla istihdam alanlarının geliştirilmesidir [Kostov ve Lingard, 2001]. Kırsal kalkınmada temel amaç kırsal yoksulluğun azaltılması ve bu temel amacı sağlamak içinse tarımda verimlilik artışının olması gerekmektedir. Tarım dışında kırsal ekonomik büyüme, tarım dışı gelir ve küçük ölçekli tarım işletmelerinde verimlilik artışının sağlanması da kırsal yoksulluğun azaltılmasında kullanılabilecek stratejilerden birkaçıdır.

Eraktan'a (1989) göre altyapı ve üstyapı açısından kırsal kalkınmanın bir başka tanımı ise şöyledir;

“Kırsal kalkınma, altyapı hizmetleri ile birlikte üstyapı hizmetlerini de bir bütün olarak ele alan ve gereksinme içinde olan yerlerde hizmeti en ekonomik düzeyde tek kanaldan sunan entegre çalışmalardır”.

Kırsal kalkınmada sosyo-ekonomik gelişme ve demografik yapıdaki değişimin birbirlerini karşılıklı etkileyen olgular olduğu kabul edilmektedir [Kocaman, 1985].

Kırsal kalkınma; kır ve kent arasındaki sosyal ve ekonomik farklılıkların azaltılması ve kırsal nüfusu yerinde kalkındırmayı gerçekleştirme olarak özetlenebilir.

Başarılı bir kırsal kalkınma uygulaması kırsal alanda yaşayanların bulundukları yerde istihdam edilmesini, yaşam kalitelerinin artırılmasını, kendi yaşam alanları ile ilgili karar alma mekanizması geliştirilmesini, doğal ve kültürel kaynakların sürdürülebilir bir biçimde kullanılmasını sağlamalıdır [Örnek, 2007]. Kırsalın kalkınmasını yalnızca ekonominin başarılı olmasıyla açıklamak mümkün değildir.

Ekonominin yanı sıra özgün yerel dinamiklerin, kimliğin, özel ve kamu ağırları gibi alanlarda ve doğal-kültürel özelliklerdeki değişimin de dikkate alınması gerekmektedir [Bollman, 1999]. Kalkınma çalışmalarında toplumun sosyo-kültürel yapısının dikkate alınması, çalışmaların belli ilkeler çerçevesinde gerçekleştirilmesi kalkınma çabalarının etkinliğini ve başarısını etkilemektedir. Bu ilkelere birkaçı aşağıda verilmektedir [Gülçubuk, 2002];

- ✓ Kalkınma programları köy toplumuna uygun olmalıdır.
- ✓ Kırsal kalkınmada yöre halkının çıkarları ön planda tutulmalıdır.
- ✓ Kalkınma girişimlerinde demokratik yöntemler kullanılmalıdır.
- ✓ Kırsal kalkınma etkinlikleri ayrımcılık yapmadan tüm halkı kapsamalıdır.
- ✓ Programları esnek olmalı ve gerektiğinde değiştirilebilmelidir.
- ✓ Yörenin kültürel yapısı göz önünde bulundurulmalıdır.
- ✓ Köydeki yerel önderlerden ve kurumlardan yararlanılmalıdır.
- ✓ Kırsal kalkınma girişimleri ulusal politika hedeflerine ters düşmemelidir.

2.2.2. Kırsal kalkınmaya ihtiyaç duyulmasının nedenleri

Kırsal kalkınma çabaları, başlangıçta tarımsal kalkınma eksenli olarak insanların gelir düzeyini artırma hedefine odaklanmışken, edinilen tecrübeler, kırsal alandaki altyapının iyileştirilmesi, eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşımın artırılması, doğal kaynakların ve çevresinin korunarak kullanılması gibi konuların bir bütün olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymuştur. Küreselleşmeyle birlikte dünyanın bir bütün olarak algılanması yaklaşımı ortaya çıkmış ve bu algılamının bir sonucu olarak

dünyanın herhangi bir yerindeki çevresel, tarımsal ve kırsal sorunlar tüm dünyayı ilgilendirir olmuştur [DPT, 2006]. Kırsal ekonomik ve sosyal sorunlar yalnızca kırsal kesimi ilgilendirdiği düşünülse de problemlerin sonuçları itibarıyla kentleri ve bütün bir ülkeyi etkilemektedir. Dolayısıyla kırsalın kalkındırılması hem kırsal kentler üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılmasını sağlayacak hem de ulusal kalkınmayı tamamlayacaktır.

Yalnızca kırsal alanları değil bütün bir ülkeyi ilgilendiren kırsal sorunları çözmek amacıyla kırsal kalkınma çalışmaları uygulanmaktadır. Kırsal ve kent olarak ülke genelini ilgilendiren bu problemlere yönelik oluşturulabilecek stratejilerden birkaçına aşağıda değinilmiştir.

Kırsal kesimde; ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarıyla sürdürülebilir iş ve yaşam koşullarını sağlamak için [DPT, 2004];

- Kırsal ekonominin gelişiminin istikrarlı bir yapıya kavuşturulması, tarımsal ve tarım dışı faaliyetlerde bulunan işletmelerin ekonomik sürekliliğinin gözetilmesi,
- Tarımsal yapıdaki dönüşüm sürecinde ortaya çıkabilecek işsizlik sorununun olası olumsuz sosyal ve ekonomik etkilerinin gelir çeşitlendirilmesi yoluyla en aza indirilmesi,
- Sosyal ve kültürel hayatın zenginleştirilmesi,
- Ekonomik faaliyetlerin; çevre, doğal kaynaklar, tarihi ve kültürel varlıklar üzerindeki etkilerinin izlenmesi ve olumsuz etkilerinin önlenmesine yönelik kurumlar arası işbirliği,
- Kamu yatırımlarında ve kamu hizmetleri sunumunda süreklilik gerekli görülmektedir.

Kırsalın kalkınma gereksinimini ortaya çıkaran sebepler tarım sektörüne ilişkin sorunlar, çevre ve yaşam kalitesi sorunları, ekonomik ve sosyal yapıya ilişkin sorunlar olmak üzere 3 bölümde incelenmektedir.

Tarım sektörüne ilişkin sorunlar

Tarımsal problemlerin çözümü için durumun net olarak saptanması gereklidir. İki önemli tarımsal planlama sorusunun doğru olarak yanıtlanması gerekir. Bunlardan birincisi, tarımsal kesimde ne kadar nüfus tutulabileceği, ikincisi ise tarımsal kesime üretkenliği artırıcı yeni teknolojilerin nasıl sokulacağı ve yaygınlaştırılacağıdır. Tarımsal kesimde ne kadar nüfus tutulabileceği, hızlı kentleşme sürecine giren ülkelerde en önemli problemler arasındadır. Genellikle yapılan açıklama, tarımın hızla makineleştiği, makineleşmenin ise kırdaki emeğe duyulan gereksinmeyi azalttığı, kırsal alandan kopan nüfusun kente geldiği şeklindedir [Yenigül, 2005].

Diğer bir ifadeyle kırsal alanlarda tarımsal gelirin azlığı, tarım topraklarının çok parçalanmış olması, tarımsal üretimde makine kullanım oranının artmasıyla işgücüne olan ihtiyacın azalması, kentlerde daha iyi eğitim, sağlık, sosyal aktiviteler gibi imkanların olması, kentlerin nispeten daha güvenli olması, kırsalda tarım dışı istihdam alanlarının yaratılmasına yönelik kamu politikalarının uygulanamaması veya yetersiz kalması gibi nedenlerle “kırdan kente göç” olgusu devam etmektedir. Göç olarak tanımlanan kırsal nüfusun topraktan koparak kentsel alanlara kayması süreci, beraberinde kentsel alanlarda da pek çok toplumsal ve ekonomik soruna yol açmıştır [DPT, 2006]. Kırdan kente olan göç sorunu sosyal ve ekonomik imkanlar bakımından kır ile kent arasındaki sürekli büyüyen uçurumdan kaynaklanmaktadır.

Geray’a (1999) göre;

“Kırsal gelişme, bir yandan, toplumsal, kırsal, ekonomik alt yapı ve kamu hizmetleri açısından kırsal kent arasındaki uçurumun ortadan kaldırılmasını gerektirmektedir. Bir yandan da, kırsal alanın ekonomisi tarıma dayalı olması nedeniyle, tarımın geliştirilmesi, gerekli olan verim, üretim artışlarını, ürünlerin daha iyi değerlendirmesini sağlayacak, tarım ile ekonominin öbür kesimleri (endüstri ve hizmetler alanları) arasındaki gelir, refah ve yaşam düzeyi farklılıklarını giderecek köklü tarımsal yöneltiler ile tamamlanmalıdır. Toprak-insan ilişkilerinde, kredi dizgesinde, yapısal düzeltimlerin (reformların) yapılması tarımsal gelişme yöneltileri açısından tarım kesimindeki iyileştirmeleri ve düzeltimleri içeren tarımsal gelişme yöneltileri ile bütünleşemeyen kırsal gelişme yöneltileri ve uygulamaları ne denli

başarılı olursa olsun tek başına köyde istendik ve beklendik (planlanan ve izleneye bağlanan) toplumsal, ekonomik ve ekinel dönüşümleri gerçekleştiremez”.

Kentleşme politikası açısından kırdan kente çekici etmenler olarak nitelendirebileceğimiz gelişmelerin dışında içgöç dalgasının nedenleri arasında kırsal kesimi kente iten etmenler de sorunun ağırlaşmasında önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır [Keleş, 1997];

- ✓ Tarım sektöründe teknoloji kullanımının artması ile birlikte bu kesimde ortaya çıkan işgücü fazlası,
- ✓ İşgücü fazlası nedeni ile düşen ücretler ve gelirler,
- ✓ Tarım sektöründeki verimsizlik nedeniyle kırsal kesimde yaşayanların hanehalkını geçindirecek kadar gelir elde edememesi,
- ✓ Kentin sunduğu eğitim, işgüvencesi gibi dışsallıklar,
- ✓ Kentteki uzmanlaşmanın sağladığı olanaklar,
- ✓ Kentteki yığınlaşmanın sağladığı ulaştırma, sağlık gibi kamusal olanaklar.

Kırsal kesimde tarımla uğraşan farklı ekonomik güce sahip insanlar bulunmaktadır. Kırsal kesimde nüfusun çoğunluğunu oluşturan küçük toprak sahipleri, topraksız köylüler ve tarım işçileri kırsalda en yoksul kesimi oluştururlar. Topraksız köylüler tarım işçisi olarak düşük ücretle, kimi zaman mevsimlik olarak ve çoğunlukla sosyal güvenceden mahrum olarak çalışırlar. Aynı şekilde küçük toprak sahibi çiftçiler de ücretli tarım işçisi olarak çalışabilmektedirler. Kırsal kesimde diğer bir grup da orta sınıf olarak tanımlanabilecek orta ölçekli toprak sahipleridir. Kendi topraklarını kendileri işlemekle birlikte yanlarında da ücretli işçi çalıştırırlar [Öztürk, 2008]. Uygulanacak tarımsal politikalar bu insanlar üzerinde farklı şekilde etkiler göstermektedir. Kırsal kalkınma çalışmaları sonucunda elde edilen faydaların kırsaldaki tüm insanlara eşit olarak yansımaları gerekmektedir.

Kırsal alanlardan kentlere olan göçü azaltabilmek için kırsal alanın kalkındırılması ve kırsal alanda yaşayanların bulundukları bölgelerde istihdam edilmelerinde yarar görülmektedir. Bu doğrultuda kırsal alanda iş imkanı sağlayacak girişimcilere destek verilmesi gerekmektedir. Ayrıca ihtiyaç duyulan (süt gibi) zorunlu gıda ürünlerine

prim verilmesi ve ürün desteğinin sağlanması yollarıyla da üretim ve katma değerin arttırılması mümkün olabilir [Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2009]. Bu yönüyle tarım sektörünün hem kırsalın kalkındırılması için göz ardı edilemez olduğu hem de ulusal ekonomik politikalarda önemli bir yer tuttuğu görülmektedir.

Çevre ve yaşam kalitesi sorunları

Kırsal kesimin hakim ekonomik faaliyeti tarım ve hayvancılıktır. Kentler ise, ticaretin geliştiği, sanayinin kurulduğu, mesleklerin de geniş hayat sahası bulduğu, sosyal ve sanatsal faaliyetlerin gerçekleştiği daha büyük yerleşim birimleridir. Kentlerin bu özelliği ve genelde yaşam kalitesi bakımından üstünlüğü, kırsal nüfus açısından sürekli cazibe merkezi olmasına neden olmuştur. Kırsal kesim, kentlerde gelişen ekonomik faaliyetler için girdi deposu olmasına karşın; kırsal birikimlerin, genç ve dinamik kırsal nüfusun akım yönü de devamlı kentler olmuştur [Özdemir, 2004]. Kentin yaşam kalitesi açısından cazibe merkezi olması kırsal kesim için sosyal ve ekonomik yönlerden insanlara yeterli imkanlar sunamaması nedeniyle kırsal kesimde tutunamayan insanlar kentleri problemlerinin çözümü olarak görmüştür.

Kırsal yerleşmeler, kentsel yerleşmelerin gösterdiği toplumsal ve ekonomik kalkınma düzeyinin bir hayli gerisinde kalmıştır. Eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, istihdam, ulaştırma ve tarım gibi temel sektörlerde önemini koruyan sorunlar, kırsal kesimde yaşam kalitesinde beklenen iyileşmeyi engellemektedir [DPT, 2006]. Bu özelliğiyle de kırsal kesim sürekli olarak göç veren alanlar haline gelmektedir.

Kentlerin hızla büyümesi, köylerin yoğun bir şekilde boşalması ile gerçekleşmiştir. Bu şekildeki bir gelişme hem kırsal alanlarda hem de kentsel kesimde kontrol edilmesi mümkün olmayan sonuçlar doğurmuştur. Nitelikli, genç ve dinamik işgücünü kaybettiği için tarımsal faaliyetler ve verim azalmıştır. Daha kaliteli yaşam beklentisi ile kentlere akın eden bu kırsal göç hızı, kentlerin imkanlarının ve tabii gelişmesinin önüne geçmiştir. Kentler çarpık olarak hızla büyümüş ve sosyo-ekonomik sorunları doğurmuştur. Hem kırsal ve hem de kentsel alanlarda bu iki olumsuz gelişme, her iki anlamda, diğer bir ifadeyle toplumsal yaşam kalitesinin

düşük kalmasına, toplumsal ekonomik tasarrufların tüketilmesine; sağlık, çevre, istihdam ve sosyal problemlerin doğmasına neden olmuştur [Özdemir, 2004]. Birçok ülkede kentler kırsaldan gelenlere yetecek alt yapı ve istihdam imkanları sunamadığı gibi, kentliler mevcut kıt imkanları yeni gelenlerle paylaşmak zorunda kalmaktadırlar. Bu ise iki yönlü olumsuz sonuç doğurmaktadır: Bir yandan kırsal kesimde üretim ve gelir azalırken diğer yandan kent yaşamının kalitesi düşmektedir. Ülke genelinde yaşam kalitesinin düşmesinin nedeni kentlere doğru olan nüfus hareketidir. Ülke şartlarına göre bu hareketin kır ve kent dengesinin oluşturulması gerekir. Dengeleme kırsal nüfusu kendi bölgesinde tutabilecek tedbirlerle sağlanabilir.

Bu ise kırsal alanlarda yaşam düzeyini yükseltecek tedbirlerin alınması yanında, tarımsal alanda el sanatlarının geliştirilmesi ve yerel girdiler ile yerel işgücünü değerlendirebilen sanayilerin kırsal alanlara doğru yayılması ile mümkün olmaktadır [Özdemir, 2004]. Sosyal ve fiziki altyapı hizmetlerinin sağlanması, kaliteli konut üretiminin desteklenmesi ve güvenliğin sağlanması yoluyla kırsal alandaki yerleşim yerlerinin yaşamak için cazip hale getirilmesi ve buralarda yaşayanların refah seviyesinin artırılmasında tarım, sanayileşme, istihdam, eğitim, sağlık, ulaştırma hizmetleri ile ilişkili politikaların ve uygulamaların birbiriyle uyumlu olacak şekilde hazırlanmaları ve gerçekleştirilmeleri önem arz etmektedir. Bununla birlikte kırsal alanda çalışanlara mesleki eğitim verilmesi yoluyla iş koşullarının geliştirilmesi, kamu hizmetlerinden etkin bir şekilde yararlandırılmaları ve kırsal kalkınma programının hazırlanmasını da içerecek şekilde kalkınma çalışmalarının belirli bir plan kapsamında yapılması gerekmektedir [Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2009].

Ekonomik ve sosyal yapıdaki sorunlar

Sanayileşme ve kentleşme süreci, temelde kır ve kent olmak üzere iki yerleşim biriminin oluşmasına yol açmıştır [DPT, 1994]. Bu oluşumun bir ucunda ekonomik ve sosyal bakımdan gelişmiş bir birim olarak kentler dururken, diğer ucunda ise kısıtlı imkanları olan kırsal yerleşim birimleri yer almaktadır.

Kırsal kesimdeki üreticiler alanda dağınık ve yayılmış piyasalarda iki yönlü ilişki içindedirler; bu piyasalara hem çıktı arz ederler, hem de çıktı talep ederler. Kırsal üreticiler farklı tüketici taleplerini karşılamak zorunda oldukları gibi, kendi aralarında da rekabet içindedirler. Kırsal alan işgücü ve çıktı arzı gereğinden fazladır. Kırsal istihdam imkanları ölçek olarak da sınırlıdır. Bu yüzden kırsal alanlarda yaşayanlar çalışmak üzere uzak mesafelere gitmek zorunda kalırlar [Kilkenny and Otto, 1994: 6, Alıntıl原因an Özdemir, 2004]. Ekonomide yaşanan bu problemlerin yanında kırsal alanlar sosyal yapılarında da birtakım sorunları barındırmaktadır.

Kentlere oranla kırsal alandaki eğitim düzeyi de oldukça düşüktür. Hem eğitim düzeyine hem de kırsal alanın genel niteliği olan tarım dışı faaliyetlerin yoğunlaşmamış olmasına bağlı olarak iş imkanları kısıtlı, sosyal aktiviteler ve yönetime katılım da oldukça sınırlıdır [Güney, 2003]. Kırsal alanda iş çeşidinin çoğunlukla tarıma dayalı olması, gelirin kararsız oluşu ekonomik düzeni etkilemekte başka bir deyişle ekonomik bir kararsızlık doğurmaktadır. Tüm dünya ülkelerinin kırsal alanlarını etkileyen nitelikli işgücünün ve gençlerin kırdan göçü, kırsal nüfusun yaşlanması, azalan kamu hizmetleri sunumu, sermaye kaybı gibi ortak sorunlar mevcuttur [Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2009, DPT, 2006].

Kır-kent arasındaki eşitsizlik sadece ekonomik koşullarda değil aynı zamanda eğitim, sağlık hizmetlerine ulaşabilme ve ortalama yaşam süresi gibi diğer konularda da görülmektedir. Kırsal kesimde yaşayan insanlar beslenme yetersizliği, yüksek bebek ölüm oranları, yetersiz barınma, eğitimsizlik v.b. sorunlarla karşılaşmaktadır. Özellikle yol, içme suyu, elektrik, iletişim araçları, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerinin ulaştırılamadığı veya yetersiz kaldığı kırsal alanlardan kentlere doğru yaşanan yoğun göç, kalkınmakta olan ülkeler için büyük tehditler oluşturmuştur [Öztürk, 2008, DPT, 2006]. Ulusal kalkınmanın sağlanması kent ve kırsal dengeli biçimde kalkındırılmasıyla mümkündür. Kırsal alanlardaki sosyo-ekonomik problemler buradaki insanın kentte sorunlara çözüm aramasıyla kentlere de taşınmaktadır. Dolayısıyla kırsal kalkınmanın sağlanması için kır- kent ilişkisi ihmal edilmemeli ve tüm sosyo-ekonomik sektörlerin bir arada planlanması gerekir.

Kırsal kalkınma için sağlık, eğitim, bilgi ve beceri kazandırma son derece önemlidir. Yoksul ve geri kalmış yörelere kaliteli bir temel eğitim ve sağlık hizmetlerinin verilmesi bu kesimin iktisadi büyümeye katkıda bulunmasını sağlar. Eğitim ve sağlık, her türlü mahrumiyetin azaltılmasında güçlü bir araçtır. Yoksul bireylerin gelir elde etme kabiliyetini ve emeğin mobilitesini arttırır, doğurganlık ve çocuk ölümlerini azaltır. Ayrıca emeğin verimliliğini arttırır, bireylerin teknolojik gelişmelere uyum sürecini hızlandırır, doğal kaynakların yönetimini iyileştirir [Çetin, 2005]. Kırsalda yaşayan insanların sosyo-ekonomik sorunlarının çözümü hem kır ve kentin kalkınması hem de ulusal kalkınma için önemlidir.

2.2.3. Kırsal kalkınmanın kavramsal değişimi (1950-2000 yılları arasında)⁶

Başlangıç tarihi 1950'lere dayanan "kırsal kalkınma yaklaşımları", zaman içinde teknolojik ve sosyo-ekonomik faktörler ile ortaya çıkan değişikliklerin etkisi ile farklılaşmıştır. 1950'li yıllarda topluluk kalkınması yaklaşımı ve 1960'lı yıllarda küçük çiftçiliğin geliştirilmesi yaklaşımı, "modernizasyon" kırsal kalkınmada öne çıkan unsurlardır [Giray ve ark., 2004, Ellis ve Biggs, 2001]. Ayrıca geçen on yılda geleneksel tarımsal üretim yöntemleri yerine modern üretim yöntemleri kullanılmaya başlanmıştır. Böylece modern üretim yöntemlerinin, kırsal alanda yaşanan sorunları çözebileceği düşünülmüştür.

Kırsal kalkınmada 1970'li yıllarda entegre kırsal kalkınma yaklaşımı ve "devlet müdahaleleri" hakimdir, devletler tarım sektörünü yönlendirerek, kırsal alanda etkili tek yapı haline gelmişlerdir. Ancak, devletlerin bu müdahaleci yapısından kaynaklı olarak kırsal alanlarda pek çok sorun ortaya çıkmıştır. Ayrıca 1970'li yıllarda devlet destekli kırsal kalkınma yaşanmıştır [Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2004, Giray ve ark., 2004, Ellis ve Biggs, 2001]. 1980'lerde küreselleşmenin de etkisiyle önceki yıllarda kırsal kalkınmadaki devlet desteği yok olmaya başlamıştır.

⁶ Türkiye'de kırsal kalkınma kavramının değişimi tezin 3. bölümünde yer almaktadır.

1980’li yıllarda pazarın serbestleşmesi, yoksulluğun hafifletilmesi, 1980’li ve 1990’lı yıllarda süreç, katılım, yetkilendirme ve aktör yaklaşımları, 1990’lı yıllarda sürdürülebilir geçim yaklaşımı vurgulanmakta, “katılım ve yetkilendirme” ile karakterize edilebilecek bu farklılaşma sırasında öne çıkan popüler fikirler ve terminolojiler de dikkat çekici olmuştur [Ellis ve Biggs, 2001, Giray ve ark., 2004].

1980 ve 1990’lar kırsal kalkınma alanında en etkili değişimin yaşandığı yıllar olmuştur. Katılımcı kırsal kalkınma yaklaşımının geliştirildiği bu yıllarda daha önceki dönemlerde izlenen yukarıdan aşağıya olan kırsal kalkınma yaklaşımı, aşağıdan yukarıya ve süreç yaklaşımına dönüşmüştür [Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2004]. 1980’lerde duyulmaya başlanan gıda güvenliği ve açlık analizlerinden, 1990’larda sürdürülebilir geçim türemiştir. Özellikle 1980’li yıllardan başlayarak tüm dünya kamuoyunda ilk sıraya oturan konu, insan yaşamının ve geleceğinin tehlikede olduğu kaygısı ve buna bağlı olarak gelişen çevre duyarlılığı olmuştur. 1980 ve 1990 yılları arasında kırsal kalkınma politikalarında insan odaklı bir perspektif öne çıkmış [Kaynak, 2003, Long ve Long, 1992, Alıntıl原因 Giray ve ark., 2004], bu dönemde vurgulanan sosyal ve fiziksel boyut 2000’li yıllarda da devam etmektedir.

2000’li yıllarda kırsal kalkınma için yoksulluğun azaltılması stratejileri, yoksulluğun ortadan kaldırılması ve kırsal kalkınmaya katkı sağlanmasında, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler ile kırsal kalkınmaya yön veren uluslararası kuruluşların politika ve uygulamalarında çok sektörlü bir yaklaşım ön plana çıkmaktadır [Ellis ve Biggs, 2001, Giray ve ark., 2004, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2004]. Büyüme yerine kalkınma, üretim yerine paylaşım, satış yerine pazarlama, ulusal ölçek yerine yerel kalkınma, homojen toplum yapısı yerine farklı toplum dinamikleri ön plana çıkmaktadır. Bundan dolayı da küreselleşen dünyada kırsal kalkınma politikaları da değişim göstererek ortak payda olan kırsal toplumun refahı için tarım ve tarım dışı sektörleri içeren fonksiyonel ve entegre yaklaşıma sahip politikalara dönüşmektedir [Gülçubuk, 2006]. Kırsal kalkınma artık sadece sektörel yaklaşımı veya tarımsal kalkınmayı içermemekte olup, ekonomik politikalar yanında sosyal ve fiziksel yapıya da müdahalelerin olduğu bir yapıya sahiptir.

2.2.4. Kırsal kalkınmada planlama ve entegre kırsal kalkınma kavramı

Kalkınma politikalarında zaman içinde ekonomik yaklaşımlardan sosyal kalkınmaya yönelme yaşanmış; bu değişimde geniş insan topluluklarına hizmet götürmede kullanılan araçlardan birisi olan “entegre kırsal kalkınma” konusu gündeme gelmiştir. Uluslararası ekonomik kuruluşlarca da desteklenen entegre kırsal kalkınma projeleri Hindistan, Pakistan, Bangladeş ve Filipinler’de uygulanmıştır [Acartürk, 1983]. 1970’li yıllarda geliştirilen entegre kırsal kalkınma yaklaşımında yoksulluğun çok boyutlu etkilerinin üstesinden gelinebilmesi için, sağlık hizmetleri, tarımsal gelişme, eğitim ve altyapı gibi pek çok sektör ve paydaş bir bütün olarak ele alınmakta ve değerlendirilmektedir [Çelik, 2006].

Entegre kırsal kalkınma yaklaşımı toplulukların sosyal, ekonomik ve çevresel koşullarıyla ilgili iyileşmelerin elde edilmesi için yapılan çalışmaları içermektedir. Ayrıca bu yaklaşım, kırsal gelir çeşitliliğini ve tarımsal üretimden doğan risklerin azaltılmasını sağlayarak tarıma dayalı istihdama alternatif olarak gösterilebilmektedir. Bu yaklaşım ekonomik ve sosyal alanlara olan müdahalelerle mevcut kapasitenin geliştirilmesini önermektedir [Usaid Armenia, 2009, Kostov ve Lingard, 2001].

Kırsal alanı bütün olarak ele alan ve kalkınmayı tüm boyutlarıyla gerçekleştirme amacını içeren entegre kırsal kalkınma yaklaşımının bazı özellikleri aşağıda verilmektedir. Entegre kırsal kalkınma yaklaşımı [Bakırcı, 2007];

- Çok boyutlu ve çok bileşenli bir süreçtir,
- Kırsal alanı bir bütün halinde ele alarak kalkındırmayı amaçlayan çabaların bütünüdür,
- Kırsal toplulukların ekonomik, sosyal ve kültürel olanaklarını geliştirmeyi hedefleyen politikalar zinciridir,
- Kırsal alanda eğitim ve örgütlenmeyi de içine alan bir sosyal politika bütünüdür,
- Kırsal alanlarda doğal kaynakların verimli kullanımını yönlendiren rasyonel bir kalkınma modelidir,

- Doğal kaynakların etkin ve sürdürülebilir kullanımını sağlayan ilerici bir yaklaşımdır,
- Kırsal alanları ve nüfusu şehrsel alan faaliyet ve nüfusuyla ilişkilendirerek, iki olgu arasında denge sağlamayı hedefleyen kır-kent arasındaki gelişmişlik farkını kapatmayı amaçlayan bütüncül bir uygulamadır,
- Kırsal alanda tarım dışı faaliyetlerin geliştirilmesini savunan geniş perspektife sahip bir yaklaşımdır,
- Kırsal nüfusun modern hayatın nimetlerinden azami şekilde yararlanması gerekliliğini benimseyen sosyal bir olgudur,
- Kırsal alanda geri kalmışlığı ortadan kaldırmayı amaçlayan yoksullukla savaş hareketidir.
- Temel hedefi; kırsal nüfusun sosyal, ekonomik ve kültürel yaşam düzeyini yükseltmektir.

Bu yaklaşım sadece verimlilik artışı ve altyapı hizmetlerinde iyileştirmeler yapılmasının başarı için yeterli olmayışından hareketle geliştirilmiş ve ilgili sektörlerde sosyal ve fiziksel çevreyle ilgili önlemlerin eş zamanlı olarak ve uyum içerisinde uygulanmasının zorunluluğunu vurgulayan bir yaklaşım olarak belirtilmektedir [Yılmaz, 1996]. Entegre kırsal kalkınma, kırsal kesimi ekonomik, sosyal ve kültürel özellikleriyle geliştiren politikalar bütünüdür. Aşağıdaki grafik entegre kırsal kalkınma yaklaşımının kırsal tüm boyutlarıyla ele alan bileşenlerini göstermektedir;

Şekil 2.1. Entegre kırsal kalkınma yaklaşımı bileşenleri [Bakırcı, 2007]

Şekil 2.1'e göre entegre kırsal kalkınma; fiziki ve beşeri kırsal kalkınma olmak üzere iki temel bileşenden oluşmaktadır. Fiziki kırsal kalkınma kırsal yerleşmeler ve çevre koruma boyutunu kapsarken; beşeri kalkınma sosyo-kültürel boyut ve ekonomik gelişme boyutlarını içermektedir.

Kırsal kalkınmanın planlama aracı olan entegre kırsal kalkınma çalışmalarının etkinliğinin artırılması amacıyla taşınması gereken birtakım özellikler bulunmaktadır. Entegre kırsal kalkınma projelerinin başarıya ulaşması için gerek hazırlık, gerekse uygulama safhalarında göz önünde tutulan ilkeler [Acartürk, 1983] şöyledir;

- Projeler için yer seçimi yapılırken yeterince kalkınmamış, bitkisel üretimi ve hayvancılık potansiyeli yüksel olan illere öncelik verilmektedir.
- Projede düşük gelirli küçük ve orta çiftçilerin yeterli gelir düzeylerine kavuşturulmaları en önemli hedeflerden biri olarak ele alınmaktadır.
- Proje alanı olarak seçilen yöredeki alt yapının (sulama hizmeti, yol, içme suyu, okul, sağlık ocağı vb.) tamamlanması ve bu hizmetlerden daha düzenli bir şekilde faydalanması esas alınmaktadır.

- Proje alanının sulama ve üretim potansiyelinin en üst düzeyde değerlendirilmesine çalışılmaktadır.
- Tarımsal hizmetler planlanırken çiftçilere modern tarım tekniklerinin öğretilip benimsetilmesi temel amaçlardan biri olarak ele alınmaktadır.
- Tarım dışı istihdam imkanlarını artırmak ve yöre içinde tarım-endüstri bütünleşmesini sağlamak amacıyla tarıma dayalı sanayilere mümkün olan en geniş ölçüde yer verilmeye çalışılmaktadır.

Çok boyutlu ve çok bileşenli bir süreç olan entegre kırsal kalkınma kırsalı bütün halinde ele alarak kalkındırmayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle kırsal kalkınma kavramının çok boyutluluk özelliği bir planlama aracı olan entegre kırsal kalkınmada hayata geçmektedir. Buradan hareketle entegre kırsal kalkınma çalışmalarında kırsal alanların ekonomik, sosyal, kültürel ve fiziksel olarak ele alınması gerektiği sonucuna varılmaktadır.

1970’li yıllarda entegre yaklaşımın ortaya çıkmasındaki en büyük neden olarak tarım sektörünün diğer sektörlerle birlikte ve eşzamanlı olarak gelişmesi vurgusu gösterilebilir. Entegre kavramı kendi içinde çok boyutlu bir yaklaşımı içermektedir, bu yaklaşımın içinde hem ekonomik hem de sosyal boyut yer almaktadır. Bu yaklaşım sadece verimlilik artışı ve altyapı hizmetlerinde iyileştirmeler yapılmasının başarı için yeterli olmayışından hareketle geliştirilmiş ve ilgili sektörlerde sosyal ve fiziksel çevreyle ilgili önlemlerin eş zamanlı olarak ve uyum içerisinde uygulanmasının zorunluluğunu vurgulayan bir yaklaşım olarak belirtilmektedir [Köprülü, 2006]. Uygulanmasına 1970’lerde başlanan ve günümüzde Türkiye’de de çeşitli KKP’lerde uygulanan bu yaklaşım kırsal kalkınma olgusunu ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarıyla ele alması ve çok boyutlu olması nedeniyle büyük önem taşımaktadır.

2.3. Kırsal Kalkınmada ve Entegre Kırsal Kalkınmada Sosyal Kalkınma Boyutu

2.3.1. Sosyal kalkınma kavramı ve gerekliliği

Kalkınma, bir toplumun üyelerinin sahip oldukları araçlarla varlıklarını devam ettirecek bir güce dönüştüren sosyal ve zihinsel ilerlemelerini, geleceğe açık olmayı, temel ihtiyaçların karşılanması, önemli derecede bağımsızlığı, kendine güveni, yaratıcılığı ve kültürel bir kimliği bünyesinde barındırmalıdır. Tanımlar, kalkınma kavramının ve kalkınma sürecinin ekonomi gibi tek boyutlu ve tek faktörlü bir tanımlama ile açıklığa kavuşturulamayacağını ifade etmektedir. Gerçekten de kalkınma gibi birden çok faktörden etkilenen toplumsal bir olgunun doğru ve tutarlı bir analizinin yapılabilmesi; ekonomiyle birlikte sosyo-kültürel ve psikolojik faktörleri de içinde barındıran bir yöntemle mümkün olabilir⁷ [Yavilioğlu, 2001]. Kalkınma araştırmaları ancak bu şekilde tek boyutluluktan ve indirgemecilikten kurtarılıp geri kalmış toplumların problemlerini çözmeye yöneltilebilir.

Kalkınmanın amacı toplumun ekonomik açıdan gelişmesi ile birlikte bireylerin uzun, sağlıklı ve mutlu bir yaşam sürmesidir. Bu çerçeveden bakıldığında, kalkınma kavramının temelinde insan faktörünün olduğu görülür. Kalkınmanın kapsamına fert başına düşen reel milli geliri arttırmak, bunun için gerekli sermaye birikimini sağlamak, toplumun yaşam standardını ve refah düzeyini yükseltmek için mevcut sosyo-ekonomik yapı değişiklikleri de alınmaktadır. Dolayısıyla kalkınma, toplumda ekonomik ilerlemeyi sağlamanın yanında teknolojik, sosyal ve siyasal gelişmeleri beraberinde getiren çok yönlü bir olgu, bir değişim sürecidir.

Genel olarak kalkınma insanın düşünsel yetilerinin, yaratıcı yeteneklerinin ve toplumsal yaşam içinde etkin olma sürecini ve bunun yanında insanın var oluş koşullarının daha iyiye gitmesi olarak ele alınmalıdır. Bütün bu gelişmelerle birlikte

⁷ Sen'in 1983 yılında yapmış olduğu çalışmasıyla iktisadi büyüme ve kalkınma kavramlarının birbirinden farklı olduğunu, büyümenin tek başına kalkınmada bir amaç olamayacağını göstermiştir. Dolayısıyla ekonomi eksenli kalkınma teorilerinin önceliği olan sermaye birikimi ve kişi başına GSYİH artışları iyi bir insan yaşamı için yeterli olmamaktadır.

kalkınma olgusu boyut değiştirirken, temel ihtiyaçların karşılanması, gelir dağılımı, yoksulluk, işsizlik gibi daha önceden üzerinde çok durulmayan konulara ağırlık verilmeye başlanmış ve kalkınmanın sadece ekonomik değil, insani ve toplumsal boyutlarının da çok önemli olduğu ortaya çıkmıştır [Gökçe, 2004, Griffin ve Knight, 1992: 576, Alıntıl原因 Önsoy, 2005]. Kalkınmanın toplumun tüm boyutlarıyla ele alınması zaman içerisinde ortaya çıkmıştır.

Başlangıçta kalkınma tanımları, modernleşmeyi yaşamamış gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik gelişme ve Batılı endüstri toplumlarında bulunan sosyal, siyasal ve ekonomik kopyalamayı ifade etmiştir. Kalkınmanın iktisadi büyüme ile eşanlımlı gibi tanımlanması, kalkınma olgusuna uzun süre mal ve hizmet üretiminin nasıl artırılacağı sorunu çerçevesinde bakılmasına yol açmıştır. Bu dönemde kalkınmanın insani boyutu büyük ölçüde gözardı edilmiştir [Hulme ve Turner, 1990: 5, Alıntıl原因 Gökçe, 2004, Griffin ve Knight, 1992: 576, Alıntıl原因 Mıhçı, 1996].

Her bir kalkınma stratejisinin çıkış noktası ya ekonomik kaynakların yetersizliği, ya piyasaların aksaklığı veya her ikisinin aynı anda olmasıdır. Bu durumda uygulanan stratejilere sosyal değerler, siyasal ve toplumsal düzen fonksiyona dahil edilmemekte ve bu nedenle de kalkınmaya yönelik statik yaklaşımlar geliştirilmektedir [Yavilioğlu, 2002b]. Oysa ki, kalkınmanın nihai odak noktası insani gelişmedir, insani gelişme ise; insanların seçeneklerini artırma süreci olarak tanımlanmakta, uzun ve sağlıklı bir yaşamı, bilgi edinmeyi ve iyi bir yaşam standardı için gerekli koşulların sağlanması ifade etmektedir [Griffin ve Knight, 1992: 576, Alıntıl原因 Mıhçı, 1996, Tuna ve Yumuşak, 2000]. Dolayısıyla kalkınmanın, toplumun sadece ekonomik yapısının geliştirilmesinin dışında bir anlamı vardır.

Kalkınmayı iktisadi büyümeyle sınırlamamak ve onu sadece teknolojik ve sermaye yönlü bir unsur olarak görmemekle mümkündür. Kalkınma bir yapı değişikliği yani bir yapıdan diğer bir yapıya geçiştir. Ancak böyle bir geçiş daha çok kalkınmanın bir göstergesi, bir uyarıcı faktörü olabilir. Kalkınma için yatırım artışı, teknolojik gelişme, verim artışı, reel gelir artışı, eğitim düzeyinin yükselmesi yanında, düşüncenin, zihniyetin, sosyo-ekonomik yapıların da değişmesi gerekmektedir.

Kalkınma sadece maddi gereksinimlerle ilgili olmayıp, insanların toplumsal koşullarının geliştirilmesi ile de ilgilidir [Crocker, 1991: 459, Alıntıl原因 Yavilioğlu, 2001, Özdemir ve Altıparmak, 2005, Özgüven, 1988, Hoşgörür ve Gezgin, 2005, Demiral, 2007]. Kalkınma uzun süreli ve yapısal bir değişim süreci olup sosyo-ekonomik boyutları mevcuttur. Yapısal bir değişiklik olup, yalnızca sermaye birikimi olmamakta ve ekonomideki üretim artışı olarak da tanımlanamamaktadır.

Kalkınmanın amacı insanın yaşam seviyesini yükseltmek ve onu daha iyiye götürmek, sürekliliğini sağlamaktır. O halde insanın yaşamı tek boyutlu olmamalıdır. Çok boyutlu olmalıdır. Bunlar da, sosyo-ekonomik, kültürel, psikolojik, moral ve entelektüel boyutlardır. Tıpkı bir zincirin halkaları gibi bir birine bağlıdır [Yosmaoğlu, 2002]. Kalkınma kavramının çok boyutlu olması ölçümünde de bu özelliklerinin dikkate alınması gerekmektedir. Kalkınma düzeyi ölçümlerinde gelir genellikle öncelendirilmekte ve temel kıstas olarak ele alınmasına rağmen tek başına gelir kalkınmışlık düzeylerinin belirlenmesinde yanıltıcı olabilmektedir. Kalkınma düzeyinin sadece kişi başına milli gelir artışıyla (ekonomik büyüme) ölçülmesinin doğru olmadığını ifade etmektedir. Bir ülkedeki milli gelir artışının yüksek olması, o ülkenin gelişmiş ülke olarak kabul edilmesi için yeterli değildir. Ekonomik büyüme kavramının dışında sosyo-ekonomik gelişme kavramı ülkeler arasındaki refah ve yaşam standardını açıklamak için daha uygundur [Sağır ve Yüksel, 2002].

İnsanların tamamına barınma, giyinme, beslenme ve minimum eğitim gibi temel gereksinimleri sağlayamayan bir ülke gelişmiş sayılamaz. Kalkınmanın amacı insanlar mutlak yoksulluktan kurtarmak ve aynı zamanda temel gereksinimleri sağlamak olmalıdır [Thirwall, 1994: 9, Alıntıl原因 Yılmaz, 2004]. Gelir artışlarıyla ölçülen ekonomik büyüme, toplumsal gelişmişliği yeterince açıklayamadığından, yalnızca talep genişlemesini açıklayabilen dar kapsamlı bir parametre olarak düşünülmektedir. Diğer yandan gelişme kavramı ise, fiziki kapasite büyüklüğü ve gelir artışı gibi iktisadi gelişmeler yanında, bunların gelir grupları (toplum kesimleri) ve bölgelerarası dağılımı ile sosyal ve kültürel birikimlerin göstergelendirildiği bir bütünü, diğer bir ifadeyle toplumsal gelişme düzeyini ifade etmektedir [Dinçer ve ark., 1996]. Kalkınma olgusu, ülke genelinde toplumsal, siyasal, kültürel ve benzeri

kurumlardaki yapısal değişimleri kapsayan çok boyutlu bir öze sahiptir. Bu anlayışla “kalkınma”; ülkenin ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yapılarındaki ilerlemeyi kapsamakta ve bir bütün teşkil etmektedir.

Kalkınma topluma ilişkin sosyal ve ekonomik parçaları barındıran ve sonucunda insanın kalkınmasını sağlayan bir süreçtir. Ekonomik büyüme ve insani kalkınma arasında iki yönlü bir ilişki vardır. Eğer gelir daha adil dağılıyorsa, sosyal harcamalara ve insani kalkınmaya öncelik veriliyorsa, sivil toplum örgütleri etkin çalışıyorsa, istihdam arttırılabiliyorsa ekonomik büyüme insani kalkınmayı destekleyebilir [Ramirez, 1997: 7-8, Alıntıl原因 Yılmaz, 2004]. Son yıllarda birçok iktisatçı tarafından öne sürülen ekonomik büyüme ve insani kalkınma arasındaki ilişkilerin karşılıklı olduğu yani insani kalkınmanın işgücü verimliliğini artırarak ekonomik büyümeyi hızlandırdığı, ekonomik büyümenin de gelir artışı yoluyla sağlık, eğitim, sosyal harcamaları artırarak insani kalkınmayı yüksek düzeylere taşıdığı görüşü önem kazanmıştır [Hoşgörür ve Gezgın, 2005].

Toplumu oluşturan birey ve gruplar arasındaki güven, işbirliği ve aidiyet duygusunu geliştirerek ekonomik kalkınmanın, sosyal kalkınmaya yönlendirilmesinin sağlanabileceği inancı gün geçtikçe artmaktadır. Sosyal kalkınmanın öne çıkabilmesi için toplumun yapıtaşı olan insana yatırım yapılması gerekmektedir. “İnsana yatırım” esasen üç alanı kapsamaktadır. Bunlar, eğitim, sağlık ve beslenmedir. Bu üç alana yapılan harcamaların dengeli bir şekilde gerçekleştirilmesi durumunda insan kaynağından gerektiği şekilde yararlanmak mümkün olabilmektedir [Şenkal, 2005, Hoşgörür ve Gezgın, 2005].

Yapılan bazı çalışmalarda insan kaynaklı olan sosyal sermaye ile kalkınma ve sanayileşme arasında pozitif yönlü ve kuvvetli ilişkilerin olduğunu gösteren bulgular elde edilmiştir [Beugelsdijk ve Smulders, 2004: 29-33, Alıntıl原因 Demiral, 2007, Miguel, 2005: 9-14, Alıntıl原因 Demiral, 2007]. Toplumu oluşturan bireyler arasında güven duygusunun geliştirilmesi gelişmekte olan ülkelerin en çok ihtiyaç duydukları hususlardan biridir. Nitekim gelişmiş ülkelerin genelinde sosyal kalkınma sürecinde sosyal sermayenin geliştirildiği ve mümkün olduğunca bu sermayeden faydalandığı

görülmektedir. Bu açıdan günümüzde birçok ülkede, sosyal sermayeye dayalı kalkınma projeleri yürürlüğe konulmaktadır. Elbette ki, bir ülkenin sosyal kalkınmasını sadece sosyal sermayenin zenginliğine bağlamak yeterli değildir. Ancak sosyal sermaye, sosyal kalkınmanın sağlanmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Sosyal sermaye; bir toplumdaki sosyal etkileşimlerin miktar ve kalitesini şekillendiren ve ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkıda bulunan kurumlar, ilişkiler ve normlardır ve sosyal sermayenin geliştirilmesi ekonomi ve demokrasinin geliştirilmesini kolaylaştırmaktadır [Şenkal, 2005, Lee ve ark., 2005, Dünya Bankası, 2002, Alıntıl原因 Altan, 2007, Shortall, 2008].

Sonuç olarak, kalkınma olgusunun anlaşılabilmesi ve gerçekleştirilebilmesi için ekonomik yapı gibi tek bir kurumsal oluşumun ötesinde, birden fazla kurum birlikte ele alınmalıdır. Çünkü siyasal, ekonomik, kültürel ve bireysel faktörler arasında koparılamayacak bir ilişki bulunmaktadır. Bu nedenle, söz konusu faktörlerin kalkınma olgusu etrafında birbirleriyle olan bağlantıları kurulmalı ve ilgili değerlerin değişimleri, bir bütünlük içerisinde tanımlanmalıdır [Yavilioğlu, 2002b]. Kalkınma kavramında olduğu gibi kırsal kalkınmada da ekonomik, sosyal, politik ve kültürel boyutlarının etkileşim içinde olduğu ve kalkınma çabalarında birbirinden kopararak bazısının ihmal edilmesi çalışmaların sonucu açısından etkinsizliğe neden olmaktadır.

Temelinde, kent-kır arasındaki sosyo-kültürel ve ekonomik farklılıkların optimum bir dengeye kavuşturulmasını, kırsal nüfusu yerinde kalkındırmayı, bir başka deyişle, göç ve istihdam gibi temel sorunları yerinde çözmeyi amaçlayan kırsal alandaki kalkınma uğraşları çok yönlü politik bir tercihtir [Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2004]. Kırsal alanlarda yaşayan insan topluluklarının toplumsal, ekonomik, kültürel açılardan yapısını değiştirecek biçimde üretim, gelir ve refah düzeylerinin geliştirilmesini, kentsel alanlardaki fiziksel ve toplumsal alt yapının yaratılmasını, tarımsal ürünlerin daha iyi değerlendirilmesini amaçlayan çok yönlü süreçleri etkinlikleri ve örgütlenmeleri kapsamaktadır [Geray, 1974]. Kırsal kalkınma özünde, belirli bir kırsal alan içinde yaşayan insanların bir bütün olarak tarımsal, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda kalkınmalarına, tarım dışı istihdam ile gelir olanaklarının

arttırılmasına ve çevre duyarlılığına yardımcı olacak tüm unsurların harekete geçirilmesine ve bunların en uygun düzeyde yer almasına dayanmaktadır.

Kırsal kalkınmada temel amaç; kırsal alanların varlığının devam ettirilmesi, kır ile kent arasındaki farklılıkların azaltılması, doğal kaynak potansiyellerinden çevreye duyarlı bir biçimde yararlanmanın geliştirilmesi, sivil toplum örgütleri ve yerel yönetimlerin katılım ve katkılarının artırılması, kentli kesime göre ekonomik ve sosyal olanakları kısıtlı olan ve esas olarak gelirinin büyük kısmını tarımdan ve tarıma dayalı faaliyetlerden sağlayan kırsal toplumun yaşam standardının iyileştirilmesi için entegre sürdürülebilir bir kırsal yaşamın sağlanmasıdır [Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2004]. Kırsal alanlarda yaşayan insanların yaşayış tarzlarını ve bütün faaliyetlerini geliştirmek, yeni kurum ve kuruluşlarla bu gayretleri desteklemek, çevreyi ve tabiatı en uygun şekilde kullanmak amacıyla kırsal kalkınma çalışmaları ön plana çıkmaktadır [Cengiz ve Çelem, 2003].

Kırsal kesimin gelişmesi, kırsal toplulukların içinde bulunduğu toplumsal, ekonomik, tarımsal koşullardan bağımsız olarak ele alınamaz [Ambrosio ve Delgado, 2008]. Çünkü kırsal gelişmenin ana amacı, kırsal alanda yaşayan bireylerin oluşturduğu yerel toplumların yapısal özelliklerini dikkate alarak onların karşı karşıya bulundukları sorunları çözmek, gereksinmelerini karşılamak yoluyla, köylünün yaşam kalitesi ve gelir düzeyini yükselterek, emeğinin hakkını, ürününün değerini almasını sağlayarak kırsal alanda beklenen ekonomik gelişmeyi ve toplumsal değişmeyi gerçekleştirmektir [Geray, 1999].

Kalkınma çalışmalarında ekonomik yapının öne çıkarılmasındaki temel anlayış şudur; fiziksel ve ekonomik yatırımlarla bir kez ekonomi canlandırılır ve üretim artışları gerçekleştirilirse, refah artışı dalga dalga bütün toplum kesimlerine yayılacaktır. Bu yaklaşımla ele alınan projeler-bunlar ağırlıkla kırsal kalkınma projeleri az gelişmiş ülkelerde önemli üretim artışları gerçekleştirmişlerdir. Tarıma mekanizasyonun girmesi, işlenen tarım alanlarının genişlemesine, modern girdi kullanımı (sulama, gübre, tarım ilaçları vs.) ise üretkenliğin artmasına yol açmıştır. Bu gelişme literatürde "yeşil devrim" diye adlandırılmaktadır. Ancak bu projeler

kırsalı kaldırmak yerine, belirli sosyal problemlerin yükselmesine neden olmuşlardır. Çünkü bu projeler, proje tasarımı ve uygulanmasında toplum içi özgül güç farklılaşmalarını, diğer bir deyişle hedefledikleri toplumların sosyo-ekonomik ve kültürel yapılarını gözönünde bulundurmamışlar, toplum katılımını ise hiç hesaba katmamışlardır. Projeler adeta tip proje özelliğinde olmuştur. [T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2009]. Bu yaklaşım, belirli düzeyde üretim artışları gerçekleşmiş fakat toplum içi güç farklılaşmalarını daha da derinleştirmiş, proje sonucunda baştan avantajlı konumda bulunan toplum kesimleri daha da zenginleşirken, diğer toplum kesimleri (topraksız ve az topraklı köylüler, göçerler, kadınlar vb.) daha da yoksullaşmışlardır. Kent yoksullarının ortaya çıkışı ise yine bu sürecin bir ürünüdür. Uygulana projelerin olumsuz diğer yanı ise toplum katılımı boyutunun gözetilmemiş olmasıdır. Bu durum kalkınma çabalarının sürdürülebilirliğini tehdit eder bir unsur olmuştur.

Yalnızca ekonomik büyümeye önem veren kalkınma anlayışı başarılı sonuçlar vermemektedir. İnisiyatifin ve önceliklerin halktan kaynaklandığı kalkınma projelerinde başarılı eğitim, yayım, örgütlenme, üretim için temel girdilerin sağlanması uygun teknolojilerin seçimi, kredi ve pazarlama gibi bileşenlerin bir bütün olarak planlamaya dahil edilmesi, ayrıca değerlendirme ölçüt ve göstergeleri ile risk faktörlerinin önceden tanımlanması suretiyle mümkündür [Gülçubuk, 2006].

Yaşanan deneyimlerden kalkınma kavramının tanımlanmasına ilişkin önemli bir sorun bulunduğu anlaşılmaktadır. Kalkınma kavramı üretkenliğin ve üretimin artışıyla, yani ekonomik büyümeyle özdeş tutulmayıp, daha çok yoksulluğun ve yoksunluğun ortadan kaldırılması olarak tanımlanması gerekmektedir. Diğer bir nokta, projenin tasarımı ve uygulanmasında yönelinen grupların sosyo-ekonomik ve kültürel yapılarının hesaba katılması gerektiğidir. Stratejilerin bunlara göre belirlenmesi, proje hedeflerine ulaşmada etkinliği artırmaktadır. Artık tek tip projelerle istenilen hedeflere ulaşılamayacağı anlaşılmaktadır. Buna ilave olarak toplum katılımının ve katkısının alınmadığı projelerin yaşayabilme, sürdürülebilme şansı görülmemektedir. Toplum katılımını almayan projeler, uygulandığı sürece belirli başarılar elde etmiş olsalar bile, tamamlandıktan sonra bu başarılar devam

ettirilememektedir [T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2009]. Kırsal kalkınma projeleri hazırlanırken projenin kime hizmet edeceğinin iyi saptanması gerekmektedir. Bunu sağlamanın yolu ise projenin uygulanacağı toplumun tanınması ve ihtiyaçlarının belirlenmesi önemlidir.

Kırsal kalkınma çalışmaları hazırlanırken “en önemli ihtiyaçlar nelerdir, bu ihtiyaçlar en iyi şekilde nasıl karşılanabilir, ihtiyaçları karşılamada hangi programlar en başarılıdır?” gibi soruların sorulması gerekmektedir. Bu sorular politikalara yön verenlerce cevaplanması gereken sorulardan yalnızca birkaçıdır, otoritelere ve odaklanan araştırmalara göre de değişmektedir [Carter ve ark., 1977]. Kalkınma çalışması kırsal alanda ya da kentsel alanda uygulansın ekonomik boyutunun yanında sosyal boyutunun ihmal edilmemesi bütüncül bir kalkınma yaklaşımının izlenmesi gerekmekte, ekonomik kalkınma tek başına amaç değil, insanların yaşamlarını geliştiren bir araç niteliğindedir. Çünkü insanlar kalkınmanın hem aracı hem de kalkınmanın nihai amacıdır.

Kırsal kalkınmada ulaşılmak istenen son hedef daima aynı olmuştur; kırsal toplulukların yaşam kalitesinin yükseltmektir, temel amaç ise kırsal yörelerin veya mekanların sahip oldukları kaynakların etkin bir şekilde kullanılması sonucunda kent ile kır arasındaki sosyo-kültürel ve ekonomik gelişmişlik farkını en aza indirmektir [Bakırcı, 2007]. Kırsal kalkınma; kırsal kesimde istihdam imkanlarını arttırarak kente göçü önleyen ve kırsal alandaki insanların yaşam standartlarını yükseltmeyi amaçlayan politik bir tercihtir. Diğer bir deyişle, kırsal kalkınma politikaları, kırsal toplulukların ekonomik, toplumsal ve kültürel olanaklarını geliştirmeyi amaçlayan politikalardır [Çeken ve Ökten, 2008, Cengiz ve Çelem, 2003].

Ekonomik, psikolojik, sosyo-kültürel ve politik faktörlerin karşılıklı ilişkisi sonucunda kalkınma olgusunun belirlendiğinin ortaya konulmasıyla, gelişmekte olan ülkelerin birçok problemi bölünmemiş, yani problemin karşılıklı bağımlı yönleri ortak biçimde araştırılmış olmaktadır [Ruttan, 1988: 247, Alıntıl原因 Yavilioğlu, 2002b]. Bu inceleme yöntemi sayesinde ekonomik, politik, kültürel ve psikolojik faktörler arasında kalkınma açısından ilişki kurmanın önemi vurgulanarak, bazı

değişkenler arasındaki ilişkilerin neden karşılıklı bir biçimde ele alınması gerektiği daha rahat anlaşılmaktadır.

2.3.2. Sosyal kalkınma düzeyini ölçmeye yönelik endeksler ve ölçümler

İktisadi kalkınma gelir artışını, eğitim ve sağlık düzeylerinin yükselmesini, verim artışını, teknolojik gelişmeyi kapsamaktadır. Bu faktörlerin her biri iktisadi kalkınmayı farklı yönlerden ifade etmektedir. Tüm bu faktörleri kapsayan ve ekonomik hayatın gittikçe daha karmaşık hale gelen yapısı içerisinde, kalkınmışlık göstergelerinin tanımlanması ve ölçülmesi, kalkınma iktisatçılarının son yıllarda oldukça ilgisini çekmektedir. Bu ilginin en önemli nedeni, teorik tartışmalarda iktisadi gelişmenin fiziki yani nicel boyutuyla değil nitelik boyutuyla da ele alınıyor olmasıdır. Yeni büyüme modelleri veya içsel büyüme modelleri olarak ifade edilen bu çalışmalar iktisadi gelişmeyi beşeri sermaye, teknolojik gelişme ve araştırma-geliştirme gibi faktörlerle açıklamaya çalışmaktadırlar [Tuna ve Yumuşak, 2000]. Kalkınma ve kırsal kalkınmayı ölçmeye yönelik birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan birisi olan OECD'nin 1996'da hazırladığı kırsal kalkınma göstergeleri şöyledir [Bryden, 2002];

- Nüfus ve göç; yoğunluk, değişim, yapı, hanehalkı ve topluluklar
- Sosyal refah ve eşitlik; gelir, konut-barınma, eğitim, sağlık ve güvenlik
- Ekonomik yapı ve performans; işgücü, istihdam, sektörel paylar, üretim ve yatırım
- Çevre ve sürdürülebilirlik; topografya ve iklim, arazi kullanımındaki değişim, habitat ve canlı türleri, toprak ve su, hava kalitesi.

Bazı çalışmalar ise kırsal kalkınmanın özel olarak sosyal boyutunu ölçmeye yöneliktir. Carter'ın 1977 yayınlanan çalışması bunlardan birisidir. Söz konusu çalışmada kırsal kalkınma için sosyal göstergeler modellemesi sebep sonuç ilişkisine bağlanmaktadır. Fiziksel sağlık durumu, demografik ve ekonomik kaynaklar ilişkisi içinde eğitim, konut, istihdam ve gelir durumu, mali kaynakların sağlık sistemi üzerindeki etkileri için sağlık sektörü ve sağlık hizmetleri önemli bileşenlerdir

[Carter ve ark., 1977]. Önemli nokta ise tüm bu hizmetlerin tüm insanlara ulaşması ve böylece yaşam kalitesinin yükseltilebilmesidir. Kırsal kalkınmanın sosyal göstergeleri yaşam kalitesini de gösteren bileşenlerdir. Bu göstergeler; eğitim, konut, istihdam, gelir, sağlık, kamu güvenliği, rekreasyon faaliyetleri ve fiziksel çevre başlıklarını taşımaktadır. Kırsal alanların refahını ölçmek için tanımladığı 8 adet göstergeye göre 4 alanı ölçmektedir [Carter ve ark., 1977]; finansal kaynakların durumu-yeterliliği, hizmet yapısı, hizmetlerin yeterliliği ve refah seviyesi. Bunlardan ilk üçü insanların yaşam kalitesini arttırmak amacıyla kullanılmakta, refah ise; bu üç alanın sonucu olarak ölçülmektedir.

OECD'nin göstergelerini kullanan Bryden kırsal kalkınmayı ölçmeye yönelik 3 ana kategori belirlemiştir; yaşam kalitesi ve sosyal refah, ekonomik yapı ve performans, nüfus. Bryden'ın belirlediği kırsal kalkınma göstergeleri ve alt bileşenler [Bryden, 2002];

- Yaşam kalitesi ve sosyal refah:
 - çevresel özellikler, hizmetlere erişebilirlik (sağlık, eğitim, yerel yönetim), konut, güvenlik, gelir ve yoksunluk.
- Ekonomik yapı ve performans:
 - Genel; sektörel paylar, teşebbüsler, yatırım, işgücü, performans ve rekabetçilik, sanayi.
 - Öncelikli sektör faaliyeti; tarımın işlevi, çeşitlilik ve üretkenlik, finansal kaynaklar.
 - Turizm sektörü; arz-talep dengesi, istihdam.
- Nüfus:
 - nüfus yoğunluğu, değişim ve yapı, topluluk ilişkileri, göç, kültürel yapı.

Bryden kırsal kalkınmayı ölçmeye yönelik olan oluşturduğu göstergelerde OECD'den farklı olarak topluluk ilişkilerini ve kültürel yapıyı da eklemiştir. Buna karşın OECD'nin çevre ve sürdürülebilirlik kategorisini daraltıp yalnızca çevresel özellikleri ele almaktadır.

Ekonomik ve sosyal yönleri ile bir bütün olan gelişmenin, ekonomik yönleri gelir artırıcı, sosyal yönleri ise sosyo-kültürel değişimi ile ilgilidir [Albayrak, 2005]. Bu nedenle, sosyo-ekonomik gelişmişlik farklılıklarının incelenmesi, sosyo-ekonomik gelişmişlik olgusunu etkileyen veya bu olgudan etkilenen birbirleriyle karşılıklı etkileşim içindeki çok sayıda göstergenin birlikte ele alınmasını, başka bir ifade ile bütüncül bir yaklaşımı gerektirmektedir.

İllerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması (DPT)

Gelişmişliğin çok yönlü ve kapsamlı bir olgu olmasından ötürü, her türlü çözümleme ve ölçme girişimi, sonuçları itibariyle görecelik taşımaktadır. “İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması” çalışmasında benimsenen gelişme anlayışı, dar kapsamlı “ekonomik büyüme” sınırlarının ötesine taşıdığından, belirtilen zorlukları da bünyesinde barındırmaktadır [DPT, 2003]. Çünkü gelişmişlikte; fert başına düşen milli gelir tek başına yeterli bir gösterge değildir. Bu göstergeyle birlikte, gelişme sürecinden etkilenebilecek ve bu süreci etkileyecek diğer ekonomik, sosyal ve kültürel göstergelerin de dikkate alınması gerekmektedir.

Çizelge 2.2’de DPT tarafında hazırlanan “İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması” çalışmasının sosyal göstergeleri verilmektedir. Kullanılan değişkenlerin uygulama alanları ilçe, il ve bölgelerdir.

Çizelge 2.1. İllerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması sosyal değişkenleri [DPT, 2003]

Konular	Göstergeler
Demografik Değişkenler	• toplam nüfus, • şehirleşme oranı, • yıllık ortalama nüfus artış hızı, • nüfus yoğunluğu, • doğurganlık hızı ve • ortalama hanehalkı büyüklüğü
İstihdam Değişkenleri	• tarım, sanayi, ticaret ve mali kurumlar işkollarında çalışan nüfus ile ücretli çalışanlar, • ücretli kadın çalışanlar • işverenlerin, toplam istihdam içindeki yüzde payları.
Eğitim Değişkenleri	• okur-yazar nüfus oranı, • okur-yazar kadın nüfus oranı, • üniversite bitirenlerin oranı ile • ilköğretim, liseler ile mesleki ve teknik liselerde okullaşma oranları,
Sağlık Değişkenleri	• onbin kişiye düşen hekim, diş hekimi, eczane ve hastane yatak sayısı • bebek ölüm oranı
Altyapı Değişkenleri	• kırsal yerleşmelerde asfalt yol oranları, • içme suyuna sahip nüfus oranı • devlet ve il yollarında asfalt yol oranı
Diğer Refah Değişkenleri	• onbin kişiye düşen özel otomobil ile motorlu kara taşıtı, • fert başına düşen telefon kontör değeri • fert başına düşen elektrik tüketim miktarı • yeşil karta sahip nüfus oranı

İnsani kalkınma endeksi (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)

Ülkelerin kalkınma düzeylerini belirlemede 1960'lı yıllardan itibaren çeşitli metodlar geliştirilmeye çalışılmıştır. Bunlardan birisi olan Beşeri Kalkınma İndeksi (BKİ), UNDP tarafından geliştirilen ve ülkelerin kalkınma performansını eğitim, sağlık ve gelir düzeylerini dikkate alarak ölçen en temel ölçütlerdendir [UNDP, 2004: 258-260]. 1990 yılından itibaren Birleşmiş Milletler Kalkınma Programınca hazırlanan insani gelişme raporlarında insani gelişme kavramı, kişi başı gelir hesaplarının ötesine giderek insan kaynaklarının gelişimini, insanı insan yapan özgürlük, kişilik gibi unsurları ve insanın temel gereksinimlerine ulaşma düzeyini bir arada değerlendirmekte ve böylece kalkınma içindeki insanın rolünü ele almaya çalışmaktadır [Demir, 2006].

İktisadi kalkınma olgusunun temelini bilgi toplumuna geçiş sürecine paralel olarak beşeri kalkınma oluşturmaktadır. Beşeri kalkınma insanların seçeneklerini artırma

süreci olarak tanımlanmakta ve sonsuz tercihler yerine bunlardan sadece üçü üzerinde durmaktadır [Tuna ve Yumuşak, 2002, Sen, 2000]; uzun ve sağlıklı bir ömür, bilgi edinmek ve asgari geçim standardı için gerekli kaynaklara erişmektir.

Çizelge 2.2’de Birleşmiş Milletler Kalkınma Programınca hazırlanan İnsani Kalkınma Endeksi’nde yer alan konular ve göstergeleri verilmektedir.

Çizelge 2.2. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı insani kalkınma göstergeleri [UNDP, 2001, UNDP, 2006]

Konular	Göstergeler
İnsani Gelişme Endeksi	• Doğumda Yaşam Beklentisi • Okur-Yazarlık Oranı • Okullaşma Oranı • GSYİH
İnsani Yoksulluk Endeksi (Gelişmekte Olan Ülkeler)	• Doğuşta 40 Yaşına Kadar Yaşamda Kalma Olasılığı • Okur-Yazar Olmayan Yetişkin Oranı • Temiz Su Kullanamayan Nüfusun Oranı • 5 Yaşın Altında Kötü Beslenen Çocukların Yüzdesi • Yoksulluk Düzeyinin Altında Yaşayan Nüfusun Yüzdesi
İnsani Yoksulluk Endeksi (Seçilmiş OECD Ülkeleri İçin)	• Doğuşta 60 Yaşına Kadar Yaşamda Kalma Olasılığı • Fonksiyonel Okur-Yazarlık Becerisi Olmayan Yetişkin Yüzdesi • Uzun Dönem İşsizlik Oranı • Yoksulluk Düzeyinin Altında Yaşayan Nüfusun Yüzdesi
Toplumsal Cinsiyete Dayalı Kalkınma Endeksi	• Kadınların ve Erkeklerin Doğuşta Yaşam Beklentisi • Yetişkin Kadın ve Erkek Okur-Yazarlık Oranı • Kadın ve Erkek Okullaşma Oranı • Kadın ve Erkeğin Gelir Payı
Toplumsal Cinsiyeti Güçlendirme Endeksi	• Parlamentoda Kadın ve Erkek Sandalye Paylaşımı • Hukuk Sisteminde, Yönetimde ve Üst Düzey İlişkilerde Kadın ve Erkek Paylaşımı • Profesyonel ve Teknik İşlerde Kadın ve Erkek Oranı • Kadın ve Erkeğin Gelir Oranı

Gelişme, geniş anlamıyla bir ülkenin ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yapılarındaki ilerlemesini kapsamaktadır. Sosyo-ekonomik gelişme ise, iktisadi büyüme kavramıyla beraber, yapısal ve insani gelişmeyi içine alan ve ölçülebilen sosyal değişkenleri de içermektedir. Sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini ölçmede kullanılması gereken bir çok değişken olmasına karşın, bu değişkenlerin zaman zaman ölçülebilirliği zor olmakta veya bir kısmı için veri bulmakta güçlük çekilmektedir [Demir, 2006]. Politik, kültürel ve ekonomik özgürlüklerden başlayarak, insan hakları, bireylerin yaratıcı ve verimli olmalarını sağlayacak

seçeneklerinin çeşitlendirilmesine kadar birçok boyutu içine alan beşitli kalkınma sadece üç boyutu içermektedir. Sadece üç boyutun dikkate alınmasının altında, çok sayıda değişkenle çalışmanın dikkatleri başka yönlere kaydıracağı ve temel göstergelerin vurgulanamaması endişesi yatmaktadır.

Beşitli kalkınma indeksinin birinci boyutu olan uzun ve sağlıklı yaşam, ortalama yaşam beklentisi ile ölçülmektedir. Yaşam beklentisinin önemi, sağlık ve beslenme ile ilgili olarak iyi bir yaşamın en önemli ölçütü olmasından kaynaklanmaktadır. Bireylerin sağlık ve beslenme ile ilgili hizmetler konusunda iyi durumda olduğu ülkelerde ortalama yaşam süresi diğer ülkelere göre daha uzun olmaktadır. Beşitli kalkınma indeksinin ikinci boyutu olan bilgi ve eğitim ise, bu boyutun en önemli ve kolay hesaplanabilir göstergeleri ile ölçülmektedir: Okur-yazarlık ve okullaşma oranı. Beşitli kalkınma indeksinin hesaplandığı ilk yıllarda okullaşma oranı yerine ortalama eğitim süresi dikkate alınmaktaydı. İyi bir yaşam sürdürebilmek için gerekli kaynaklara sahip olabilmek, beşitli kalkınmanın üçüncü ve ölçmesi en zor olan boyutunu oluşturmaktadır. Bu boyutla ilgili gerektiği kadar güvenilir veriler olmadığından ortalama gelir düzeyleri dikkate alınmaktadır. lkeler arasındaki farklılıkları gidermek amacıyla da satınalma gücü paritesine göre hesaplanmış kişi başına düşen gerçek gayr-ı safi yurt içi hasıla rakamları kullanılmakta ve gelirin refah düzeyine olan marjinal katkısını dikkate alan hesaplamalara gidilmektedir. şüphesiz bu rakamlar gelirin dağılımı konusunu içermemektedir ancak bu boyutu mümkün olan veriler ışığında en iyi ölçümünü bu rakamlar ifade etmektedir [Tuna ve Yumuşak, 2000, Demir, 2006].

Çok sayıda değişkenin kullanılmasının daha iyi sonuç vermediği deneyimle anlaşılmıştır. Böyle bir endeksin hesaplanmasında önemli olan kaç değişken kullanıldığından çok, kaç boyutun dikkate alınacağı ve bu boyutlara verilecek ağırlıktır. Örneğin çok sayıdaki değişken bir tek boyuta, örneğin yalnız ekonomik boyuta işaret ediyor olabilir. Eğitim ve sağlığa ilişkin çok sayıda değişkeni kullanmak aslında bu boyutlara verilen ağırlığı etkilemenin dışında değerlendirmeye önemli bir katkıda bulunmayacaktır. Endekse katılmış boyutlar, eski birikimlerin sonucunda kabul görmüş ve gene uzman görüşüyle eşit ağırlıkla ölçülmüşlerdir. Az

sayıda değişkene karar kılmanın önemli pratik yararları da olmaktadır. Bu veriler hemen hemen bütün ülkeler için elde edilebilmekte ya da tahmin edilebilmektedir [Demir, 2006].

Yaşam kalitesi ölçümü

Yaşam kalitesi ekonomik, sosyal, çevresel, psikolojik, fiziksel ve kişisel faktörlerinden etkilenmektedir ve gittikçe artan seviyede hoşnutluğa bağlıdır. Yaşam kalitesi, insan hakları bakımından, ekonomik politikaların saptanmasında, sağlık politikalarının yönlendirilmesinde, kentleşme politikalarının belirlenmesinde, yerel ekonomik gelişmeleri hızlandırmak yönünden gerçekleştirilmesi gereken temel amaçtır [Tekeli ve ark., 2004]. Bu kavramın içeriği kişiden kişiye değişiklik göstermektedir. Çünkü yaşam kalitesini oluşturan bileşenler bu tanımlı yapan kişiler değiştikçe değişmektedir. En yaygın yaşam kalitesi bileşenleri iyi okullar, sağlık hizmetlerine erişebilirlik, iyi planlanmış ulaşım istemi, memnun edici istihdam fırsatları ve yeterli gelirdir [Carter ve ark., 1977].

Yaşam Kalitesi; bireylerin veya toplumun refah derecesi olarak tanımlanmaktadır. Genel olarak yaşam kalitesi, bireyin gereksinimlerine yanıt veren niteliklere sahip bir çevreyle olan etkileşiminden oluşan algılamalar olarak tanımlanabilmektedir.

Yaşam kalitesi kalkınma düzeyini göstermesi açısından göz önünde bulundurulmalı ve böyle bir kaliteyi gösterecek endeksin kişi başına gelir rakamları veya gelir dağılımıyla yeterli bir şekilde yansıtlamayacağını belirtmek gerekir. Böyle bir endekste dikkate alınması gereken bazı faktörler şunlar olabilir [Kaynak, 2007]; okuryazar oranı, kişi başına kalori tüketimi, ortalama ömür, bebek ölüm oranı, doktor başına nüfus, kişi başına radyo ve televizyon, günlük gazete tirajı, yılda basılan kitap ve dergi adedi, kişi başına enerji tüketimi, kişi başına demir-çelik tüketimi vb.'dir.

Yaşam kalitesinin elemanları ise [Kamp ve ark., 2003];

- Fiziksel çevre (görsel algı ve manzara kalitesi, iklim, kirlilik, kamu düzenini bozan etmenler)

- Doğal kaynaklar, mallar ve hizmetler (sosyal ve teknik altyapı hizmetleri)
- Toplumsal gelişme (toplumun yapısı, sosyal ağlar ve grup ilişkileri, politik katılım)
- Kişisel gelişme (öğrenme yoluyla kişisel gelişme, rekreasyon ve boş zaman faaliyetleri ile bireysel yenilenme)
- Güvenlik (konut, yaşam standartları, ekonomik güvence, adalet sistemi, asayiş ve suç)
- Sağlık (ruh ve beden sağlığı) biçiminde sıralanmaktadır.

Yaşam kalitesi birçok insan için öncelikli öneme sahiptir. Bu da tüm insanlar için “iyi bir yaşam”ın önemli olduğu, herkesçe istenildiği anlamına gelmektedir. Bu nedenle de sosyal politikaya yön veren devletin tüm kurumlarınca yaşam kalitesinin iyileştirilmesi hayati bir hedeftir ve sosyal programlar olabildiğince çok insan için yaşam kalitesini memnun edici seviyeye getirecek hizmetleri sağlamak için uygulanmaktadır [Carter ve ark., 1977]. İnsan ihtiyaçları ve memnuniyeti ile finansal kaynaklar arasındaki dengenin de olabildiğince dikkatli kurulması gerekmektedir. sosyal politikaya yön verenler öncelikle ihtiyaçları iyi tanımlamalı daha sonra bu ihtiyaçları karşılamaya yönelik program sıralamasını koordine etmelidir.

Sosyal kalkınma endeksi (Birleşmiş Milletler Sosyal Kalkınma Araştırmaları Enstitüsü - United Nations Research Institute on Social Development)

Birleşmiş Milletler Sosyal Kalkınma Araştırma Enstitüsü (United Nations Research Institute on Social Development), 1960’lar ve 1970’lerde kalkınmakta olan birçok ülke için dokuzu sosyal, yedisi iktisadi olan 16 temel gösterge ile bileşik bir endeks formülünü kullanarak bir dizi çalışma yapmıştır [Todaro, 1992: 359, Alıntılan Karalı, 2005, Todaro, 1997: 62, Alıntılan Lakeç, 2006]. Bu göstergeler aşağıda verilmektedir;

- Doğumda yaşam beklentisi
- 20.000 ve üzerindeki yerleşim yerlerindeki nüfusun yüzdesi
- Kişi başına günlük hayvansal protein tüketimi
- İlk ve orta derecede okullaşma oranı

- Mesleki okullaşma oranı
- Yerleşim yerlerinde ortalama oda başına düşen insan sayısı
- Her 1.000 kişide gazete tüketimi
- Elektrik, su, gaz, vb'den ekonomik olarak yararlanabilen nüfusun yüzdesi
- Her erkek tarım işçisine düşen tarımsal üretim
- Tarım sektöründe çalışan yetişkin erkek işçi yüzdesi
- Kişi başına kw saat olarak elektrik tüketimi
- Kişi başına kg olarak çelik üretimi
- Kişi başına kg olarak kömür ve eşdeğerine dayalı enerji tüketimi
- GSYİH'nın sanayileşmeden yoksunluk yüzdesi
- 1960 yılında kişi başına düşen dış ticaret hacmi
- Ücretlilerin ekonomik olarak aktif nüfusun toplamına oranı

Fiziksel yaşam kalitesi endeksi (David Morris)

David Morris'in 1970'lerde Washington Denizaşırı Kalkınma Konseyi (Overseas Development Council) için geliştirdiği Yaşamın Fiziksel Niteliği Endeksi (Physical Quality of Life Index) bileşik bir endekstir. Bu endeks üç temel göstergeye dayanmaktadır. Bunlar; bir yaşında yaşam beklentisi, bebek ölümleri ve okuryazarlık. Her bir göstergeye 12'den 1002'e kadar değerler verilerek performansları ölçülmüştür. Morris, bu üç göstergeden hiçbirinde kalkınmanın özel bir yönü ile ilgilenmemekte ve her üçü de kültürler arası farklılık göstermemektedir [Berber, 2006: 234, Morris, 1979: 30-31, Alıntıl原因 Lakeç, 2006]. Bu çalışma kalkınmış ve kalkınmakta olan tüm ülkeler için Fiziksel Yaşam Kalite Endeksi oluşturularak hazırlanmıştır [Todaro, 1992: 359, Alıntıl原因 Karalı, 2005].

Sosyal ve politik kalkınma ölçümü (Irma Adelman ve Cynthia Morris)

Sosyal, ekonomik ve politik faktörler arasındaki etkileşime bakılarak başka bir çalışma daha yapılmıştır. Irma Adelman ve Cynthia Morris tarafından 1967 yılında yapılan bu çalışmada anahtar değişkenler ile ekonomik kalkınma arasında güçlü korelasyonlar bulunmuştur [Todaro, 1997: 62-64, Alıntıl原因 Lakeç, 2006, Todaro,

1992: 359, Alıntılan Kararı, 2005]. Bu çalışmada kullanılan ekonomik, sosyal ve politik göstergeler ise şu şekilde sıralanabilir:

Ekonomik Göstergeler

- Kişi başına GSMH
- Kişi başına GSMH'daki büyüme oranı
- Doğal kaynakların zenginliği
- Brüt yatırım oranı
- Sanayinin modernizasyon düzeyi
- Tarımsal organizasyonun özelliği
- Tarımda modern teknoloji kullanım düzeyi
- Dış ticaretin yapısı
- Vergi sisteminin verimlilik düzeyi
- Fiziksel sabit sermayenin yeterlik düzeyi
- Finansal kurumların etkinlik düzeyi

Sosyo-Kültürel Göstergeler

- Geleneksel tarım sektörünün büyüklüğü
- İkilimin büyüklüğü
- Kentleşmenin büyüklüğü
- Yerli orta sınıfın önemi
- Sosyal mobilitenin büyüklüğü
- Okuryazarlığın boyutları
- Haberleşme ağının büyüklüğü
- Kültürel ve etnik homojenlik derecesi
- Sosyal gerginlik derecesi
- Kaba doğurganlık oranı
- Modernizasyon derecesi
- Baskın din türü
- Sosyo-ekonomik kalkınma düzeyi

Politik Göstergeler

- Ulusal entegrasyon derecesi ve ulusal birlik duygusu
- Ulusal gücün merkezileşmesi derecesi
- Politik katılımcılığın genişliği
- Politik engel ve baskılara karşı özgürlük derecesi
- Politik partilerin rekabet derecesi
- Baskın politik parti sisteminin esası
- İşgücü hareketliliğinin etkinliği
- Geleneksel sınıfın politik gücü
- Dinsel organizasyonların politik ve sosyal etkisi
- İdari yetkinlik derecesi
- Ekonomik kalkınma için liderlik taahhüdünün büyüklüğü
- Hükümetin doğrudan ekonomik aktivitelerinin büyüklüğü
- Sömürge yaşamının uzunluğu
- Sömürge yaşamının türü
- Demokratik kurumların genişliği
- Politik istikrarın uzunluğu

2.3.3. Kırsal kalkınma projelerinin sosyal kalkınma boyutunu değerlendirmeye yönelik ölçütlerin belirlenmesi

Kırsal kalkınma çalışmalarında sosyal kalkınmışlığın ölçülmesi için kullanılabilecek değişkenlerin tespit edilmesi amacıyla kullanılan endeks ve ölçümlerden OECD, Bryden ve Carter'ın çalışmaları doğrudan kırsal alanlarda sosyal kalkınmayı analiz etmeye yöneliktir. Bu tezde kullanılan diğer endeksler ise doğrudan kırsal alana yönelik uygulamalar olmayan sosyo-ekonomik kalkınma analizlerinde kullanılabilecek çalışmalardır. Bu nedenle kırsal alana yönelik olmayan bu endekslerde kullanılan göstergelere ilişkin verilere; kırsal topluluklar gibi daha küçük çaplı kesimler için ulaşılması zordur. OECD, Bryden ve Carter'ın çalışmaları ise kırsal kalkınmada sosyal boyutun tespiti için kullanılabilecek konuları içermekte, fakat bu konulara ilişkin göstergeleri açıklamamaktadır.

Sosyal kalkınma düzeyinin ölçülmesine yönelik endekslerin incelenmesi sonucunda kırsal kalkınma çalışmalarında sosyal kalkınmışlığın ölçülmesi için kullanılabilecek değişkenler Çizelge 2.3’te verilmektedir;

Çizelge 2.3. Kırsal kalkınma projelerinin sosyo-ekonomik kalkınma boyutunu değerlendirmeye yönelik ölçütler [Bryden, 2002, Kamp ve ark., 2003, DPT, 2003, UNDP, 2001, 2006, Karpat ve Açıkgoz, 2004, Ünal, 2004, Dinçer ve ark., 1996, Yıldız, 2008]

Alan	Konu	Alt Konu	Gösterge
Sosyal Yapı	hizmetlere erişebilirlik	Sağlık	Hekim sayısı
			Sağlık tesisi
			bebek ölüm oranı
			Doğumda Yaşam Beklentisi
			Ortalama İnsan Ömrü
			Zihinsel sağlık durumu
			Fiziksel sağlık durumu
		Eğitim	okur-yazar nüfus oranı
			okur-yazar kadın nüfus oranı
			üniversite bitirenlerin oranı
			ilköğretim, liseler ile mesleki ve teknik liselerde okullaşma oranları
		Altyapı	asfalt yol oranları
			içme suyuna sahip nüfus oranı
			Sağlıklı Suya Ulaşabilen Hanehalkı Oranı
			Yeterli Kanalizasyon Hizmetlerine Ulaşan Hanehalkı Oranı
	Konut		
	güvenlik		
	gelir ve yoksunluk		özel otomobil ile motorlu kara taşıtı sayısı
			fert başına düşen telefon kontör değeri
			elektrik tüketim miktarı
			yeşil karta sahip nüfus
	Nüfus	Nüfus yapısı	nüfus yoğunluğu

Çizelge 2.3. (Devam) Kırsal kalkınma projelerinin sosyo-ekonomik kalkınma boyutunu değerlendirmeye yönelik ölçütler [Bryden, 2002, Kamp ve ark., 2003, DPT, 2003, UNDP, 2001, 2006, Karpat ve Açıkgöz, 2004, Ünal, 2004, Dinçer ve ark., 1996, Yıldız, 2008]

Alan	Konu	Alt Konu	Gösterge
			ortalama hanehalkı büyüklüğü
		Nüfustaki değişim	doğurganlık hızı
			Göç alma-verme oranı
<u>Ekonomik yapı</u>	Genel	sektörel paylar	
		teşebbüsler, yatırım	
		İşgücü	tarım, sanayi, ticaret ve mali kurumlar işkollarında çalışan nüfus
			İşsizlik Oranı
			İşgücüne Katılma Oranı
		Performans	işverenlerin, toplam istihdam içindeki yüzde payları
	Öncelikli sektör faaliyeti	tarımın işlevi	bitkisel ürünler üretim değeri hayvansal ürünler üretim değeri canlı hayvan üretim değeri
		çeşitlilik ve üretkenlik	
		finansal kaynaklar	

Çizelge 2.3'te "Kırsal kalkınma projelerinin sosyo-ekonomik kalkınma boyutunu değerlendirmeye yönelik ölçütler"de hizmetlere erişebilirlik bölümünde; sağlık, eğitim, yerel yönetim ve altyapı alt konuları yer almaktadır. Sağlık hizmetlerinin bir yerleşimde yeterli ve nitelikli bir şekilde sunulması ve vatandaşların bu hizmetlerden yararlanabilmesi olanakları, o yerin sosyal gelişme düzeyini yansıtan unsurlar arasındadır. Sağlık değişkeni olarak kullanılan hekim sayısı, sağlık tesisi, bebek ölüm oranı, doğumda yaşam beklentisi, ortalama insan ömrü, zihinsel ve fiziksel sağlık durumu sağlık hizmetlerinin yaygınlığı, eğitim ve kültür düzeyi, ekonomik olanaklar

gibi sosyo-ekonomik unsurlar açısından bir gösterge niteliğindedir [Dinçer ve ark., 2004].

Bireylerin yaşamlarını sağlıklı sürdürebilmeleri bakımından, sağlık hizmetleri arzı ve bu hizmetlerden yararlanma potansiyeli, sosyal gelişme düzeyini yansıtan unsurlar arasında bulunmaktadır. Ayrıca, eğitilmiş işgücü olarak da nitelendirilebilecek sağlık personelinin gelişmiş yöreler doğrultusundaki tercihi, yerleşimin sosyo-ekonomik gelişme düzeyiyle doğrudan ilişkilidir [Dinçer ve ark., 1996, Tavasoglu, 2004].

Toplumların gelişmişlik düzeyleri incelendiğinde, gelişmişlik düzeyleri ile o toplumda yaşayan toplumun eğitim seviyesi arasında güçlü bir ilişki bulunduğu görülmektedir [Dinçer ve ark., 2004]. Okur-yazar nüfus oranı, okur-yazar kadın nüfus oranı, üniversite bitirenlerin oranı ile ilköğretim, ortaokul ve liselerde okullaşma oranları olmak üzere, sosyokültürel gelişmişlik düzeyini yansıtabilen değişkenlerce ölçülmektedir. Neden-sonuç ilişkisi bakımından, ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyi ile toplumu oluşturan fertlerin genel eğitim seviyesi arasında güçlü bir bağlantı yapısı bulunmaktadır. Ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanmasında en önemli araçlardan biri, gerekli sayıda ve nitelikte insangücü yetiştirilmesi olmaktadır. Çünkü insangücünün bilgi ve becerilerinin artırılması ile sosyal yaşama katılımın asgari gereği olarak kabul edilen, okur-yazarlık oranı değişkeni, o toplumun genel eğitim düzeyini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Okuma yazma bilen kadın nüfus oranı, kadınların sosyo-ekonomik statülerini yansıtmaktadır. İlkokul, ortaokul ve liselerde okullaşma oranları ise, eğitimin yaygınlığı ve katılım düzeyini göstermektedir [Dinçer ve ark., 1996, Tavasoglu, 2004].

Toplumların eğitim durumlarını, dolayısıyla kaliteli işgücünü yansıtmaları açısından önemli kalkınmışlık göstergeleridir. Çünkü sermayenin üretkenliği ve bu yolla üretimin artırılarak kalkınmanın sağlanması teknik bilgi düzeyine dolayısıyla kaliteli işgücüne büyük ölçüde bağlıdır [Karpat ve Açıkgoz, 2004]. Eğitim düzeyi yüksek bir toplum, kültürel ve ekonomik değerlerin üretilmesinde temel unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Eğitim toplumlarda gelişmenin temel araçları olan bilgi ve teknolojinin

üretilmesini, nitelikli işgücünün oluşmasını ve sosyal kalkınmayı sağlayan temel dinamiktir [Dinçer ve ark., 2004].

Altyapı göstergeleri, nüfusun çağdaş hizmet ve olanaklardan yararlanma düzeyi kadar, diğer sektörlerin gelişmesi için de önem taşımaktadır. Yatırımların kuruluş yeri seçiminde, elektrik, su, ulaşım gibi altyapı imkanlarının yeterli düzeyde olduğu yöreler daha fazla tercih edilmektedir. Yerleşimlerdeki yaşam kalitesini etkileyen temel etmenlerden biri olan içme suyunun varlığı, borulu su tesisatı bulunan konut oranı ile ortaya konmaktadır. Bu gösterge nüfusun çağdaş hizmet ve olanaklardan yararlanma ve altyapı donanım düzeyini gösteren değişkenler kapsamında yer almaktadır [Dinçer ve ark., 1996, Dinçer ve ark., 2004].

Gelir arttıkça, kişilerin yoksulluk oranı düşmektedir. Fakat, bu kalkınmanın sağlanması için yeterli koşul değildir. Gelir ve refah düzeyinde sağlanan gelişmeler, çağdaş hizmet ve araçlardan yararlanma olanakları ile kitle iletişim araçlarından faydalanma oranını da arttırmaktadır [Dansuk, 1997, Dinçer ve ark., 2004, Dinçer ve ark., 1996].

“Kırsal kalkınma çalışmalarının sosyo-ekonomik kalkınma boyutunu ölçmeye yönelik göstergeler” Çizelge 2.3’te demografik yapıda yer alan alt konular ve göstergeler aşağıda açıklanmaktadır.

Nüfus alanında nüfus yapısı ve nüfustaki değişim konuları yer almaktadır. Nüfus yapısı göstergeleri; toplam nüfus, nüfus yoğunluğu ve ortalama hanehalkı büyüklüğüdür. Nüfustaki değişim göstergeleri ise; doğurganlık hızı, göç alma-verme oranıdır. Demografik göstergeler, nüfusun sayısal yönü, büyüme hızı ve mekansal dağılımı gibi unsurları içermektedir. Demografi ile ilgili gelişmişlik unsurlarını toplam nüfus, yıllık ortalama nüfus artış hızı, nüfus yoğunluğu, yıllık net göç oranı, doğurganlık hızı, nüfus bağımlılık oranı ve ortalama hanehalkı büyüklüğü gibi değişkenler açıklamaktadır.

Gelişen bir ekonomide nüfus ve nüfusun özellikleri, kaynakların sosyal ve ekonomik sektörler arasındaki dağılımını büyük ölçüde etkilemektedir; dolayısıyla ekonominin büyüme hızı, istihdam düzeyi, sektörel üretim artış oranları, sermaye birikimi, ihracat ve ithalat oranları, doğal kaynakların kullanılması da nüfus değişkenine bağlı olarak değişmektedir. Bu nedenle nüfus ve nüfusun özellikleri gelişmişliğin ölçülmesinde kullanılacak göstergeler arasında yer almaktadır [Dinçer ve ark., 2004]. Göreli olarak gelişmiş ve gelişmekte olan yerleşimler, ekonomik ve sosyal hayatta sağladıkları imkan ve kolaylıklar bakımından göç çekim merkezi olma özelliği taşımaktadırlar. Bu özelliğe sahip yerleşimlerde görülen hızlı nüfus artışı, nüfusta artış meydana getirerek nüfus yoğunluğunu da yükseltmektedir.

Diğer taraftan, geleneksel kültürün hakim olduğu azgelişmiş bölgelerde, doğurganlık hızı ve buna paralel olarak, ortalama hanehalkı büyüklüğü yüksektir. Ekonomik ve sosyal gelişmeyle beraber ise, modernleşme ögeleri toplum yapısına egemen olmakta ve geleneksel aile tipi yerini modern çekirdek aileye bırakmaktadır. Bu nedenlerle, doğurganlık hızı ve ortalama hanehalkı değişkenleri gelişmişlik düzeyi ile ters orantılı bir bağlantı yapısına sahip bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle, yerleşimlerin gelişmişlik düzeyi arttıkça, doğurganlık hızı ve ortalama hanehalkı büyüklüğü düşmektedir [Dinçer ve ark., 1996, Tavasoglu, 2004, Yıldız, 2008].

“Kırsal kalkınma çalışmalarının sosyo-ekonomik kalkınma boyutunu ölçmeye yönelik göstergeler” Çizelge 2.3’te ekonomik yapı alanında yer alan konular, alt konular ve göstergeler aşağıda açıklanmaktadır.

Ekonomik yapı ve performans alanı genel ve öncelikli sektör faaliyeti konularını kapsamaktadır. Genel konusu içinde sektörel paylar, teşebbüsler, yatırım, işgücü, performans ve rekabetçilik alt konuları yer almaktadır. Öncelikli sektör faaliyetinde tarımın işlevi, çeşitlilik ve üretkenlik, finansal kaynaklar alt konuları bulunmaktadır. İstihdamın sektörel dağılımı, yörenin temel ekonomik faaliyetlerinin yapısını göstermesi bakımından önemli bir göstergedir. Modern tarımsal üretim tekniklerinin kullanılmadığı ve buna bağlı olarak, tarımsal verimliliğin düşük olduğu görece gerikalmış yörelerde, tarım kesiminde çalışanların, toplam istihdam içerisindeki

payının nispi olarak yüksek olduğu gözlenmektedir. Sosyo-ekonomik gelişmeyle birlikte, toplam istihdam içinde, tarım sektörünün payı nispi olarak gerilerken, sanayi ve hizmetler sektörlerinin payı artmaktadır. Bununla birlikte, iktisadi faaliyetlerin gelişmesi ve çeşitlilik göstermesiyle gelir ve refah düzeyinin artmasına paralel olarak, ticaret ve mali kurumlarda çalışan kesimin payı da görece olarak artmaktadır. Diğer istihdam değişkenlerinden, ücretli çalışanların ve işverenlerin toplam istihdam içindeki payının artması ise, iş hacminin genişlemesi ve iktisadi faaliyetlere katılımın yaygınlığı anlamına gelmektedir. Yine, ücretli çalışanlar içinde kadınların oranı, kadınların çalışma hayatına ve ekonomik faaliyetlere katılımı yanında, sosyal gelişmişliği de açıklamaktadır [Dinçer ve ark., 1996, Tavasoglu, 2004, Dinçer ve ark., 2004]. Ayrıca bir diğer sektör olan turizm faaliyetleri istihdam yatırımlarını ve göçü çekmeye yardımcı olması nedeniyle kırsal alanlar için önemlidir.

Sanayileşme, geleneksel tarım toplumundan modern sanayi toplumuna geçişin yaşandığı bir değişim süreci olmakla beraber, toplumun sosyo-kültürel yapısını ve ekonomik sistemi bir bütün olarak etkilemektedir. Sanayi sektörünün gelişmesi tarım ve hizmetler sektörlerini de olumlu yönde etkilemektedir. Tarım sektörü, gelişmesini sürdürmek ve verimliliğini artırmak için sanayi sektöründen girdi almak zorunda olduğu gibi, bu sektöre hammadde de sağlamaktadır. Sanayinin gelişmesiyle beraber ticari ve mali kesim ile diğer hizmetler sektörü faaliyetleri de canlılık kazanarak yaygınlaşmaktadır. Bu anlamda, sanayileşme sosyo-ekonomik gelişme ya da kalkınmanın temel dinamiğini oluşturmaktadır. Sanayi sektöründeki gelişmeler toplumun sosyo-kültürel yapısını ve ekonomik sistemi bir bütün olarak etkilemektedir [Dinçer ve ark., 1996, Tavasoglu, 2004, Dinçer ve ark., 2004].

Tarımsal gelişmeyi ve üretim düzeyini belirten göstergelerin bilinmesi önemlidir. Bu nedenle, yerleşimlerin coğrafi yapısı, iklim özellikleri, pazarlara yakınlığı, üretimde modernizasyon gibi özellikleri yansıtan bitkisel, hayvansal ürünler ve canlı hayvan üretimi değerlerini kapsayan tarımsal üretim değeri göstergesi olarak kullanılması gereklidir. Tarım göstergeleri; kırsal nüfus başına düşen tarımsal üretim değerini gösteren değişkenlerden oluşturulmuştur. Kırsal nüfus başına düşen tarımsal üretim değeri değişkeni, tarım sektöründe çalışan kesimin gelir düzeyini ve verimliliği

yansıtmaktadır. Tarımsal üretim değeri, bitkisel ürünler, hayvansal ürünler ve canlı hayvan üretim değerlerini kapsamaktadır [Dinçer ve ark., 2004, Dinçer ve ark., 1996].

3. TÜRKİYE'DEKİ KIRSAL KALKINMA YAKLAŞIMLARI VE KIRSAL KALKINMA PROJELERİ

3.1. Türkiye'de Kırsal Yapı

Toplumsal yapı gibi toplumsal sorunlar da son derece karmaşık ve çok nedenli bir karaktere sahiptir. Toplumsal hayatta yaşanan her toplumsal sorunun, birçok öteki sorunları da etkilediği bilinen bir gerçektir. Günümüz Türk toplumunun yaşamakta olduğu birçok sorunun temelinde de, ihmal edilmiş köy olgusu ve kırsal Türkiye insanının görmezden gelinmiş sorunları yatar. Bir başka anlatımla kırdan kente göç, gecekondulaşma, kentlileşememe, kentsel işsizlik, radikalleşme, suç oranlarında ve sosyal-psikolojik sorunlarda hızlı artış gibi birçok toplumsal sorunun temelinde, “insanları doğduğu yerde doyuramama ve insanca yaşatamama” gerçeği yatmaktadır [Arslan, 2004]. Kırsal yerleşimleri kalkındırmak amacıyla Cumhuriyet'in ilanından bu yana bu alanlara yönelik “örnek köy, merkez köy, köykent” şeklinde adlandırılan öneriler geliştirilmiştir. Kırsal kesime ilişkin sorunlar yerinde çözülmediği zaman, bu alanlar terk edilmekte, kentsel alanlar ise taşıyabileceğinin üzerinde nüfusu barındırmaya çalışmaktadır. Bu yüzden, kırsal yerleşimlerin kalkınabilmesi açısından buralara yönelik sistemli kalkınma stratejilerinin geliştirilmesi ve uygulanması önem taşımaktadır [Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2007].

Türkiye'de kırsal alanlarla ilgili sorunlardan birkaçı aşağıda özetlenmektedir [Örnek, 2007];

- Tarım dışı sektörlerin tarımdan ayrılacak işgücünü hazmetme kapasitesinin düşüklüğü,
- Gençlerin kırsal alandan kentsel alanlara akması ve nüfusun yaşlanması,
- Kırsal alana yönelik kamu hizmetlerinin yetersizliği,
- İyi yaşam koşullarını sağlamaya yönelik tarım dışı ekonomik aktivitelerin yetersizliğidir.

2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre, Türkiye'nin toplam nüfusu 67 803 927, şehirlerin (il ve ilçe merkezleri) nüfusu 44 006 274 ve köylerin nüfusu ise 23 797 653'tür. Buna göre, toplam nüfusun %35.1'i köylerde yaşamaktadır. 2002 yılı

itibariyle, 3 216 belediye (2 265'i belde belediyesi), 36 527 köy ve 42 098 bağlı birim olmak üzere toplam 81 841 yerleşim birimi bulunmaktadır. Kırsal alandaki yerleşim çok parçalı ve dağınıktır. Bu durum, bu alanlara götürülecek fiziki ve sosyal altyapı hizmetlerinde sıkıntıya sebep olmaktadır [DPT, 2003b].

Önemli bir endüstrileşme hareketinin olmadığı 1923-1950 arasındaki dönemde ülkemizde kırsalda topraktan kopma olmamıştır. 1950'lerden sonra bir yandan izlenen tarımda makineleşme politikası, öte yandan nüfus artışı ile toprakların yetersiz kalması sonucu, kırsal alandan kente doğru göç başlamıştır. Ancak Türkiye'de 1950'lerden itibaren yaşanmaya başlanan kırdan kente göç olgusu, birçok azgelişmiş ülkede olduğu gibi kentte oluşan istihdam olanaklarına paralel olarak sağlıklı bir nüfus hareketi niteliğinden uzak, gizli işsizlerin kırdan kente itilmesi şeklinde olmuştur. Böylece kırdan kente, endüstrileşmeden daha hızlı ve istihdam olanakları olmayan bir göç başlamıştır [Dinler, 2000, Kayıkçı, 2005]. Kentin kır üzerindeki etkisi genişleme ve kırsal alandaki doğal ve sosyo-ekonomik yapıyı dönüştürme şeklinde olurken; kırın kent üzerindeki en belirgin etkisi kırsal yerleşimlerden kentlere göçtür.

1950'li yıllarda başlayan bu göç hareketi artarak devam etmiştir. Elli yıldan uzun bir süredir devam eden kırdan kente göç sürecinin ülke çapında yol açtığı iki temel sonuç bulunmaktadır: Birincisi, ekonomik üretim gücüne ve yeteneğine sahip nüfusun neredeyse tamamının terk etmiş olduğu, ülke ekonomisine katkısının azaldığı geniş kırsal alanlar; ikincisi ise alabileceğinden çok daha fazla insan akınına uğramış, işsizliğin yaygınlaştığı, plansız yapılaşmanın doğal ve kültürel değerleri tahrip ettiği, suç oranının arttığı kentlerdir [Erdönmez, 2005]. Kırsal alandaki düşük ve dengesiz gelir kırlardan kentlere göçün en önemli nedenlerini oluşturmaktadır. Ayrıca kırsal alandaki ekonomik ve tarımsal yapı refahın yaygınlaşmasını ve kırsal alanda yaşama arzusunu sınırlamaktadır. Bu nedenle büyük kentlerde yaşanan sosyal ve kültürel sıkıntı ve sorunların kaynağının kırsal alandaki toplulukların asgari olarak çağdaş insanın yaşama olanaklarından yararlanma isteğinden doğmakta olduğu gözlenmektedir [Doğanay, 1993].

Türkiye’de 1950’lerde başlayıp 1980’lere değin uzanan kentleşme süreci pek çok sorunun yaratıcısı olmuştur. Kırdaki nüfus artışı, tarımda makineleşme gibi nedenlerle mevcut topraklar parçalanmış ve parçalanan toprakların yeniden belli ellerde toplanmasıyla toprak sahipliği yapısında bazı değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimler, kırsal alanda büyük bir kitlenin yetersiz miktarda toprak sahibi olmasının sonucu olarak geçinememesine veya işsiz kalmasına neden olmuştur. Bu yapı kırdan kentlere olan göç olgusunu körüklemiştir. Kentsel mekanda yeni sorunlar başlatan bu göç kentte öncelikle yeni gelenler için barınma ihtiyacının karşılanmasını gerektirmiştir. Türkiye kırsalından kente göç akımının 1950’li yıllarda başladığı, 1980 yılından sonra ise bu akımın “kırın çözülmesi” niteliğine dönüştüğü bilinmektedir [Yenigül, 2005, Günaydın, 2001]. Kırsal alanda yaşanan önemli sorunlardan biri, kırsal yerleşimlerin sayıca çok ve dağınık olmasıdır. Bu özellik, bir yandan kırsal nüfusun temel alt ve üst yapı hizmetlerine erişimini güçleştirmekte, bir yandan kamu yatırımlarını zorlaştırmakta diğer yandan ise üreticilerin örgütlü davranma eğilimini engelleyebilmektedir [Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2004].

1980’li yıllarla birlikte Türkiye’deki sosyo-ekonomik ve kültürel değişim sürecine paralel olarak kırsal topluluklarda da önemli demografik ve yapısal değişimler ortaya çıkmıştır. Kırsal topluluklardaki geleneksel geniş aile yapısının parçalanmasıyla, modern kentsel çekirdek aile yapısına dönüşüm başlamıştır. Bu süreçte, doğurganlık hızının da düşmesiyle, kırsal yerleşimlerde ortalama hane halkı büyüklüğü azalmıştır [Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2005].

Türkiye’de 1980 yılı, genel ekonomi politikaları açısından olduğu kadar, “tarım politikaları” açısından da bir dönüm noktasıdır. Serbest pazar ekonomisine geçilmiş, tarım piyasalarını destekleyici, koruyucu yöndeki devlet müdahalelerinin kapsamının daraltılması öngörülmüştür [Gülçubuk, 2003].

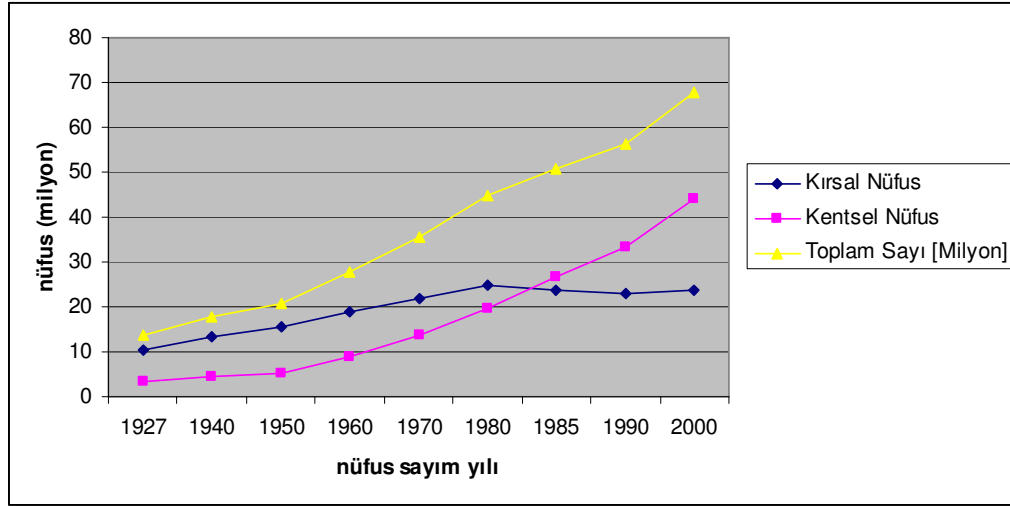
1980’lerden sonra hızla değişen ve değişimin yönünü tam olarak belirleyemeyen Türkiye’de; tarım, köylü ve köy artık eskisi kadar ilgi çekmemeye başlamıştır. Genel nüfus içindeki oranı da giderek azalan köylü ile temel uğraşı alanı olan tarım artık varlığının ve gerekliliğinin tartışılmaya açıldığı bir sürece girmiştir. Çizelge 3.1’de

1927-2000 yılları arasında Türkiye’deki kır ve kent nüfusundaki değişim yer almaktadır;

Çizelge 3.1. Türkiye’nin kırsal ve kentsel nüfus değişimi (1927 – 2000) [DPT 2007]

Sayım Yılları	Kırsal Nüfus		Kentsel Nüfus		Toplam Sayı [Milyon]
	Sayı [Milyon]	%	Sayı [Milyon]	%	
1927	10.3	75.8	3.3	24.2	13.6
1940	13.4	75.6	4.3	24.4	17.8
1950	15.7	75	5.2	25	20.9
1960	18.8	68.1	8.8	31.9	27.7
1970	21.9	61.6	13.6	38.4	35.6
1980	25	56.1	19.6	43.9	44.7
1985	23.7	47	26.8	53	50.6
1990	23.1	41	33.3	59	56.4
2000	23.8	35.1	44	64.9	67.8

Türkiye’nin 1927-2000 yıllarındaki kırsal ve kentsel nüfus değişiminin izlendiği Çizelge 3.1’e göre Cumhuriyet’in ilk yıllarında % 75.8 olan kırsal nüfus 2000 yılına gelindiğinde % 35.1’e düşmüştür (Bkz. Şekil 3.1). Kırsalın yıllar geçtikçe artan problemlerine kalıcı çözümler bulunamadığından kır ve kent arasındaki sosyo-ekonomik farklılıklar derinleşmiş, kırsal alanlar artık burada yaşayan insanların isteklerine cevap veremez olmuş ve bunun bir sonucu olarak insanlar kırsal alanlardan kopmak zorunda kalmıştır. Kırsal nüfusun giderek azaldığı ve bunun aksine kentsel nüfusun ise büyüyen sosyal, ekonomik ve çevresel problemlerle karşı karşıya getirmektedir.

Şekil 3.1. Türkiye'nin kırsal ve kentsel nüfus değişimi (1927 – 2000)

Türkiye’de tarım alanlarının daralması, tarımsal işletmelerin küçülmesi, üretimde verim düşüklüğü ve tarımda makineleşme sonucu insan gücüne gereksinimin azalması gibi etkenlere ek olarak kentlerin eğitim, sağlık, istihdam, sosyal ve kültürel imkanlar yönünden çekiciliği birleştiğinde kırsal alandaki yerleşim yerlerinden kentlere yoğun bir göç yaşanmaktadır [Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2009, DPT, 2006b].

Tarımın ulusal gelirden aldığı payın giderek azalması, gelir dağılımındaki dengesizlikler ve kırsal ile kent arasındaki sosyo-ekonomik kalkınma farklılıkları yoğun bir biçimde kırsal-kente göçün yaşanmasına neden olmaktadır. Ülkemizin içinde bulunduğu genel sosyo-ekonomik durum ve kırsal alanda yaşanan sorunlar ile kırsal-kente göçlerin getirdiği ekonomik, sosyal ve kültürel sorunların boyutu, önlemlerin çeşitliliğini ve entegre yaklaşımları gerektirmektedir. Özellikle Avrupa Birliği’ne uyum sürecinde kırsal alandaki sorunların tespiti ve bu sorunlara kalıcı çözümler bulunması gereksinimi “kırsal kalkınma” konusunu gündemin ilk sıralarına oturtmuştur [Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2004]. Ayrıca kırsal kesimin sorunlarını; kentleşme, kent yaşam biçimi ve kent sorunlarından soyutlayarak çözümlemek olanaklı değildir [Doğanay, 1993]. Kalkınma bir bütün olarak düşünüldüğünde kırsal

kesimin kalkınmasının ulusal kalkınmanın bir boyutu olarak görülmesi gerçeği önem kazanmaktadır.

Türkiye’de ve diğer birçok ülkede kentler ekonomik ve sosyal olarak birer çekim merkezi haline getirilmiştir. Buna karşın kırsal alanların itici gücü kırsal ve kentsel alanlardaki dengenin gittikçe bozulmasına, kırsal alanların tarım dışında iş imkanı yaratamaması nedeniyle sosyo-ekonomik yönden gerilemesine neden olmuştur. Kırdan kente doğru dengesiz göç, kentlerde de artan sorunları beraberinde getirmiştir. Kırsal ve kentsel alanlardaki dengenin yeniden sağlanabilmesi için kırsal kalkınma konusundaki çalışmaların sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda geliştirilmesi, kırsal alanların kentlere alternatif ve partner olarak, iş olanakları sağlayan, sosyal ve ekolojik olarak yaşanabilir yerler haline dönüştürülmesi zorunludur [Örnek, 2007]. Türkiye’de kırsal kalkınma politikalarının odağına alınması gereken temel önceliklerden birisi işsizlik ve göç olgusuna yaklaşım, diğeri ülke genelinde dengeli kalkınmanın oluşturulması olmalıdır [Günaydın, 2007].

Kırsal gelişmenin, kentleşmeyi durdurma gibi bir amacı ya da savı olduğu anlamı çıkarılamaz. Önemli olan, geçim sıkıntılarının, toplumsal güvensizliklerin yaşandığı, topraksızlık, gelir düzeyinin düşüklüğü vb. olumsuz koşulların var olduğu kırsal alanda yaşamın çekilmez durumda olmasından kaynaklanan itici gücün azaltılması yoluyla kırdan kente göçün normal bir yöne çevrilmesi, kentlerdeki aşırı nüfus yığılmasının yarattığı, kısa solukta çözümünü olanaksızlaştıran ekonomik, toplumsal ve özellikle tarımsal sorunların üstesinden gelinebilmesidir [Geray, 1999].

3.2. Türkiye’deki Kırsal Kalkınma Yaklaşımlarının Sosyal Kalkınma Boyutu

3.2.1. Planlı dönem öncesi kırsal kalkınma yaklaşımları

Türkiye’nin kırsal kalkınmada temel amacı; temelde yerel potansiyel ve kaynakların değerlendirilmesini, doğal ve kültürel varlıkların korunmasını esas alarak, kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak yöresinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınmasıdır [DPT, 2006b]. Türkiye; dünyada sosyal

ve ekonomik kalkınmasını belirli bir plan ve program içinde yürütme gereğini duyan ve planlı bir kalkınmayı daha 1930'lu yıllarda uygulamaya koyan çok az ülkeden biridir. Türkiye'de Cumhuriyetin ilk yıllarında, tarımsal üretimdeki sıkıntıları gidermek ve gıda güvenliğini sağlamak, ayrıca özellikle küçük üreticilere yönelik yaklaşımlar ön planda yer almıştır [Gülçubuk, 2003].

Türkiye'de kırsal yerleşimlerin kalkındırılması ve kırsal nüfusun yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik çalışmalar, Cumhuriyetin kuruluşu ile başlayan modernleşme ve çağdaşlaşma hareketleri tarımda ve kırsal kesimde kalkınma çabalarında da etkisini göstermiştir. Nüfusun çok önemli bir bölümünün köylerde yaşadığı ve ekonominin ağırlıklı olarak tarıma dayandığı bu ortamda, tarımsal ve kırsal kalkınmanın ulusal kalkınmadaki rolü, kalkınma ve çağdaşlaşma çabalarında tarıma ve kırsal nüfusa özel bir önem verilmesini zorunlu hale getirmiştir [Çeken ve Ökten, 2008, DPT, 2006b].

Planlı dönem öncesi kırsal alana yönelik gerçekleştirilen başlıca faaliyetler şu biçimde sayılabilir [Güney, 2003];

- 442 Sayılı Köy kanunu (1924)
- Birinci İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat – 4 Mart 1923)
- Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi (1938)
- Toprak ve tapuya ilişkin girişimler:
 - 2510 Sayılı İskan Kanunu (1934)
 - 4753 Sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Yasası (1945)
- Köy Enstitüleri (1940 yılında 3803 sayılı yasayla açılıp, 1954 yılında 6234 sayılı yasayla kapanmıştır)

Türkiye'de kalkınma ve çağdaşlaşma çabalarında tarım ve kırsal nüfusun önemli yerinin olmasından dolayı 1924 yılında yürürlüğe giren 442 sayılı Köy Kanunu ile köylere hukuki bir kişilik tanınarak köylerin idari yapısı ve köylerde görülecek hizmetler belirlenmiştir. Ayrıca, köy okullarının öğretmen ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak çözüm arayışları sürdürülmüştür. Bu arayışlar sonucunda, kırsal

kökenli çocukların başta öğretmenlik olmak üzere köy için gerekli ve geçerli mesleki donanımına kavuşturularak tekrar köylerin sosyo-ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmak üzere köylerde istihdam edilmesini sağlayan Köy Enstitüleri 1940'ta yasal dayanağa kavuşmuştur.

Cumhuriyetin kuruluşu ile başlayan modernleşme, çağdaşlaşma özlemi ve buna paralel olarak çalışmaların, tüm zorluk ve engellere karşın zamanın olanakları içinde başarı ile yürütüldüğü söylenebilmektedir. Çünkü, Türkiye'nin çağdaş uygarlığa ulaşma girişimleri ve ekonominin her sektöründe belli dengeleri kurma çabaları olumsuz koşullarla karşı karşıya bulunmaktaydı. Türkiye Cumhuriyeti 1929 yılına değin dış ticaretine, gümrüklerine ve ödemelerine Lozan Antlaşması koşulları nedeniyle pek egemen olamamıştır. Özellikle 1929 ve 1930 yıllarında dünya ülkelerinin karşı karşıya bulunduğu ekonomik kriz Türkiye'yi de etkilemiş, sadece tarım ürünlerine dayalı olan Türk ihracat olanaklarını olumsuz etkilemiş ve ekonominin çok şiddetli sarsıntı geçirmesine neden olmuştur. Bu durumda ise Türkiye'nin tarımda ve kırsal kesimde kalkınmanın sağlanarak, kaynak yaratılması en önemli çözüm olarak düşünülmektedir. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında bundan hareketle, dönemin hükümetleri bunun kırsal kalkınma ile olabileceğini düşünerek köylüye yönelik önemli adımlardan biri olan 18 Mart 1924'deki 442 sayılı Köy Kanunu'nu çıkartmışlardır [Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2004, Gülçubuk, 2005].

Köy Kanunu:

Kırsal kesimin çağdaşlaşmasını sağlamaya yönelik Köy Kanunu iki açıdan önemlidir. Birincisi, bu yasa ile kalkınmanın köyden başlama gereği vurgulanmakta, ikincisi köylere hukuki bir kişilik tanınmakta ve tarihimizde ilk defa köy kanunu ile köy toplulukları özerk bir yapıya kavuşturulmaktadır [Gülçubuk, 2003]. Köye tanınan özerklikle birlikte, seçilen yönetsel organlara ve köy halkına köy yaşamı için gerekli alt yapı ve benzeri hizmetleri yapma ve daha iyi yaşam koşulları yaratma yükümlülüğü getirilmiştir. Böyle bir yaptırım, toplumu kalkınmaya, çağdaşlaşmaya ve daha iyi yaşam için koşulları oluşturmaya yöneliktir [Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2004, Gülçubuk, 2005].

Kanunda; köyün tanımı, sınırları, imarı, yolların yapımı, evlerin planı, sağlık, eğitim gibi köylüyü yakından ilgilendiren çeşitli konulara yer verilmektedir. Köy Kanunun o dönem için en önemli anlamı köyü modernleştirme boyutunun, hukuk alanında formüle edilmesidir. On bölümden oluşan Kanun uygulandığında Cumhuriyet'in "örnek köy modeli" şekillenmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında köylünün yaşadığı mekanları daha çağdaş, sağlıklı, yaşanabilir hale getirmek devletin en başta gelen amaçlarından olmuştur [Eminağaoğlu ve Çevik, 2005, Gülçubuk, 2003].

Birinci İktisat Kongresi:

Cumhuriyet hükümetlerinin daha ilk yıllardan başlayarak önemli meselelerinden biri, tarım ve köy kalkınması⁸ olmuştur. Bu bağlamda, 1923'de İzmir'de toplanan İktisat Kongresinde köylülerin de köy kalkınmasına yönelik talepleri alınmıştır. 1930'lu yıllarda kalkınma arayışlarını sürdüren Türkiye'de, işe nereden başlanacağını belirlenmesi amacıyla, İzmir'de "Birinci İktisat Kongresi" düzenlenmiştir. Kongrede ülkenin kalkınma sorunları ele alınmış ve kırsal kesimin sorunlarına ilişkin olarak; büyük toprak sahipleri Aşar Vergisinin kaldırılmasını, köyde dirliğin gerçekleştirilmesini, tarımın makineleştirilmesini önermiş ve tarımda kapitalistleşme sürecinin hızlandırılmasını savunmuşlardır [Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2004]. Kongrede köylünün sorunları, tarımsal gelişme konularıyla birlikte ele alınmış, büyük toprak sahipleri aşarın kaldırılmasını, tarımsal eğitimin sağlanmasını, Ziraat Bankası kredilerinin arttırılmasını, tarımın makineleştirilmesini savunmuşlardır. Kongrede köyün sağlık sorunlarının çözümü için sağlık alanında teşkilatlanma talep edilmiş, üretimde kooperatifleşmeye gidilmesi önerilmiştir [Kayıkçı, 2005].

Birinci Köy ve Ziraat Kongresi:

Köyle ilgili çalışmaların kazandığı önem karşısında, Tarım Bakanlığı tarafından 1938'de düzenlenen "Birinci Köy ve Ziraat Kongresi", tarımla ilgili teknik konular

⁸ Kırsal gelişme (köy kalkınması), kırsal alanların daha bayındır duruma getirilmesi, kamu işgöörülerinin tümleştirilmesi ve köylerde yaşayan insanların gelirlerinin arttırılması için her düzeyde alınan önlemler ve kapsamlı tasarılarla kırsal alanlarda sağlanan değişimdir (Ruşen Keleş, **Kentbilim Terimleri Sözlüğü**, İmge Yay., Ankara, 1998, s.85).

yanında, köylerin bazı sosyal ve ekonomik sorunlarını da kapsamıştır. Köy kalkınması ve tarımsal gelişme için girişilecek "ulusal seferberlik"te, mali plan için sağlanacak kaynaklar konusunda da bir çalışma yapılmıştır. Ayrıca, köyün toplumsal yapısı, yaşantısı ve ekonomik gereksinimleri dikkate alınarak "köy kalkınması hakkında rapor" hazırlanmıştır [Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2004, Gülçubuk, 2005].

Toprak ve Tapulamaya İlişkin Girişimler:

Cumhuriyetin başlangıç yıllarında nüfusa göre elde yeterinden çok tarıma elverişli toprak vardı. 1934'de çıkarılan "İskan Kanunu", az topraklı ya da topraksız köylüleri toprak sahibi yapmayı öngörüyordu. Bu yasayla, ikiden çok nüfuslu ailelere 6-15 hektar arasında toprak ile çift hayvanı, araç-gereç, tohumluk, ahır, samanlık gibi yerlerin de verilmesi öngörülüyordu. Aynı yıl çıkarılan bir başka yasa (Tapu Kanunu) ile de sahipsiz toprakları imar edenlere tapusunun parasız verilmesi hedeflenmiştir. Diğer yandan, devlet mülkiyetinde olup da kamuya ayrılmamış olan yerleri bağ-bahçe yapan kişilere de vergi değerinin belli bir oranı alınarak dağıtım yapılyordu. Fakat, bu yasalar daha çok büyük toprak sahiplerinin işine yaramıştır [Gülçubuk, 2005].

Bu dönemde çıkarılan önemli yasalardan biri de 1945 yılındaki "Çiftçiyi Topraklandırma Yasası"dır. Bir yandan büyük toprak sahiplerinin siyasal gücünü kırmak, bir yandan da toprak mülkiyetini tarımsal üretimi artıracak biçimde yeniden düzenlemek ve aynı zamanda çeşitli nedenlerle kullanılmayan toprakların ekip biçilerek değerlendirilmesi amacını güden bu yasa, Meclis'te birçok tartışmaya yol açmıştır. 5 000 dekardan geniş işletmelerin kamulaştırılarak çiftçiye dağıtılmasını öngören bu yasa büyük toprak sahiplerinin gücünü kırmak için kullanılamamıştır. Yasa ile daha çok kamuya ait toprakların dağıtımına ilişkin kararlar uygulanmıştır [Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2004].

Köy Enstitüleri:

Cumhuriyet döneminde, eğitim alanında kırsal kalkınmaya yönelik en sistemli yaklaşım özellikle Köy Enstitüleri hareketiyle olmuştur. Köy Enstitüleri, kır kökenli çocukların başta öğretmenlik olmak üzere köy için gerekli ve geçerli mesleki bilgilerle donatılıp yeniden köye gönderilmesiyle tabanın değişmesini amaçlamaktaydı. Dünyada örnek bir eğitim denemesi olarak Köy Enstitüleri girişiminde önemli sonuçlar elde edilmiştir [Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2004, Gülçubuk, 2005].

Köy Enstitülerinin olumlu sonuçlarından bazıları şöyle özetlenebilir [Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2004]:

- Enstitüler köy çocukları için fırsat eşitliği sağlamış, eğitimin yüksek maliyetini düşürmüştür.
- Köyün içinden çıkanların, köyle ilişkisi kesilmeden eğitilip köye gönderilmesi köyü en iyi tanıyanların eline bırakılması sonucunu doğurmuştur.
- Köyün kalkınması için gerekli yerel önderlik, bunun için yararlı becerileri kazanmış köylü gençlerin eline geçmiştir.
- Ulusal kültürün yaratılmasında, folklorun ortaya çıkarılmasında Enstitülerin büyük katkısı olmuştur.
- Köy gerçeklerini bilen, köyü seven, köyden yetişmiş olan yeni bir aydın tipi türemiştir.
- Enstitüler, çevrenin ekonomik ve kültürel hayatını etkileyen kalkınma merkezleri durumuna gelmişlerdir.

1930'ların sonlarında gelişen köy enstitüleri deneyimi Türkiye'de kırsal kalkınma faaliyetleri açısından önemli bir deneyimdir. Köy enstitülerinin amacı köylerin kalkınması için gerekli öğretmenleri yetiştirmek ve bu öğretmenler sayesinde yurttaşlık haklarını kullanan, savunan çağdaş bir toplum yaratarak köyü canlandırmaktır. Hem geri kalmış bölgeleri toplumsal, kültürel ve ekonomik olarak kalkındıracak hem de olası göç hareketlerini önleyecek bir projedir. Enstitüler bulundukları çevreye yönelik her türlü faaliyeti de katılım ve sorumluluk ekseninde

yürütmüştür. Kırsal kalkınmada, bununla birlikte ülkenin kalkınmasında önemli bir araç olmuş ve Türkiye’de birçok aydının yetişmesinde rol oynamış köy enstitüleri 1954 yılında kapatılmıştır [Örnek, 2007, Köprülü, 2006].

3.2.2. Planlı dönemde kırsal kalkınma yaklaşımları

1963 öncesinde olduğu gibi, 1963’te planlı kalkınma dönemine girilmesi ile de, köy ve köylü sorunları ele alınmaya devam edilmiştir. Bu doğrultuda, kalkınma planlarında, yıllık programlarda köye yönelik çeşitli yaklaşımlar öngörülmüş, önlemler geliştirilmiştir. Fakat köye yönelik çalışmaların, köyün yapısını değiştirmeyi amaçlamaktan uzak olduğu, önerilerin daha çok konunun hizmet yönü ile ilgili olduğu, uygulamaların sistemli bir değerlendirmeye tabi tutulmadığı, çeşitli aralıklarla dile getirilmiş ve iktidar değişiklikleri ile de önemini yitirmiştir. Cumhuriyet’in kuruluşundan bu yana, kırsal alanların dağınıklığı nedeniyle, kırsal yerleşme düzeninin yarattığı olumsuzlukları gidermek amacıyla köylere yönelik “örnek köy, merkez köy, köykent” şeklinde adlandırılan bir takım öneriler getirildiği görülmektedir. Bununla birlikte, köy ve köylü sorunlarına ilişkin çalışmaların kopuk, dağınık çalışmalar olarak sürdürüldüğü söylenebilir [Kayıkçı, 2005].

Türkiye 1963 yılından itibaren kamunun gerçekleştireceği ekonomik ve sosyal faaliyetlerin daha verimli ve rasyonel yapılabilmesi için “planlı kalkınma” dönemini başlatmıştır. Hükümetlerin gerçekleştireceği faaliyetlerin, programların Beş Yıllık Kalkınma Planlarına (BYKP) bağlı olarak yürütülmesi süreci bu dönemde başlamıştır. Bu dönemde gerçekleştirilmeye çalışılan başlıca faaliyetler şu şekilde özetlenebilir; Türkiye'nin farklı yörelerinde hem doğal kaynakların daha iyi değerlendirilebilmesi, hem de kırsal kesimde gözlenen sosyo-ekonomik farklılıkların mümkün olduğu ölçüde ortadan kaldırılması için hükümetler tarafından çeşitli yörelerde "Kırsal Kalkınma Projeleri (KKP)" uygulanmaktadır [Gülçubuk, 2005].

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967):

Ülkemizde “köy kalkınması sorununun” olduğunu ortaya koyan ilk teknik belgedir. Kırsal alanda gelişme ve kalkınma için, toplum kalkınması⁹ adıyla bir modelin uygulanması öngörülmüştür. Kırsal alanın gelişmesini sağlamak için kamu hizmetleri ile halk katılımını organize etmek ve rasyonelleştirme amaç olarak belirlenmiştir [Çeken ve Ökten, 2008, Kayıkcı, 2005]. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1963-1967), toplum kalkınması başlığı altında “Planlı Dönem Köycülüğü” adlı yeni yaklaşımın temeli atılmıştır. Köy kalkınmasıyla eş anlamlı olarak kullanılan Toplum Kalkınması bölümünde [Günaydın, 2001]; halkın belli alanlardaki kamu faaliyetlerine gönüllü olarak katılması, dernek, kooperatif gibi teşkilatların kurulması ve idare ile toplulukların işbirliğinin sağlanması amaçlanmıştır [Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2009].

1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BYKP) ile birlikte, Türkiye’de planlı dönem başlamış, sosyo-ekonomik kalkınmanın etkin ve rasyonel bir şekilde gerçekleştirilebilmesi amacıyla planlı kalkınma ilkesi benimsenmiştir. Bu kapsamda, ulusal ölçekteki kalkınmanın; kamu kesimi açısından emredici, özel kesim açısından yol gösterici nitelikte hazırlanan beş yıllık kalkınma planları ve bunların uygulanmasına yönelik olarak hazırlanan yıllık program ve yatırım programları çerçevesinde sağlanması öngörülmüştür. Planlı dönemle birlikte, gerek kırsal alana altyapı ve kamu hizmetlerinin sunumu gerekse kırsal kalkınmanın hızlandırılması amacıyla çeşitli stratejiler geliştirilerek uygulamaya konmuştur [DPT, 2006b]. Bu doğrultuda plan, 1967 yılı sonuna kadar her ilden bir ilçenin, 1977 yılı sonuna kadar ise tüm köylerin toplum kalkınması kapsamına alınmasını, bir hedef olarak belirlemiştir. Bu çalışmalar tarım, sağlık, sulama, iletişim, ulaştırma, köy konutları, el sanatları gibi konuları kapsayacak, il ve ilçelerde var olan kuruluşlarca ve kendi ödenekleri ile yürütülecektir [Günaydın, 2001].

⁹ Ülkemizde temel amaç ve hedefleri yaklaşık aynı olan kırsal kalkınma, köy kalkınması, tarımsal kalkınma, toplum kalkınması gibi kavramlar bazen birbirlerinin yerine bazen de spesifik bir konunun geliştirilmesine odaklanmak amacıyla kullanılmıştır (Bakırcı, 2007: 33-34).

Toplum Kalkınması Çalışmaları:

Kırsal alanda yaşayanların gönüllü işbirliği içinde teşkilatlanması, idare ile gerekli işbirliğini kurması ve merkezi idarenin götürdüğü hizmetlere fiziki ve mali gücü ile katılması veya hizmetleri benimsemesi ve koruması esaslarına dayanan, toplumun eğitici ve birlikte çalışmaya yöneltici faaliyetleri düzenlemede önemli bir kalkınma yöntemi olan "toplum kalkınması" Birleşmiş Milletler tarafından esas itibariyle bir eğitim ve teşkilatlanma süreci olarak görülmüş, halkın yaşam düzeyini geliştirme çabaları kendi girişkenliklerini, kendi kendilerine yardımcı destekleyecek ve daha verimli kılacak programların hazırlanması yönünde geliştirilmiştir. Toplum kalkınmasının yukarıda açıklanan hedefleri doğrultusunda ülkemizde kırsal yerleşimlerin içinde bulundukları ekonomik, sosyal ve kültürel koşulları iyileştirmek amacıyla öz kaynaklarını harekete geçirmelerini, kendi çabalarını devletin çabaları ile birleştirmelerini ve ulusal kalkınma çabalarına katılmalarını sağlayacağı varsayılan bu yaklaşım Birinci BYKP ve planın yıllık programlarında tanımlanmış, esasları, ilke ve hedefleri ayrıntılı olarak gösterilmiştir [Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2004, Gülçubuk, 2005].

Bu planda kırsal kalkınmanın sağlanabilmesi için “toplum kalkınması” programlarının uygulanması yöntem olarak kabul edilmiştir. Bu programlarla, halkın hizmetlere gönüllü olarak katılmasını sağlayacak çalışmaların yapılması öngörülmektedir. Bu çalışmalarla kitlelerin eğitilmesi, birlikte çalışmaya yöneltilmesi, toplumsal enerjinin yaratıcı bir şekilde harekete geçirilmesi amaçlanmıştır [Doğanay, 1993]. Deneme bölgelerinde girişilen çalışmaların ana amacı, toplum kalkınması yönteminin yurt çapında uygulanma olanaklarını araştırmak, karşılaşılan güçlükleri ve tıkanıklıkları saptamak, bu deneyimlerden yararlanarak gelecekteki çalışmaları daha etkili biçimde düzenlemektir. Yurdun fiziksel, etnik, toplumsal, ekonomik ve kültürel koşulları açısından birbirinden farklı özellikler gösteren bölgelerinde yöntemin denenmesinin, gerçekçi olmayı sağlayacağı düşünülmektedir [Günaydın, 2001].

Toplum kalkınması, tek yönlü, tek yanlı, daha doğrusu köyün bütününi kavramayan kalkınma çabaları yerine, köylünün duyduğu ortak gereksinimleri karşılamak, ortak sorunlarını çözmek için bütüncül bir yaklaşımdır. Özüne yardım ve topluluk dayanışmasını bir yükümlülük, zorunluluk olarak değil, çözümün ancak bu yoldan bulunabileceği, birlikte karar verilen çözümün yine birlikte gerçekleştirilebileceği gönüllü bir iş ve güç birliğine dayanmaktadır [Geray, 1999]. Bu dönemde "çok yönlü kırsal alan planlaması"na ağırlık verildiğinden, deneme alanlarının sayısı kısa sürede 12'den 37'ye çıkarılmış ve toplum kalkınması ikinci plana itilmiştir. 1967 yılı sonuna kadar her ilden bir ilçenin, 1977 sonuna kadar da bütün köylerin toplum kalkınmasının kapsamına alınmasının öngörülmesine rağmen bu, daha sonra gerçekleşmemiştir [Gülçubuk, 2005].

Çok Yönlü Kırsal Alan Planlaması:

Toplum kalkınması yaklaşımını geri plana ittiği ve onu önemsizleştirdiği eleştirilerine maruz kalan bu yaklaşımın ortaya çıkış amacı, planlama çerçevesi ve hedefleri itibarıyla günümüzde Avrupa Birliği kırsal kalkınma politikalarıyla oldukça benzerlik taşımaktadır. Kırsal alanı bir bütün olarak ele alan bu yaklaşımda kalkınmayı etkileyen tüm etmenlerin birlikte ele alınması ve tarımsal gelişmenin sağlanması temel amaç olmuştur [Bakırcı, 2007]. 1965-1975 yılları arasında İzmir, Manisa, Diyarbakır, Uşak, Şanlıurfa ve Malatya illerinde uygulanan bu yöntem, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı tarafından ülkemizde tanıtılmıştır. Hollanda, İtalya ve İsrail'de benzer uygulamalar dikkate alınarak yapılan uygulamalarda köyün yeterli bir birim durumuna getirilerek köy-kent ayrımının azaltılması amaçlanmıştır. Ulusal düzeyde bir kırsal kalkınma planı ile işletmeler düzeyindeki planlar ve bunlar arasında bağ kurma işlevini yüklenmesi gereken bölge planları, çok yönlü kırsal alan planlamasının temel plan kademelerini oluşturmaktadır. Planların konusu ekonomik, toplumsal ve fizikseldir. Hazırlanan 150 plan, halkın katılımının azlığı, finansman yetersizlikler, ülke şartlarına uymaması, yerel ihtiyaca cevap vermemesi ve yanlış öncelikler nedeniyle uygulanamamıştır [Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2004].

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972):

Planda, kırsal alanın sorunları geniş bir bölüm halinde ele alınmış, getirilen yeni politikalar “kooperatifçiliğin gelişmesi” ile “küçülen toplum birimlerinde teşebbüs gücünün geliştirilmesi” programları olmuştur. Ancak bölge planlama çalışmaları tavsiyeden öteye geçememiştir. Bu dönemde, “orman köyleri” “özel sorunu olan “köyler” olarak ele alınmış ve bu köylerin kalkındırılmaları için, kooperatifçilik ve kredi uygulamaları öngörülmüştür [Çeken ve Ökten, 2008]. Toplumun hayat standardının yükseltilmesini amaç olarak alan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1968-1972), Köy ve Köylü Sorunu başlıklı bir bölüme yer verilmiştir. Bu planda Türk köylüsünün yaşam seviyesini yükseltmek, fakirliği yenerek daha verimli, eğitilmiş, iyi beslenmiş, mutlu ve sıhhatli olması amaçlanmış ve köy topluluklarının devletle işbirliği yaparak bu amaca erişileceği düşünülmüştür. Ayrıca, toplumun ruh ve beden sağlığının korunması, çevre sağlık şartlarının düzeltilmesi, bulaşıcı hastalıkların önlenmesi, istendiği zaman ve istenilen sayıda çocuk sahibi olunması, köylerde hastalıkları tespit etmek için gezici laboratuvarlar kurulması ve beslenme şartlarının iyileştirilmesi öngörülmüştür [Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2009, Doğanay, 1993, Kayıkçı, 2005].

Birinci planın toplum kalkınması ile köy kalkınmasını eş anlamlı gören yaklaşımı, kentsel alanları kapsam dışında bırakması ve yönetsel sorunların nedeni ile bazı eksiklikler taşımaktaydı. İkinci planda bu eksikliklerin giderilmesine yönelik olarak “köy ve köylü sorunları” adıyla bir başlık açılmış, buna karşılık toplum kalkınması alanı oldukça daraltılarak, “küçük toplum birimlerinde teşebbüs gücünün geliştirilmesi” kapsamında düzenlenmiştir [Günaydın, 2001].

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977):

Şehirleşmeye, kırsal alan sorunlarına, çevre sorunlarına, sektör ve alt sektör ana planlarına, il planlamalarına, kalkınma öncelikli yerlere ve toplu küçük mahalli tasarrufların değerlendirilmesi gibi kırsal alan ile ilgili konulara oldukça önem verilen Üçüncü BYKP'nda; ülkemizdeki yerleşme dokusunun belirlenmesine ilişkin

önlemler getirilirken, kırsal alanda da, gerek kamu hizmetlerinin, gerekse köylünün öz kaynaklarının entegrasyonu ve rasyonelliği için “Merkez Köyler Tespiti Araştırması”nın yapılması öngörülmüştür [Çeken ve Ökten, 2008]. Kırsal yerleşim biçiminin doğurduğu sorunların çözümünü amaçlayan “Merkez Köyler”, ekonomik boyutları ile bir bütün olarak içeren Köy Gelişme Merkezleri Projesi ile ilgili çalışmalara Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda başlanmıştır. “Kooperatifleşme” başlığı da ilk kez bu planda yer almıştır [Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2009].

Üçüncü plan, kırsal alana veya köye yönelik kalkınma perspektiflerini bir yandan kırsal alanın temel faaliyetleri olan tarım ve hayvancılık sektörlerinin geliştirilmesi üzerine yoğunlaştırırken, diğer yandan genel köy kalkınma çabalarına yer vermeye devam etmiştir. İkinci beş yıllık kalkınma planı temel özellikleri itibarıyla karma ekonomik yapının benimsendiği bir plan olmakla birlikte, sanayileşme temelli bir kalkınmanın hedeflendiği, buna bağlı olarak şehirleşmenin teşvik edildiği, tarımsal üretimde ise modern üretim vasıtalarının kullanıldığı makineleşmenin ön plana çıkarıldığı bir kalkınma planı niteliği göstermektedir [Bakırcı, 2007].

Üçüncü beş yıllık kalkınma planı, yerleşme sisteminin kişilerin değişmeye ve gelişmeye katılmalarını ve bundan yararlanmalarını en üst düzeye çıkararak kır ve kent farkının zamanla en aza indirilecek biçimde değiştirilmesini ve kır-kent yerleşme dokusunun bir bütün olarak kalkınma ihtiyaçlarına uygun mal, hizmet, insan ve haberleşme akımını sağlayacak şekilde yönlendirilmesini benimsemiştir. Kırsal yerleşme olgusundaki dağınıklığın merkez köyler yaklaşımı ile çözümlenmesi politika olarak öngörülmüştür [Doğanay, 1993]. Bu planda ayrıca birbirinden ayrı yürütülmekte olan çeşitli kırsal yatırım programları arasında koordinasyonun sağlanması, altyapı hizmetlerinde halk katkısından yararlanılacağı, geri kalkınmış yörelerde ise bu hizmetler için halkın katkısının istenmeyeceği öngörülmektedir.

Merkez Köyler:

Planda köy ihtiyaçlarının en az maliyetler ve köylerin tamamına yaygın bir biçimde ulaştırılması, kırsal nüfusun ulusal pazar ve yaşantısıyla bütünleşme sürecinin

hızlandırılması ve yerleşim yapısının olumlu yönde etkilenmesinde başlıca araç olarak bu yaklaşım kullanılmıştır [Bakırcı, 2007]. Planda dağınık ve çok sayıda olan kırsal yerleşim biçiminin bu yerleşmelere götürülen hizmetlerin kapsam ve sınırlarını genişletme maliyetini arttırma gibi olumsuz etkilerini gidermek, sunulan hizmetlerden tüm köylü nüfusunun yararlanmasını sağlamak ve kırsal yerleşim düzenini geliştirmek için “Merkez Köyler” oluşturulacağı söylenmektedir [Kayıkçı, 2005]. Böylelikle, bazı köyler merkez köy olarak seçilecek ve tüm temel hizmet yatırımları (sağlık, eğitim, iletişim vb.) bu köylerde gerçekleştirilecektir. Bu amaçla, ülkedeki yaklaşık 40 bin köyden 7 bini merkez köy olma özelliklerine sahip köy olarak saptanmıştır [DPT, 2000b].

Kırsal alanda görülen yerleşim dağınıklığının kırsal alana götürülen sosyal ve ekonomik altyapı hizmetlerinin maliyetinin yüksek olmasından ve bu hizmetlerin tüm gruplara yaygınlaştırılamamasından dolayıyla köy kalkınmasını ve milli kalkınma çabalarını olumsuz yönde etkileyen sayıca çok ve dağınık kırsal yerleşme desenine [Günaydın, 2001, Doğanay, 1993] çözüm olarak Üçüncü BYKP’nda merkez köylerin oluşturulması öngörülmüştür. Merkez köy uygulaması yalnızca hizmet ve tesislerle sınırlı tutulmuştur. Merkez köylerin, köy sorunlarının ele alınması, yerel halkın sorunlarını çözme girişkenliğini kazanması için bir toplum kalkınması ve halk eğitimi merkezi görevini de yüklenmesi düşünülmemiştir. Merkez köy yaklaşımının, yalnızca hizmet götürme işleviyle sınırlı kaldığı, yerleşme, üretim, örgütlenme, endüstrileşme açısından toplumsal ve ekonomik değişme boyutlarını içermediği söylenebilir [Kayıkçı, 2005].

Tarım Kentler:

Tarım kentleri, köy kent benzeri uygulamalar olup, 1970-1980 arasında uygulanmıştır. 8-10 birimin bir araya getirilerek köylerin tarım kenti yapılması öngörülmüştür [Bakırcı, 2007]. Köylerin bu merkez köye ve merkez köyün de düzenli yol bağlantısıyla ile bağlanması şekliyle planlanmıştır. Tarım kentlerinde tarım araçlarıyla ilgili atölyelerin açılması ve tarıma dayalı orta büyüklükte sanayi kuruluşların kurulması ve geliştirilmesi öngörülmüş ancak proje uygulama alanı

bulamamıştır [Tarım ve Köyışleri Bakanlığı, 2004]. Tarım kentlerin tasarımıyla köy kalkınmasını tarım dışı kesimlerdeki değişme ve gelişmelerden soyutlayarak, sadece köy veya kırsal alandaki ilişkileri ve bu kesimlere yönelik kamu hizmetlerinin düşünülmesiyle sağlanabileceği öngörülmüştür [Bakırcı, 2007].

Bu dönemde, kırsal kesimdeki yaşam kalitesinin kentsel kesime yaklaştırılması, kentsel ve ulusal pazar ağıyla bütünleşmenin sağlanması, kırsal alana götürülen hizmetlerin maliyetlerinin azaltılması ve daha geniş topluluklara ulaşarak hizmet etkinliğinin artırılması, kırsal yerleşim planlamasının yapılması ve kalitesinin iyileştirilmesi gibi amaçlarla farklı hükümet dönemlerinde [DPT, 2006b];

- ✓ Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları dönemlerinde kırsal nüfusun gönüllü işbirliği içinde teşkilatlanması ve kamu kesimi ile gerekli işbirliğini kurması, hizmet maliyetlerine katılması ve sahiplenmesi ilkelerini temel alan, eğitsel ve örgütsel açıdan başarılı bir yöntem olarak benimsenen ancak ülke geneline yaygınlaştıramayan Toplum Kalkınması,
- ✓ 1963-1965 yıllarında köye götürülen hizmetlerde eşgüdüm ve aktörler arasında işbirliği sağlamak, hizmetlerden çevre köylerin yararlanmasını mümkün kılmak amacıyla pilot olarak uygulanan Örnek Köyler,
- ✓ 1965-1970 yılları arasında köyün kendine yeterli bir yerleşim birimi durumuna gelmesi ve köy-kent ayrımının azaltılması amaçlarıyla 6 ilde uygulamaya konulan Çok Yönlü Kırsal Alan Planlaması ortaya çıkmıştır.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde başlatılan, köy kümelerinde merkezi bir yerleşim birimini hizmet istasyonu olarak geliştirerek kırsal toplumu geliştirmeyi amaçlayan Merkez Köyler, gibi yaklaşım ve modeller geliştirilmiştir. Bu girişimlerin başarısının sınırlı kalmasında; katılımın kısıtlı olması, uygulamaların ülke ve yöre şartlarına uymaması ve yerel ihtiyaçlara cevap vermemesi, önceliklerin doğru bir şekilde belirlenememesi, koordinasyon, işbirliği, idari ve teknik kapasite yetersizlikleri etkili olmuştur.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983):

İlk üç plana göre daha çok kapsamlı ve hacimli olan Dördüncü BYKP'nda şehirleşme sorunu vurgulanmış, gecekonduların sorunlarının çözümü için kırsal alanda yaşayanların bulundukları yerlerde tutulması, bunun için de çiftçilerimizi kırsal kalkınma ve sanayi projeleri ile gelirinin arttırılması için şu araçların kırsal alanda uygulanması öngörülmüştür: Etkin bir tarım reformu, demokratik kooperatifleşme, tarımda köylüye dönük devlet düzenlemesi ve desteği, köy-kentler yoluyla yeni bir üretim düzeninin kurulması, bunun yanında, bölgesel gelişme politikaları çerçevesinde bölgesel gelişmeler ile kalkınmada öncelikli yöreler üzerinde yeni tedbir maddeleri getirilmiştir [Çeken ve Ökten, 2008, Doğanay, 1993]. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında; köylerin dağınık yapısı “Kırsal Yerleşme” bölümünde tekrar gündeme getirilmiş ve bu soruna bir çözüm bulunamadığından bahsedilmiştir. “Köylüye Yönelik Politikalar” bölümünde, toplum kesimleri arasındaki gelir dağılımını iyileştirmek; tarımsal gelişmeyle köylünün kalkınmasını bir tutarak ve tarımdan sanayi toplumuna köylünün katkısıyla sağlıklı bir geçişi sağlamak; köylünün kalkınma olanaklarını, üretim gücünü ve gelirini artırmak; kırsal alanda gelişmeyi hızlandırmak ve yaşam düzeyini yükseltmek üzere; etkili bir toprak reformu, demokratik kooperatifleşme, köylüye dönük devlet düzenlemesi ve desteği, köy-kentler yoluyla yeni bir üretim düzeyinin kurulması temel amaçlar olarak belirlenmiştir [Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2009, Günaydın, 2001].

Köy Kentler:

Köy-kentlere çevrelerindeki yerleşme yerlerinde bulunmayan hizmetlerin toplandığı bir merkez olma niteliğinden başka üretimin sanayiye dönüştürüldüğü, köyün kentleştirilerek kentteki hizmetlerin sunulduğu merkezler olma işlevleri yüklenmiştir [Doğanay, 1993]. Köy- Kent Projesi, sosyal ve ekonomik koşullar dikkate alınarak, belirli köy kümelerinin oluşturulması, bu küme içerisinde yer alan köyler arasında işbirliği ve uyum sağlanarak köye götürülecek temel hizmetlerin planlı olarak ulaştırılması, daha sağlıklı bir yerleşim düzeni oluşturulması ve köylülerin yerlerinden olmaksızın kentlerdeki olanaklara ve uygarlığın sağladığı

fırsatlara ulaşmalarına yardımcı olunmasıdır. Bu proje, aynı zamanda yoğun göç olayının yaşandığı yer ya da yerlerde, bu göçün tersine döndürülmesini, şu anda köylerinde yaşayan veya köylerine geri dönecek insanlara yeni ve alternatif iş olanaklarının sağlanmasını, atıl kalan kaynakların bölge ve ülke ekonomisine kazandırılmasını, yapılacak olan öncü çalışmaların gerçekleşmesini ve halk katılımıyla projeye demokratik işlerlik kazandırılmasını ifade etmektedir [Çolakoğlu, 2007].

Geçmiş yıllardaki denemeleri ve uygulamadaki kesintisinin ardından, 2 Eylül 2000 tarihinde ilk olarak Ordu/Mesudiye ilçesine bağlı Çavdar Köyünde “Çavdar ve Yöresi Köy-Kent Projesi” olarak uygulanmaya konulmaya çalışılmıştır. Üç aşamada uygulanması öngörülen bu projede, birinci aşamada, alt yapı hizmetlerinin (içme suyu, kanalizasyon, sulama, köy sosyal tesisleri, ulaşım, haberleşme, vb.), ikinci aşamada, eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlerin (ilköğretim okulu inşası, mevcut okulların onarımı, sağlık ocağı, ambulans alımı, kültür ve sanat evi yapımı, gezici kütüphane, oyun sahaları, toplum merkezleri, cami ve mezarlık çevrelerinin düzenlenmesi) ve üçüncü aşamada ise ekonomik ve kırsal kalkınmaya yönelik hizmetlerin (bütün köylerin ortak olduğu tarımsal kalkınma kooperatifi kurulması, hayvancılığın geliştirilmesi, seracılık, meyvecilik, su ürünleri yetiştiriciliği, mera ıslahı, orman ürünleri işleme ve değerlendirme tesisi yapımı, küçük sanayi sitesi kurulması, eko-turizm yapılması vs gibi) hususların gerçekleştirilmesi planlanarak, “Proje Yönetimi Organları ve Görevlerine İlişkin Yönerge” ile de “Köy- Kent Başkanlığı”, “Köy-Kent Yürütme Kurulu” ve “Köy-Kent Kurultayı” adı altında organlar oluşturularak projenin gerçekleştirilmesine başlanmış fakat daha sonraki süreçlerde proje tamamlanamamıştır [Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2004, Erdönmez, 2005].

1977 yılı Hükümet Programında benimsenen “köy-kent” modeli, merkez köy çalışmalarının yerini almıştır. Uygulama için iki pilot yöre seçilmekle birlikte, köy-kent uygulaması 1979 yılında sona ermiştir. 1980’li yıllarda merkez köy niteliğindeki yerleşim yerleri belirlenerek kırsal alana yönelik hizmetlerin bu merkezler aracılığıyla çevre yerleşim yerlerine ulaştırılması hedeflenmiştir. 1983-1990 yılları

arasında, merkez köylerde özellikle eğitim, sağlık, sosyal tesisler, ulaşım, elektrik, içmesuyu gibi altyapı hizmetlerinde, örgütlenme, yem ve süt fabrikası gibi kırsal sanayi tesislerinin yaygınlaşmasında bazı anlamlı gelişmeler görülmüştür [DPT, 2006b]. Köy-kent modeli; hem kamu hizmetlerini kırsal alanlara daha düşük maliyetler ve daha yeterli ölçüde, daha çabuk götürmeyi amaçlamış, hem de köylüden başlayarak kalkınmayı kalkınmanın temeli olarak görmektedir. Ayrıca köy-kent kavramının, köyden kente, köylülüğten kentliliğe, tarım toplumundan sanayi toplumuna düzenli ve sağlıklı geçişi ifade ettiği söylenmektedir [Bakırcı, 2007].

Merkez köyler yaklaşımı akılcı özellikler taşıyor olmasına karşın, kırsal kalkınmanın ekonomik boyutunu göz ardı etmiştir. Oysa, Türkiye’de kırsal sorunların nedenleri fiziki, sosyal ve ekonomik boyutlar içermektedir. Bunlardan herhangi birinin atlanması başarısızlığı doğurmaktadır. Buna karşılık, köykent yaklaşımı ekonomik boyutu da içine alarak, daha akılcı ve bütünsel bir yaklaşım niteliği göstermiştir [Erdönmez, 2005]. Köykent ve Tarımkent yaklaşımları, merkez köyün yönetsel amaçlarına ek olarak ekonomik önlemleri, yerel örgütlenmeleri de öngören yaklaşımlardır. Bunlar arasında da farklar vardır. Köykent, toprak düzeltimini öngörmekte, ekonomik örgüt olarak kooperatifi yeğlemektedir. Buna karşılık Tarımkent, köylülerin çiftçi birlikleri yoluyla örgütlenmesini öngörmektedir [Geray, 1999].

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989):

Beşinci BYKP’nın “Köye Götürülen Hizmetler” ve “Bölge Planlaması” bölümlerinde; kırsal alanda yaşayanların gelirini arttırmak, sosyal ve kültürel gelişmelerine katkıda bulunarak kalkınmalarına hız kazandırmak amacıyla, uygulanacağı öngörülecek “Entegre Kırsal Kalkınma Projeleri”nde bölge kalkınmasının hızlandırılması amaçlanmıştır. Planda, başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere kalkınmada öncelikli yörelerin kalkındırılması ve böylece bu bölgeler ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının zaman içinde azaltılması yönündeki ilke ve politikalarla kırsal alan ve kırsal sanayi sorunlarına da değinilmiştir [Çeken ve Ökten, 2008, Doğanay, 1993]. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma

Planının “Köye Götürülen Hizmetler” bölümünde köylere götürülmekte olan hizmetlerin başta içme suyu, elektrik, haberleşme, yol, sağlık ve eğitim olmak üzere köy ve şehir arasındaki alt yapı ve hayat standartları arasındaki farklılıklarını azaltılması amacıyla artırılması; bu hizmetlerin götürülmesinde merkez köylerin araç olarak kullanılmasının sağlanması, tarımsal üretimin doğasından kaynaklanan boş zamanların değerlendirilmesi maksadıyla geleneksel köy el sanatlarının geliştirilmesinin sağlanması yer almıştır [Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2009, Doğanay, 1993, Bakırcı, 2007].

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994):

Altıncı BYKP'nda yerleşme, şehirleşme, bölgesel gelişme ve kalkınma öncelikli yöreler ile kırsal alana götürülecek hizmetler bölümlerinde bir önceki plan dönemindeki yaklaşık aynı önlemler yer almıştır. Yedinci BYKP'nın dünyadaki hızlı yapısal değişimlere ayak uydurmak ve ortaya çıkan rekabet ve uluslararası bağımlılık sürecinde çağı yakalamak için köklü değişim ve toplumsal dönüşümlerin yaşanacağı bir dönemi içereceği yaklaşımı benimsenmiştir [Çeken ve Ökten, 2008]. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planının “Kırsal Alana Götürülen Hizmetler” bölümünde, sosyal, kültürel ve ekonomik altyapı yatırımları ve hizmet faaliyetlerinin yerleşim birimleri düzeyinde ailelere ulaştırılması çalışmalarının devam ettirilmesi temel ilke olarak benimsenmiştir. Bu ilkenin hayata geçirilebilmesi için; kırsal kesime dinamizm kazandırmak amacı ile “Kırsal Alan Planlama” yaklaşımı çerçevesinde hizmetlerin ve tarıma dayalı sanayi yatırımlarının merkez köy ve kasabalara yönlendirilmesinin desteklenmesi, kırsal alanda istihdamın artırılması, gelirin çeşitlendirilmesi için yeni üretim dallarında çalışmanın teşvik edilmesi, tarım dışı ekonomik faaliyet kollarının desteklenmesi, kırsal alana götürülen sağlık hizmetleri ve ünitelerinin yaygınlaştırılması temel politikalar olarak tespit edilmiştir [Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2009].

Bu planda, yerleşmelerin kademelenmesinde dengeye ulaşmak ve metropoliten alanlara yönelen nüfus ve sanayi yoğunluğunu azaltmak, bölgelerarası ve bölge içi göçleri yönlendirerek kontrol etmek üzere; metropolaltı şehirler, orta büyüklükteki

merkezler, az gelişmiş bölgelerin merkezi nitelikteki şehirleri ve merkezi nitelikteki kırsal yerleşme birimlerinin tespit edilip geliştirilmelerinin desteklenebilmesi, bunun için gerekli araçların oluşturulması politika olarak kabul edilmiştir [Günaydın, 2001].

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000):

Bu planın uygulanmaya konulduğu dönem küreselleşme olgusunun dünya gündemine girdiği, her alanda olduğu gibi tarımsal ve kırsal alanlarda da bu olgunun etkilerinin açıkça hissedildiği bir dönem olmuştur. Yedinci beş yıllık kalkınma planı, dünyadaki hızlı yapısal değişimler ve bunların ortaya çıkardığı rekabet ve uluslararası bağımlılık sürecinde Türkiye'nin çağı yakalamak için köklü yapısal değişim ve toplumsal dönüşümlere zorlandığı bir ortamda hazırlanmıştır. Ayrıca bu planda kırsal kalkınma ve kırsal alan faaliyetlerine ilişkin yaklaşım ve stratejiler belirgin biçimde geri planda kalmıştır [Bakırcı, 2007].

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planının “Kırsal Altyapı” kısmında kırsal kalkınmanın süreklilik ve kalıcılık temellerine kavuşturulamamasının, kır-kent arasındaki refah düzeyi farkının giderek açılmasına ve kırsal nüfusun büyük kentlere yığılmasına neden olduğuna ilişkin tespitlere yer verilmiştir [Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2009]. Planda kırsal alanda yaşayan ailelerin eğitim ve kültür düzeylerinin yükseltilmesi için düzenlenen yaygın eğitim program ve projelerinin çeşitlendirileceği, kırsal alana götürülen sağlık hizmetleri ve ünitelerinin yaygınlaştırılacağı öngörülmektedir [Doğanay, 1993].

GAP

6. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte bölgesel kalkınma için öngörülen Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) master planı hazırlanmaya başlamış ve 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile yürürlüğe girmiştir. GAP 9 ili kapsayan bölgede; barajlar, hidroelektrik santralleri, sulama sistemleri, tarımsal altyapı, endüstriyel gelişim, eğitim ve sağlık gibi temel alanlarda iyileştirmeler yapılmasını

öngörmektedir [Köprülü, 2006]. GAP'ın en temel boyutu, kuşkusuz sosyal boyutudur. Proje bölgesi ile Türkiye'nin daha gelişmiş bölgeleri arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmayı ve dengeli bir gelişmeye katkıda bulunmayı amaçlayan GAP'ın başarısı, büyük ölçüde uygulandığı alandaki toplumun iyi tanınması ve halkın projeye katılım ve desteğine bağlıdır. Bu nedenle sosyal araştırmalar ve buna dayalı uygulamalar GAP'ın en önemli bileşeni durumundadır [Çeken ve Ökten, 2008].

GAP Bölgesi'nin sosyal yapısına ve sorunlarına çözüm amacıyla sürdürülebilir kalkınmaya yönelik GAP Sosyal Eylem Planı hazırlanmıştır. Sosyal Eylem Planı çerçevesinde; GAP Bölgesi'nde yatırım yapmak isteyen yerli ve yabancı yatırımcıya danışmanlık hizmeti vermek amacıyla, Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin ve Şanlıurfa illerinde Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezleri (GİDEM) ile kadının statüsünün yükseltilmesi ve kalkınma sürecine entegrasyonu amacıyla Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM) kurulmuştur [Sarica, 2001]. GAP planlama yaklaşımı; entegre planlama yaklaşımı ve sürdürülebilir kalkınma felsefesidir. Bu iki yaklaşım birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Entegre yaklaşım, farklı kesimlerin (tarım, sanayi, eğitim, sağlık vb. kesimler) bir arada ve eşgüdüm içinde ele alınmasını içermektedir. Sürdürülebilir kalkınma ve insani gelişme böyle bir yaklaşımın ayrılmaz bir parçası ve sonucu olarak ortaya konmakta tüm kalkınma gayretlerinin merkezini "insan" oluşturmaktadır [Çeken ve Ökten, 2008].

DAP

Bu dönem içinde Doğu Anadolu Bölgesinin kalkınması için DPT ve beş üniversitenin rektörlüğünün işbirliği ile 1997 yılında Doğu Anadolu Bölgesel Kalkınma Projesi (DAP) olarak yürürlüğe girmiştir. Proje Doğu Anadolu Bölgesindeki 16 ili kapsamaktadır. Projenin bu bölgede seçilmesinin temel nedeni olarak ise bu bölgedeki illerin diğer illere göre gelişmişlik seviyelerinin çok düşük olması gösterilmiştir. Temel hedef olarak, kalkınmayı hızlandıracak aktivitelerin yaygınlaştırılması belirtilmiştir. Alt amaçlar olarak ise kentsel ve kırsal alanlarda refah düzeyinin artırılması sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması vurgulanmıştır.

Entegre yaklaşım benimsemesi ve katılımcılığı esas alması yönünden ve gelişmeyi öncelikle tarıma dayalı olarak görmesi yönünden DAP, kırsal kalkınma projeleri ile benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte proje ile birlikte yerel potansiyellerin harekete geçirilmesi yönünden de katılımcı kırsal kalkınma yaklaşımı özelliği taşımaktadır [Köprülü, 2006, Sarıca, 2001].

Hedeflere ulaşmada seçilen yaklaşım, bölgesel eşitsizlikleri bir bütün olarak azaltma amacına yönelik şu üç odak alanını içermektedir [Çakmak, 2006]:

- Tarımda ve geleneksel olmayan sektörlerde verimlilik, yatırım ve istihdam olanaklarının artırılması;
- Kırsal toplulukları güçlendirmek için katılımcı yerel yönetişimin teşviki yerel iletişim ağlarının güçlendirilmesi ve
- Kırsal toplumun temel sosyal hizmetlere ulaşımını geliştirmek için sosyal yapıyı güçlendirmek.

DOKAP

Doğu Karadeniz Bölgesi, Türkiye'nin komşu ülkelerle daha gelişmiş ilişkiler oluşturmasında ve uluslararası toplumdaki konumunu daha da güçlendirmesinde ön koşul, bölgenin potansiyellerini değerlendirecek bir gelişme planının hazırlanmasıdır. Bu amaçla Karadeniz Bölgesi'nin doğusunda yer alan illeri kapsayacak alt bölgede, ülkenin diğer bölgeleriyle olan gelişmişlik farkının azaltılması, bölgede yaşayan nüfusun refah düzeyinin yükseltilmesi ve göç eğilimlerinin istikrarlı bir dinamiğe kavuşturulması için bölgesel gelişme projesi hazırlanması ihtiyacı doğmuştur [Sarıca, 2001].

DOKAP temel gelişme stratejisi dört ögeden oluşmaktadır [DPT, 2000];

- a. Ulaşım ve İletişim Altyapısının Güçlendirilmesi,
- b. Çok Amaçlı Su Kaynakları Geliştirme ve Yönetimi,
- c. Toprak Mülkiyeti ve Kullanımının İyileştirilmesi ve
- d. Mahalli İdarelerin Güçlendirilmesidir.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005):

Plan kırsal altyapı hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve etkinliğinin artırılmasında merkezi kamu kuruluşları, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütlerinin eşgüdüm içerisinde çalışmalarının sağlanması kararlarını içermekte [Bakırcı, 2007]; yeterli ve sağlıklı içme suyu olmayan köyler içme suyuna kavuşturulacağı, kırsal kanalizasyon şebekeleri çevre sağlığı açısından risk taşıyan yöreler ile turistik yörelerde yaygınlaştırılacağı belirtilmektedir. Köy yollarının bakım, onarım ve kar mücadelesi çalışmalarının, bu hizmetlerden faydalanan köylerin katılımı ile veya kurdukları kooperatif, birlik ve diğer organizasyonlar tarafından yapılmasını sağlayacak düzenlemelerin gerçekleştirileceği vurgulanmaktadır [Kayıkçı, 2005].

Bu planda, bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması, geri kalmış bölgelerde yaşayan nüfusun refah düzeylerinin yükseltilmesi, göç eğilimlerinin istikrarlı bir dinamiğe kavuşturulması hedeflerine ulaşmak için, Bölgesel Gelişme Proje çalışmalarına devam edileceği belirtilmektedir [Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2009]. Ayrıca planda kırsal yerleşimlerdeki yaşam kalitesinin yükseltilmesi amacıyla kentsel ve kırsal altyapının bütüncül bir yaklaşımla ele alınacağı ve yerleşimlerin karakteristik kültür dokularının korunacağı ifade edilmektedir [Günaydın, 2001].

Bu plan döneminde 2004 yılında Tarım Stratejisi (2006-2010) hazırlanmıştır. Kaynakların etkin kullanımı ilkesi çerçevesinde ekonomik, sosyal, çevresel ve uluslar arası gelişmeler boyutunu bütün olarak ele alan örgütlü, rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulması temel amaçtır [DPT, 2004].

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007 – 2013):

Planda “Bölgesel Gelişmenin Sağlanması” ile ilgili olarak şu tespit yer almaktadır; Ülkemizde, gerek kırsal ve kentsel yerleşim birimleri, gerekse bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik yapı ve gelir düzeyi dengesizlikleri önemini korumaktadır. Mevcut fiziki ve sosyal altyapı ile kentlerin sunduğu istihdam imkanları yoğun göç hareketlerinin yarattığı nüfus baskısını karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Bu yapı,

bölgelerin, sorunlarına ve potansiyellerine göre farklılaştırılmış tedbirleri içeren bütüncül bir bölgesel gelişme politikasını gerekli kıldığı belirtilmektedir [DPT, 2006c]. Dengeli kırsal ve kentsel yerleşimler için kentlerin olduğu kadar kırsal alanların da kalkındırılması gerektiği vurgulanmaktadır.

Türkiye’de gelişmişlik farklılıklarının giderilmesine yönelik politikaların uygulamaya konulmasıyla kırsal alanın gelişmesi ve kırsal toplumun yaşam kalitesinin yükseltilmesi açısından bazı gelişmeler kaydedilmişse de, istenilen hedeflere ulaşılamamış, gelişmişlik farklılıkları varlığını korumuştur. Halen demografik özelliklerinin yanı sıra, gelir yapısı, fiziki ve sosyal altyapı, istihdam, girişimcilik, insan kaynakları, sosyal hizmetlere erişim, çevre kalitesi, kadının rolü gibi konularda kırsal alan ile kent arasındaki dengesizlikler varlığını korumakta ve bölgesel gelişmişlik farkları ile birlikte ele alındığında daha da derinleşmektedir [DPT, 2006b].

Gelişmişlik farklarının giderilmesi konusunda beşeri gelişme ve sosyal dayanışma alanlarındaki politikaların temel amacı, toplumun tüm kesimlerinin temel kamu hizmetlerinden ve çok boyutlu bir sosyal koruma ağından yeterince faydalanmasını sağlayarak, yaşam kalitesini ve refah düzeyini yükseltmektir. Temel kamu hizmetlerinin sağlanmasında eğitim ve sağlık; sosyal koruma ağının geliştirilmesinde ise kapsayıcı ve sürdürülebilir bir sağlık ve sosyal güvenlik sistemi, etkinliği artırılmış sosyal hizmetler, gelir dağılımının iyileştirilmesi, sosyal içerme ve yoksullukla mücadele, kültürün korunması, güçlendirilmesi ve toplumsal diyalogun geliştirilmesi politikalarının temel öncelik alanları olacağı 9. planda belirtilmektedir [DPT, 2006c].

“Kırsal Kesimde Kalkınmanın Sağlanması” konusunda AB’ye üyelik süreci ve tarımsal yapıda hızlanan dönüşümün kırsal kesimde ortaya çıkardığı uyum sorunlarını çözmek ve kırsal kalkınma proje ve faaliyetlerine çerçeve oluşturmak üzere 2006 yılında Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi hazırlanıp yürürlüğe konulduğu belirtilmektedir [DPT, 2006c]. Bu strateji belgesinde kırsal kalkınma; kırsal alanda, sürdürülebilir doğal kaynak kullanımını esas alarak, bir taraftan kırsal kesimin gelir

düzeyinin ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi yoluyla gelişmişlik farklarının azaltılması amacına yönelik, diğer taraftan çevresel ve kültürel değerlerin korunmasını ve geliştirilmesini gözetken, yerelde farklılaşan sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri, ihtiyaçları, potansiyelleri ve dinamikleri dikkate alarak çok sektörlü yaklaşımla planlanan faaliyetler bütünü olarak kabul edilmektedir [DPT, 2006b].

Planda kapatılan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün iskanla ilgili görevleri Bayındırlık ve İskan Bakanlığına, köylere ilişkin diğer görevleri ise İstanbul ve Kocaeli illerinde Büyükşehir Belediyelerine, diğer illerde ise il özel idarelerine devredildiği belirtilmektedir. Buna paralel olarak, 2005 ve 2006 yıllarında köy altyapılarının iyileştirilmesi amacıyla il özel idareleri ile mahalli idare birliklerine doğrudan kaynak tahsis edilmiş ve Köylerin Altyapısını Destekleme Projesi (KÖYDES) uygulamaya konulmuştur.

Kentsel alanlarla kırsal alanların karşılıklı etkileşimi çerçevesinde, tarım ve gıda ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması, gıda kalitesi, tüketicinin korunması ve sağlığına yönelik kontrol yapılarının güçlendirilmesi, ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi, yerel kalkınma kapasitesinin güçlendirilmesinde uygulanan stratejilerde kentsel yerleşimler de dikkate alınmalıdır [DPT, 2006b]. Dokuzuncu Planda “Gelir Dağılımının İyileştirilmesi, Sosyal İçerme ve Yoksullukla Mücadele” konusunda tarımdaki yapısal değişim sonucu kente vasıfsız ve yoksul insanların göç ettiği belirtilmektedir ve bunu azaltmak amacıyla işsizlik riskini azaltmak için aktif istihdam politikalarının geliştirileceği [DPT, 2006c] vurgulanmaktadır. Ayrıca planda “Kırsal Kesimde Kalkınmanın Sağlanması” ile ilgili olarak ise; e-ticaret de kullanılarak, tarım, orman ve gıda ürünlerinin tanıtım ve pazarlanması, turizm ve rekreasyon, el sanatları, tarıma dayalı sanayi ve diğer alternatif üretim faaliyetleri geliştirileceği ve tarım ve tarım dışı ekonomik faaliyetlere yönelik insan kaynakları geliştirileceği belirtilmektedir.

Kırsal kalkınma sadece tarıma dayalı olmaktan ziyade iletişimden eğitime, doğal kaynaklardan istihdama kadar çok kapsamlı bir politika alanı olmalıdır. Dolayısıyla

Dokuzuncu Kalkınma Planı Kırsal Kalkınma Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporunda da belirtildiği üzere, kalkınmadan anlaşılması gereken “insanların insanca yaşam koşullarına erişim olanaklarının artması, gelir dağılımının iyileşmesi, gelir düzeyinin yükselmesi, sosyal ve kültürel alanlarda yerele uygun gelişmelerin sağlanması, doğal kaynakların korunarak kullanılması ve zenginliklerin bireyin hayatına yansıma süreci”dir. Bu süreçte kırsal bölgelerin farklı sorunları ve farklı ihtiyaçlarının olduğu özellikle dikkate alınması gereken bir husustur. Bu nedenle kırsal bölgeler için strateji geliştirirken bu farklılıkların göz önüne alınması bir zorunluluktur [Örnek, 2007]. Kırsal kalkınma, Türkiye’nin aşağıdaki alanlarda sağlayacağı katkılar nedeniyle önem taşımaktadır [DPT, 2006b]:

- Kırsal alanın ülke ekonomisine katkısının artırılması ve kırsal toplumun yaşam kalitesinin yükseltilmesi suretiyle bölgeler ve kır-kent arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması,
- Göç eğilimlerinin istikrarlı bir dinamiğe kavuşturulması dengeli ve sürdürülebilir kalkınma hedefiyle uyumlu bir nüfus yapısına ulaşılması,
- Tarımın yeniden yapılandırılması sürecinde ortaya çıkabilecek sosyo-ekonomik ve çevresel olumsuzlukların azaltılması,
- Çevrenin ve doğal kaynakların korunması, geliştirilmesi ve sürdürülebilir kullanımı,
- AB ile ekonomik ve sosyal yakınsamanın ve müktesebat uyumunun sağlanması.

3.2.3. Türkiye’deki kırsal kalkınma yaklaşımlarının değerlendirilmesi

Gerek planlı dönemde gerekse daha öncesinde köye yönelik çalışmalarda eşgüdüm ve etkinliğin sağlanabildiği söylenemezse de 1980 öncesinde birtakım çabalar olmasına rağmen 1980 sonrasında gerek hükümet programlarında gerekse kalkınma planlarında köye ve köylüye yönelik köklü çalışmalar olmadığı görülmektedir. Bunun bir nedeni olarak, özelleştirme, devletin küçültülmesi, dışsattıma öncelik tanınması, sanayileşme yerine dünya ekonomik sistemi içindeki işbölümü gerekleri uyarınca turizm vb. kesimlerin yardımıyla kalkınma gibi hedef ve önceliklerin, 1980 sonrasında köylü ile devletin, köy yerel yönetimleriyle merkezi yönetimin kalkınma

amacıyla aralarındaki dayanışma ve etkileşimi ikinci plana itmesi gösterilebilir [Kayıkçı, 2005]. Çizelge 3.2’de Türkiye’de planlı ve öncesi dönemdeki kırsal kalkınma yaklaşımlarının “yaklaşım, modeller ve başarılı olma” konularında değerlendirmeleri yapılmaktadır.

Çizelge 3.2. Türkiye’deki kırsal kalkınma yaklaşımlarının değerlendirilmesi

Dönem		Yaklaşım	Kırsal Kalkınma Modeli	Değerlendirme
Planlı Dönem Öncesi	442 Sayılı Köy kanunu (1924)	“Kırsal kesimin çağdaşlaşmasını sağlamak” Bu yasa ile kalkınmanın köyden başlama gereği vurgulanmakta köylere hukuki bir kişilik tanınmaktadır.	Cumhuriyet’ in “örnek köyü”	İlk defa köy toplulukları özerk bir yapıya kavuşturulmaktadır. Toplum kalkınmaya, çağdaşlaşmaya ve daha iyi yaşam koşulları sağlamaya yönelmektedir.
	Birinci İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat – 4 Mart 1923)	“tarım ve köy kalkınmasının sağlanması”	Tarımın kalkındırılması	Köylülerin köy kalkınmasına yönelik taleplerinin ve sorunlarının ele alınması olumludur.
	Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi (1938)	Tarımla ilgili teknik konular yanında, köylerin bazı sosyal ve ekonomik sorunlarını da kapsamıştır.		Köyün toplumsal yapısı, yaşantısı ve ekonomik gereksinimlerinin dikkate alınmaya çalışılması önemlidir.
	Toprak ve Tapuya İlişkin Girişimler	Az topraklı ya da topraksız köylüleri toprak sahibi yapmayı öngörmektedir.	Köylünün topraklandırılması	Daha çok büyük toprak sahiplerinin işine yaramıştır.
	Köy Enstitüleri	Köylerin kalkınması için gerekli öğretmenleri yetiştirmek ve yurttaşlık haklarını kullanan, çağdaş bir toplum yaratarak köyü canlandırmak.	Eğitim odaklı kalkınma	Eğitim alanında kırsal kalkınmaya yönelik en sistemli yaklaşımdır, ayrıca çevreye yönelik her türlü faaliyeti de katılım ve sorumluluk ekseninde yürütmüştür.
Planlı Dönem	Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	Kırsal alanın gelişmesini sağlamak için kamu hizmetleri ile halk katılımını organize etmek ve rasyonelleştirme amaç olarak belirlenmiştir.	Toplum Kalkınması Çalışmaları Çok Yönlü Kırsal Alan Planlaması	Ülkemizde “köy kalkınması sorununun” olduğunu ortaya koyan ilk teknik belgedir. Türkiye’de planlı dönem başlamış, sosyo-ekonomik kalkınmanın etkin ve rasyonel bir şekilde gerçekleştirilebilmesi amacıyla planlı kalkınma ilkesi benimsenmiştir.
	İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	Türk köylüsünün yaşam seviyesini yükseltmek, fakirliği yenerek daha verimli, eğitilmiş, iyi beslenmiş, mutlu ve sıhhatli olması amaçlanmıştır ve köy topluluklarının devletle işbirliği yaparak bu amaca erişileceği düşünülmüştür.	Küçük toplum birimlerinde teşebbüs gücünün geliştirilmesi	kentsel alanları kapsam dışında bırakması ve yönetimsel sorunların nedeni ile bazı eksiklikler taşımaktadır.

Çizelge 3.2. (Devam) Türkiye’deki kırsal kalkınma yaklaşımlarının değerlendirilmesi

Dönem	Yaklaşım	Kırsal Kalkınma Modeli	Değerlendirme
Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı	Kalkınma ihtiyaçlarına uygun mal, hizmet, insan ve haberleşme akımını sağlayacak şekilde kır-kent yerleşme dokusunu bütün olarak ele alarak yönlendirilmesi amaçlanmıştır.	Merkez Köyler Tarım Kentler	Merkez köy yaklaşımı yalnızca hizmet götürme işleviyle sınırlı kalmıştır
Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı	Şehirleşme sorunu vurgulanmış, gecekonduların sorunlarının çözümü için kırsal alanda yaşayanların bulundukları yerlerde tutulması öngörülmüştür.	Köy Kentler	Kamu hizmetlerini kırsal alanlara daha düşük maliyette ve yeterli ölçüde, çabuk götürmeyi amaçlamıştır.
Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	Kırsal alanda yaşayanların gelirini arttırmak, sosyal ve kültürel gelişmelerine katkıda bulunarak kalkınmalarına hız kazandırmak amaçtır.	Entegre Kırsal Kalkınma Projeleri	köy ve şehir arasındaki alt yapı ve hayat standartları arasındaki farklılıklarını azaltılması amacıyla yalnızca altyapı çalışmalarına vurgu yapmaktadır.
Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı	Gelirin çeşitlendirilmesi için yeni üretim dallarında çalışmanın teşvik edilmesi, tarım dışı ekonomik faaliyet kollarının desteklenmesi, kırsal alana götürülen sağlık hizmetleri ve ünitelerinin yaygınlaştırılması temel politikalar olarak tespit edilmiştir.		Bir önceki plan dönemindeki önlemlere yer verilmiştir.
Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	Kırsal alanda yaşayan ailelerin eğitim ve kültür düzeylerinin yükseltilmesi için düzenlenen yaygın eğitim program ve projelerinin çeşitlendirileceği, kırsal alana götürülen sağlık hizmetleri ve ünitelerinin yaygınlaştırılacağı öngörülmektedir.	Bölgesel Kalkınma Projeleri	Bu dönemle birlikte kırsal kalkınma ve kırsal alan faaliyetlerine ilişkin yaklaşım ve stratejiler belirgin biçimde geri planda kalmıştır.
Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	kırsal yerleşimlerdeki yaşam kalitesinin yükseltilmesi amacıyla kentsel ve kırsal altyapının bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır	Bölgesel Gelişme	Yerleşimlerin karakteristik kültür dokularının korunmasının önemli olduğu ifade edilmektedir.
Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı	Dengeli kırsal ve kentsel yerleşimler için kentlerin olduğu kadar kırsal da kalkındırılması gerektiği vurgulanmaktadır.		Kapsayıcı ve sürdürülebilir bir sağlık ve sosyal güvenlik sistemi, etkinliği artırılmış sosyal hizmetler, gelir dağılımının iyileştirilmesi, sosyal içerme ve yoksullukla mücadele, kültürün korunması, güçlendirilmesi ve toplumsal diyalogun geliştirilmesi politikalarının temel öncelik alanları olacağı belirtilmektedir.

Cumhuriyet döneminden günümüze kadar, Türkiye'nin ekonomik ve toplumsal hayatındaki ilerlemelere paralel olarak özellikle insan kaynaklarının ve kırsal altyapının geliştirilmesi, tarımda verimliliğin artırılması yönünde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Ancak, bölgelerarası ve kır-kent arası gelişmişlik farklılıkları halen önemini korumakta olup Türkiye'de kırsal kalkınmanın hızlandırılması en önemli öncelik alanlarından birini oluşturmaya devam etmektedir.

3.3. Kırsal Kalkınma Projeleri

Kırsal alanlar doğal kaynakların en bol bulunduğu, ama bu doğal kaynakların yarattığı değerlerden yeterince pay alamadığından yola çıkılarak Türkiye'nin farklı yörelerinde hem doğal kaynakların daha iyi değerlendirilebilmesi, hem de kırsal kesimde gözlenen sosyo-ekonomik farklılıkların mümkün olduğu ölçüde ortadan kaldırılması için, çeşitli yörelerde "kırsal kalkınma projeleri (KKP)" uygulanmaktadır [Gülçubuk, 2003]. Kırsal alanda altyapıyı iyileştirmeyi, burada yaşayan nüfusun gelirlerini arttırmayı, yaşam düzeylerini yükseltmeyi, bitkisel ve hayvansal üretimi geliştirmeyi ve kırsal nüfusu harekete geçirmeyi amaçlayan kırsal kalkınma projeleri [Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2004];

- Üretim kaynaklarını en iyi biçimde değerlendirerek, bitkisel ve hayvansal üretimin arttırılmasına,
- Kırsal altyapının geliştirilmesine,
- Yeni istihdam alanlarının oluşturulmasına,
- Eğitim ve örgütlenme yoluyla halkın bilinç düzeyinin yükselmesine yardımcı olmaktadır.

Kırsal kalkınma, Türkiye'de bölgesel gelişmenin sağlanması ve bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesindeki stratejik önemini korumaktadır. Planlı dönem süresince bölgesel gelişmeye ve bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılmasına özel bir önem verilmiş, kalkınma planlarının sektörel öncelikleri ile mekansal boyutların bütünleştirilmesine yönelik olarak çeşitli dönemlerde muhtelif bölgesel gelişme planları hazırlanmıştır. Bugüne kadar gerçekleştirilen çalışmalar, bölgelerarası gelişmişlik farklarının önemli ölçüde az gelişmiş yörelerimizin kırsal niteliği ve

tarım ağırlıklı ekonomik yapıları ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla az gelişmiş yörelerimizde [DPT, 2006b];

- ✓ Ekonomi halen genellikle verimi düşük tarımsal üretime bağılıyken, bu bölgelerde iş ve gelir imkanları kısıtlı kalmakta,
- ✓ Genç işgücü ve sermaye gibi üretken faktörlerin göç dinamikleri ile kaybı söz konusu olmakta,
- ✓ Düşük nitelikli işgücünün girişimcilik kapasitesi ve verimliliği sınırlı bulunmakta,
- ✓ Altyapı, temel hizmetler ve yaşam kalitesinin geliştirilmesi ihtiyacı açıkça görülmektedir.

Bu nedenle, kırsal kalkınmanın bölgesel gelişme politikaları ile uyumu önem taşımaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin AB üyeliği perspektifinde, kırsal kalkınma ekonomik ve sosyal uyuma yönelik politikaların önemli bir öncelik alanını oluşturmaktadır. Ulusal politika ve program belgelerinde ve AB'ye katılım perspektifi gereğince hazırlanan belgelerde, kırsal kalkınmanın önemi giderek daha fazla vurgulanmaktadır.

1970'li yıllardan bu yana, önemli bir bölümü dış kaynaklarla finanse edilen kırsal kalkınma projeleri uygulamaya konulmuştur. Tamamlanmış ya da halen uygulanmakta olan kırsal kalkınma projelerinin amaçları, geri kalmış yörelerde ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve gelirin artırılması yoluyla yaşam kalitesinin yükseltilmesidir. Kırsal kalkınma projeleri; tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi, sulama, sulu alanın ıslahı, köy yolları yapımı, orman yolları yapımı, içmesuyu göletleri, içmesuyu sağlanması, tarımsal ve hayvansal üretimin artırılması ile ağaçlandırma faaliyetleri gibi alanları kapsamaktadır. Kırsal kalkınma projelerinin başarısı finansman ve örgütlenme sorunları nedeniyle sınırlı kalabilmektedir [DPT, 2006b].

Bu projelere ilişkin belgelerde, kırsal alanın, doğal kaynakların en bol olduğu, fakat bu kaynakları işleyerek yaratılan değerlerden en az pay alabilen bir kesim olduğu; bu nedenle de kırsal kalkınma projelerinde, bir yandan doğal kaynakların daha iyi

değerlendirilmesinin, kırsal alanda gözlemlenen toplumsal-ekonomik farklılıkların olabildiğince ortadan kaldırılmasının amaçlandığı belirtilmektedir. Kırsal alanda altyapıyı geliştirmek, halkın gelirlerini arttırmak, bitkisel ve hayvansal üretimi çoğaltmak, yeni istihdam alanları oluşturmak, eğitim ve örgütlenme yoluyla halkın bilinç düzeyinin gelişmesine yardımcı olmak amaçlanmaktadır [Gülçubuk, 1997].

Entegre kırsal kalkınma projelerinin aksine bölgesel kalkınma projeleri (GAP, DAP, DOKAP ve YHGP) kalkınmayı tüm boyutlarıyla ele almaya gayret etmektedir. Kırsal kalkınma projelerinde olduğu gibi bu projelerde de uygulama alanının sorunları tespit edilmekte ve kalkınma hedefleri ortaya konulmaktadır. Fakat bölgesel kalkınma projelerinin olumlu özelliği uygulamaya konulan stratejilerin ekonomik, sosyal ve fiziksel olarak toplumun tamamını bütün boyutlarıyla ele alıyor olmasıdır.

25 Ocak 2006 tarih ve 5449 sayılı kanunla DPT'nin koordinatörlüğünde, ulusal kalkınma planlarına uyumlu olarak bölgesel kalkınmayı hızlandırmak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla 26 adet İBBS-2 biriminde Bölgesel Kalkınma Ajansı kurulması hedeflenmiştir [DPT, 2009]. Bu ajansların ortak amacı; yerel aktörleri de dikkate alarak bölgenin potansiyellerini harekete geçirmek, böylece bölgesel ekonomiyi geliştirmek ve sosyal gelişmişlik düzeyini yükseltmektir. Bölgelerarası ve bölge içinde sosyo-ekonomik farklılıkların azaltılması amacını taşıyan bölgesel kalkınma ajansları ulusal kalkınma çabaları açısından umut verici, kalkınmaya ekonomik ve sosyal açıdan yaklaşımı ise sorunlara entegre çözüm bulma yolunda doğru bir başlangıçtır.

Kırsal alanların kalkındırılmasına yönelik olarak günümüzde çeşitli programlar uygulanmaktadır. Bu programlardan Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (KÖYDES) ve Belediyelerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (BELDES) altyapı hizmetlerine yöneliktir. Kırsal alanların yalnızca altyapı eksiklikleri bu programlarla giderilmektedir. Bu programlardan daha geniş hizmet çeşitliliğine sahip olan Sosyal Destek Programı (SODES) ise yalnızca GAP illerinde uygulanmaktadır. Bu programda sosyal ihtiyaçları gidermeye yönelik olarak istihdam, sosyal içerme,

sanatsal-sportif-kültürel faaliyetlerin altyapıları oluşturulmaktadır. Sosyal Destek Programı (SODES)'nın diğer programlara göre hizmet yelpazesinin geniş olmasına karşın uygulama alanı kısıtlı bulunmaktadır.

Bunların dışında Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca yürütülmekte olan kırsal kalkınma çalışmaları bulunmaktadır. Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP), Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programı (KBKYP) ve Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi (KASDEP) ile kırsal alanlarda ekonomik faaliyetlere yönelik yatırımlar gerçekleştirilmektedir. Ayrıca Tarımsal Yayımı Geliştirme Projesi (TARGEL) ve Yaygın Çiftçi Eğitimi Projesi (YAY-ÇEP) ile çiftçilerin tarımsal amaçlı olarak doğru bilgiye ulaşmaları sağlanmaktadır.

3.3.1. Entegre kırsal kalkınma projeleri

Entegre kırsal kalkınma projeleri kırsal alanda altyapıyı iyileştirmeyi, burada yaşayan nüfusun gelirlerini arttırmayı, yaşam düzeylerini yükseltmeyi, bitkisel ve hayvansal üretimi geliştirmeyi ve kırsal nüfusu harekete geçirmeyi amaçlamaktadır. Bu projeler ve uygulanacağı yerler, kalkınma planlarında “kalkınmada öncelikli yöreler” için belirlenen ilkeler doğrultusunda ve uluslararası finans kuruluşlarının tercih ve önceliklerine uygun olarak belirlendikten sonra, uluslararası finans kuruluşlarına teklif edilmektedir. Türkiye’de il veya iller düzeyinde hükümetler tarafından uygulanan, dış kaynaklı kırsal kalkınma projeleri iki kuruluş tarafından kredili olarak finanse edilmiştir. Bunlar; Dünya Bankası (WTO) ve Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD)’dur [Gülçubuk, 2005].

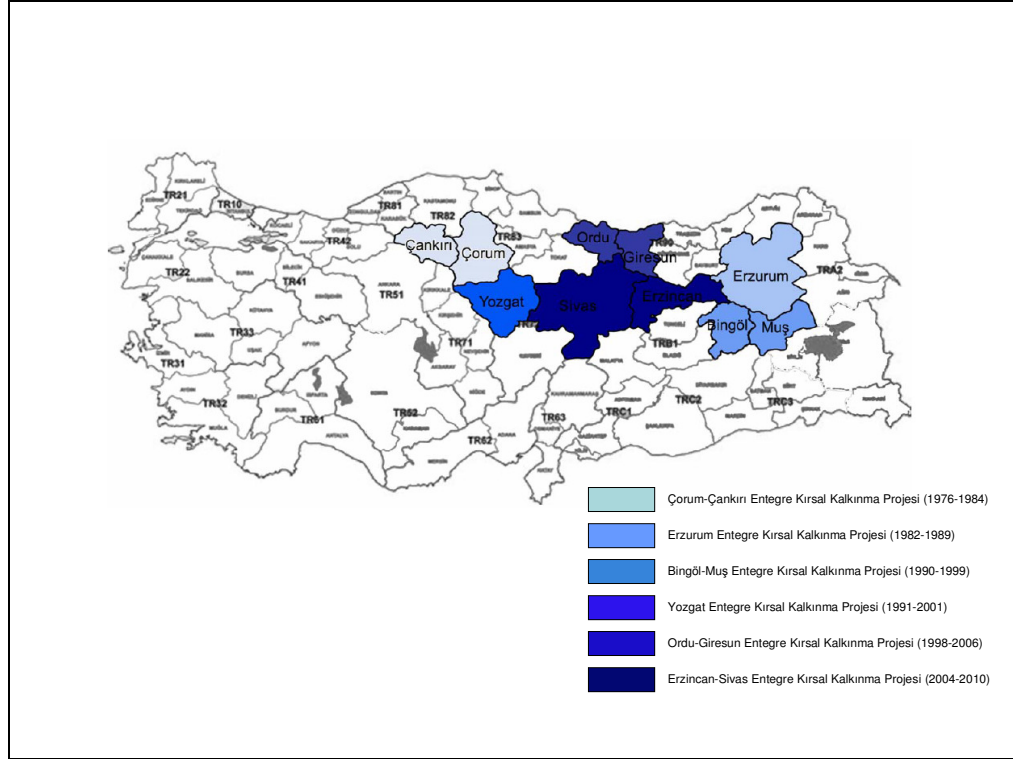
Türkiye’de uygulanan ve uygulanmakta olan söz konusu kırsal kalkınma projelerinden edinilen deneyimler şu şekilde özetlenebilir [DPT, 2006b];

- Güncel planlama yaklaşımlarının benimsenmesi, projelerin yerel özelliklere ve ihtiyaçlara göre şekillendirilmesi ve faydalanıcıların görüşlerine önem verilmesinin projelerin başarısı konusunda belirleyici olduğu,
- Proje ve öncelik seçimlerinin doğru yapılmasının yanında sosyal ve çevresel bileşenlere önem verilmesi gerektiği,

- Proje uygulamasında kamu kuruluşları ve ilgili aktörler arasında eşgüdüm sağlanamaması durumunda sorumluluk ve yetki karmaşası nedeniyle beklenen başarıya ulaşılamadığı,
- Proje uygulama safhasında idari ve teknik kapasite geliştirmeye dönük etkin programlara gereksinim duyulduğu,
- Proje hazırlık safhasında yöresel olanak ve kısıtların ortaya çıkarılması ve bunun sorgulanması gerektiği,
- Projelerde sağlıklı ve etkin bir izleme-değerlendirme sistemi kurularak; yerinde ve zamanında gerekli önlemlerin alınıp kaynakların etkin kullanımının sağlanması gerektiği,
- Tarımdan ayrılan işgücüne rağmen tarım-dışı ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesine ve geliştirilmesine yeterince yer verilmemiştir.

Büyük kaynaklarla gerçekleştirilen kırsal kalkınma uygulamalarının değerlendirilmesi ve çalışmalardan ders alınması kaynakların sınırlı olduğu ülkemiz için büyük önem taşımaktadır. Çünkü, ancak kaynakların rasyonel kullanılması, insanın kalkınmada merkez olarak kabul edilmesi ve tüm tarafların işbirliğiyle kalkınma süreçlerinin devam ettirilmesi sayesinde kırsal kesimde gözlenen sosyo-ekonomik farklılıkların mümkün olduğu ölçüde ortadan kaldırılması gerçekleştirilebilir [Gülçubuk, 2003]. Türkiye'de yapılan toplam altı adet entegre kırsal kalkınma projesi vardır (Bkz. Harita 3.1). Bunlar;

- Çorum-Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi (1976 - 1984)
- Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi (1982 - 1989)
- Bingöl-Muş Kırsal Kalkınması Projesi (1990 - 1999)
- Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi (1991 - 2001)
- Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi (1998 - 2006)
- Erzincan-Sivas Kırsal Kalkınma Projesi (2004 - 2010)

Harita 3.1. Türkiye’deki Entegre Kırsal Kalkınma Projeleri

Uygulanan projeler daha çok kırsal alanda tarımsal verimliliği arttırıcı yönde olmuştur. Kırsal alanla ilgili yapılan çalışmalarda sorunlara bütüncül bir yaklaşımla yaklaşmak yerine parçacı bir şekilde çözümlenmeye çalışılmış; “kırsal kalkınma”, “tarımsal kalkınma” ile eşanlamlı olarak görülmüştür [Yenigül, 2007].

Çorum-Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi (1976 - 1984)

1970’lerin ortasında yürürlüğe giren projenin temel hedefleri olarak, Çorum ve Çankırı İllerinde yaklaşık 80 000 köylü ailenin bitkisel ve hayvansal üretimlerdeki verimliliğini arttırmak ve geliştirmek suretiyle gelir ve yaşam düzeylerini yükseltmek, aktif işgücünün kente göçünü durdurmak, nadas alanlarını daraltmak, yeni üretim alanları açmak, sosyal ve ekonomik yaşamlarını önemli ölçüde etkileyen altyapı hizmetlerinin (yol yapımı, onarımı, içme ve sulama suyu tesisleri,

elektrifikasyon, sosyal tesisler gibi) gerçekleştirilmesi biçiminde özetlenebilir [Savaşeri, 1990, Gülçubuk, 2005, Gülçubuk, 1997, Doğanay, 1993].

Çorum - Çankırı Entegre Kırsal Kalkınma Projesi Türkiye'de uygulanan ilk entegre kırsal kalkınma projesi olup yalnızca tarımsal üretimi ve çiftçilerin sosyo-ekonomik durumlarını geliştiren bir yatırım ve hizmet planlaması değil, aynı zamanda kırsal altyapıyı oluşturan yol, elektrik, içme suyu vb. gibi yatırımları da hedefleyen bir proje olarak planlanmıştır [Gülçubuk, 2005]. Çorum-Çankırı kırsal kalkınma projesiyle çiftçi gelirlerini dolayısıyla yaşam düzeylerini arttırmak amacıyla şu etkinliklerin gerçekleştirilmesi öngörülmüştür [Bakırcı, 2007];

- Yoğun bir yayın servisi sağlanması,
- Ziraat bankası aracılığıyla kredi temin edilmesi,
- Yeni sulama imkanları ve yaklaşık 12 500 hektarlık bir sahada çiftlik geliştirme planları ile sulama tesislerinin oluşturulması,
- Yeni köy yolları yapımı ve bazı mevcut yolların ıslah edilmesi,
- Yetersiz su kaynağına sahip 120 köy için içme suyu sağlanması,
- 233 yerleşme yerine elektrik götürülmesi,
- 63 köye bazı sosyal tesisler inşa edilmesi.

Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi (1982 - 1989)

Türk Hükümeti ile Dünya Bankası ve Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) arasında yapılan anlaşmaya göre, projenin toplam maliyeti 137 milyon dolar olarak hesaplanmış, bunun 40 milyon doları Dünya Bankası, 20 milyon doları ise IFAD tarafından karşılanmıştır. Ancak üç yıllık bir uzatmaya rağmen temin edilen 60 milyon dolar kredinin 45 milyon doları kullanılabilmiştir, proje gerekli olan 77 milyon dolar ise ulusal kaynaklardan karşılanmıştır [Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2004, Gülçubuk, 2005]. Projenin temel amaçları; tarımsal üretimi arttırmak, çiftçi gelirlerini yükseltmek, kırsal istihdam olanaklarını genişletmek, kırsal kesimde yaşayanların yaşam standartlarını iyileştirmek, bölgesel göç olayının durdurulması [Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 1990, Gürlük, 2001, Gülçubuk, 2005, Doğanay, 1993], kırsal altyapıyı geliştirmek, kredi hizmetlerinin ve olanaklarının

yaygınlaştırılması ve çiftçilere eğitim ve danışmanlık hizmetleri vermek olarak belirtilmiştir. Proje kapsamında Erzurum'a bağlı 1046 köyde bulunan yaklaşık 76.000 çiftçi ailesinin sosyal ve ekonomik yönden kalkındırılması hedeflenmiştir [Gülçubuk, 1997, Gülçubuk, 2005].

Proje faaliyetleri bitki korumasını, veterinerlik ve sulama hizmetlerini, pilot yüksek rakımlı mera demonstrasyonunu, saha testlerini ve bitkisel ürünlerin adaptasyon denemelerini içermiştir. Proje, bitki hastalığının kontrolü için ildeki kurumsal kapasiteyi güçlendirmiş ve orijinal tohumluk üretimi için bölge tarımsal araştırma enstitüsünü donatmıştır. Faaliyetler, hayvan sağlığı ve yetiştiriciliği hizmetleri stratejisinde hastalık kontrolünden hastalığın önlenmesine geçişi teşvik etmiştir. Proje, küçük ölçekli çiftçilerin yeni teknik ambalajları kullanmalarını ve arıcılık ve süt toplama gibi faaliyetlere başlamalarını sağlamak amacıyla bu çiftçilere kredi desteğinde bulunmuştur. Sulama programlarındaki, yollardaki ve su temini sistemlerindeki iyileştirmeleri desteklemiş ve eğitimin iyileştirilmesine yönelik desteği kapsamıştır. [Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 1990, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2009].

1980'li yıllarda başta Erzurum olmak üzere, dış kaynaklı birkaç kalkınma projesi uygulanmıştır. Bunlardan önemli iki tanesi, Dünya Bankası tarafından finanse edilen Hayvancılığı Geliştirme Projeleri ile Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'dir. Bu projeler, büyük kaynaklar kullanmasına rağmen, fiziki yatırımı massedebilecek düzeyde beşeri ve sosyal yatırım içermemesinden dolayı sürdürülebilir sonuçlar yaratmamıştır. Özellikle bu tür projelerde sorunun tarafını oluşturan yerel halkın, projelerin tasarım, uygulama ve değerlendirme aşamalarından tamamen dışlanmış olması, “yerel sahiplenmenin” yaratılamamasına neden olurken, diğer yandan proje kaynaklarının uygun olmayan şekillerde kullanılmasını da beraberinde getirmiştir. Bu tür projelerin başarıya ulaşmasında yaşamsal öneme sahip olan “kapasite geliştirme” ilkesinin hemen hiç dikkate alınmaması, proje kaynaklarının, bir “rant kollama” yaklaşımı ile çoğu zaman gerçek anlamda çiftçilik faaliyetleriyle dahi uğraşmayan küçük kent ve kasaba siyasi elitlerine transfer edilmesi sonucunu doğurmuştur. Sonuçta, ne tarımsal üretim ne de hayvancılıkta yerelde beşeri ve

sosyal kapasite geliştirilmiştir ne de projelerle başlatılan faaliyetler sürdürülebilmiştir [Çakmak, 2006].

Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi (1990 - 1999)

Bu proje, Bingöl ve Muş İllerinin kırsal kesiminde tarımsal üretimi arttırma, el sanatlarını geliştirme ve kredi hizmeti sağlayarak fakirliği azaltmak, yeni istihdam olanakları yaratmak, kırsal alanda yaşayan çiftçi ailelerinin bireysel girişimlerde bulunmalarını desteklemek, gelir ve yaşam düzeylerinin yükseltilmesi (özellikle kadınların), amacıyla hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Proje dönemi boyunca yaklaşık 35 000 kırsal ailenin gelir ve yaşam düzeylerinin yükseltilmesi temel hedef olarak gösterilirken, özellikle kadınların yaşam koşullarının yükseltilmesi hedeflenmiştir [Aykaç, 1992, Kılıç, 1997, Gülçubuk, 2005, Doğanay, 1993, Gülçubuk, 2004].

Proje kapsamında çeşitli tarımsal araç-gereç alımı, tarımsal hizmet binaları ve lojmanları inşaatı, toplantı ve kurs düzenlenmesi, hayvancılık üniteleri, sera kurulması, halı-kilim üniteleri kurulması, tarımsal yayım ve hayvancılık konusunda danışmanlık hizmeti verilmesi gibi konularda çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Toplam maliyeti 52.5 milyon dolar olan projenin 20.5 milyon doları IFAD, 32 milyon doları ise T.C. Hükümeti tarafından karşılanmıştır [Bakırcı, 2007, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2009, Gürlük, 2001, Gülçubuk, 2005].

Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi (1991 - 2001)

Proje Yozgat İlinde, doğal kaynakları tehlikeye sokmaksızın ve mümkün olduğunca bu kaynakların üretici niteliğini artırmak suretiyle, ildeki yoksul çiftçi ailelerinin en yoksullarının yaşama standardında sürekli bir iyileşme amacına yönelik olarak yürütülmüştür [Gülçubuk, 2005, Gürlük, 2001, Doğanay, 1993]. Proje faaliyetleri ilin tarım, hayvancılık, sulama, ormancılık, köy yolları ve köy içme suları gibi sektörlerdeki faaliyetlerini geliştirerek kırsal alana hizmet götüren bu sektörlerdeki

verimliliğin ve üretimin artırılması ile alt yapının geliştirilmesini sağlama yönünde 40,5 Milyon ABD Dolarlık bütçe ile uygulanmıştır [Gülçubuk, 2005].

İç kaynak ve IFAD desteğiyle gerçekleştirilen bu proje de Yozgat ilinde bitkisel ve hayvansal üretim ile gelir getirici faaliyetlerin geliştirilmesi yoluyla kırsal kesimdeki nüfusun yaşam düzeyinin yükseltilmesi amaçlanmıştır. Bu proje kapsamında çeşitli tesisler inşa edilmiş, makine teçhizat alınmış, kurs ve toplantılar düzenlenmiş, kırsal alan faaliyetleriyle ilgili danışmanlık hizmetleri yürütülmüştür [Bakırcı, 2007]. Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi, 1991-2001 yılları arasında Yozgat İli kırsal alanında uygulanmıştır. Yozgat 1991 yılında Türkiye'nin en az gelişmiş illerinden biri olmamasına karşın IFAD'ın hedef olarak alabileceği bir bölge durumunda olduğu için bu bölgede kırsal kalkınma projesinin uygulanması öngörülmüştür. IFAD'ın bu bölgede uygulanan kırsal kalkınma projesine destek olmasında çeşitli sebepler bulunmaktadır. Bu sebeplerin başında, 1990 yılında Yozgat İlinde yaşayan kırsal nüfusun % 35'inin yılda 300 dolardan daha az gelir elde etmesi ve buna bağlı olarak da ilin kalkınma göstergeleri bakımından ülke genelinde 66. sırada yer alması gösterilebilir [Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 1991 , Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2003a].

Proje, bölgedeki en yoksul kırsal nüfusu hedef almıştır. Proje kırsal su kaynaklarını geliştirmiş, yolları iyileştirmiş, sulamayı geliştirmiş ve su kullanıcı gruplarının oluşturulmasını desteklemiştir. Yağmur suyuyla beslenen bitkisel ürünlerin üretimini artırmak amacıyla, uygulanan araştırma, yayım ve teknik destek konularında destek sağlamıştır. Hayvancılık ve ormancılık sektörlerini de desteklemiştir. Arıcılık, ipek böcekçiliği ve dokumacılık gibi gelir getirici faaliyetleri geliştirmek amacıyla kadınlar desteğin odak noktası olmuştur. Proje, 640 köyde uygulanmış ve 30000 haneye hitap etmiştir [Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2009].

Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi (1998 - 2006)

Ordu-Giresun Kırsal kalkınma Projesi diğer projelerde olduğu gibi iç kaynak ve IFAD desteğiyle gerçekleştirilmiştir. Bu projede amaç; Ordu ve Giresun İllerinde

kırsal kesimde yaşayan insanları destekleyerek gelirlerini arttırmak ve yaşam seviyelerini yükseltmek ve doğal kaynakları sürdürülebilir şekilde kullanmaktır. Bunu temin için tarımsal ve gelir getirici faaliyetler, ormancılık, kırsal altyapı, tarımsal kredi ve kurumsal yapının iyileştirilmesi faaliyetlerinin yürütülmesi esas alınmıştır [Bakırcı, 2007]. Proje faaliyetleri olarak Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından Ordu İlinde bir eğitim merkezi yapılmış, il ve ilçe müdürlüklerinde yenileme (rehabilitasyon) çalışmaları tamamlanmıştır, illerin ihtiyacına göre çeşitli miktarlarda taşıt, alet-ekipman, laboratuvar malzemesi, bilgisayar ve çeşitli tarımsal girdilerin alımı gerçekleştirilmiştir. Yine Köy Hizmetleri tarafından 201 hektar tarım alanı sulamaya açılmış, 57 üniteye içme suyu tesisi yapılmış, 142 km köy yolu stabilize kaplanmış ve 53 km köy yolu tesviye edilmiştir. Orman Bakanlığı proje kapsamında 133 hektar alanda ağaçlandırma, 220 hektar alanda erozyon kontrolü, 70 hektar alanda da mera ıslahı çalışmaları gerçekleştirmiştir [Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2006].

Diğer kırsal kalkınma projelerinden farklı olarak Ordu-Giresun Kırsal kalkınma Projesi çalışmalarında hedefler ve ihtiyaçların tespiti, köy seviyesinde başlamıştır. İlk defa bir kırsal kalkınma projesinde Köy Kalkınma Planları hazırlanmakta ve bu planlar çerçevesinde proje köylerinde faaliyetler sürdürülmektedir. Ordu ilinde 140, Giresun ilinde 140 köy olmak üzere toplam 280 köy proje kapsamına alınmıştır [Bakırcı, 2007: 190]. Projeye özgü bir özellik olarak ilk kez Köy Kalkınma Planları hazırlandıktan sonra faaliyetler uygulamaya geçmiş, çiftçiler köy kalkınma komiteleri aracılığıyla faaliyetleri izleyebilmişlerdir. Program katılımcı yöntemlerle uygulanmıştır. Tarımsal faaliyetlerde kararların ve uygulamaların şekillendirilmesi ile ilgili çiftçilerin katılımı %20-40 olmuştur. Bu durum projenin sürdürülebilirliğini artırmıştır [Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2009, Gülçubuk, 2005].

Sivas-Erzincan Kırsal Kalkınma Projesi (2004 - 2010)

Sivas ve Erzincan İllerinin az gelişmiş alanlarında, tarımsal verimliliğin ve gelir seviyesinin artırılması amacıyla küçük aile işletmelerinin desteklenmesi, sosyal ve tarımsal alt yapının iyileştirilmesi ve kırsal yaşam standartlarının yükseltilmesi

suretiyle kırsal göçün önlenmesini hedefleyen projenin 2004-2010 yılları arasında uygulanması hedeflenmiştir. Proje faaliyetleri, 120'si Sivas'ta 80'i Erzincan'da olmak üzere 200 fakir köyde hazırlanan köy kalkınma planlarının çerçevesinde uygulanmaktadır [Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2009]. Projeye ait anlaşmalar Bakanlar Kurulu onayından geçerek, proje faaliyetlerinin ilk aşaması olan köy seçimine 2004 yılının ikinci yarısında başlanılmıştır. Projenin temel bileşenleri; topluluk kalkınması ve kooperatif kurulması amacıyla üreticilere eğitim ve teknik destek sağlanması, topluluk tarafından önerilebilecek ve teknik/sosyal yönlerden yaşanabilirliği olan her tipte girişimin desteklenmesi, kooperatiflerin bitkisel/hayvansal üretim, işleme ve pazarlama gibi alanlardaki yatırım planlarının desteklenmesi ve tarımsal kalkınmaya yönelik faaliyetlerdir [Gülçubuk, 2005, Doğanay, 1993, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2009]. Sivas-Erzincan Kırsal Kalkınma Projesi'nin toplam maliyeti 60 milyon dolar olarak hesaplanmış, bu maliyetin yarısının (30 milyon dolar) dış finansman, 15 milyon dolarının üretici katkısı ve geriye kalan 15 milyon dolarının ise T.C. Hükümeti tarafından iç kaynaklar yoluyla karşılanması planlanmıştır.

Proje, Birleşmiş Milletler IFAD örgütü, OPEC (Petrol İhracatçısı Ülkeler Topluluğu) ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nce ortaklaşa yürütülmektedir. Projenin temel hedefleri olarak az gelişmiş bölgelerde, tarımsal verimliliğin ve gelir seviyesinin artırılması amacıyla küçük aile işletmelerinin desteklenmesi, sosyal ve tarımsal alt yapının iyileştirilmesi ve kırsal yaşam standartlarının yükseltilmesi olarak belirtilmiştir. Projenin temel amaçları; bu illerdeki en az gelişmiş bölgelerde kırsal kitlelerin tarımsal verimliliğini ve gelir seviyesini arttırmak, kırsal istihdam imkanlarını genişletmek, sosyal ve üretken altyapıyı geliştirmek, kırsal alanda yaşam şartlarını iyileştirmek olarak belirlenmiştir [Bakırcı, 2007]. Ayrıca kadın çiftçilerin bulunduğu kooperatiflerin desteklenmesi, çevre koruma, küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin geliştirilmesine yönelik çalışmalarda bu proje kapsamında ele alınmıştır.

3.3.2. Entegre kırsal kalkınma projelerinin değerlendirilmesi

Türkiye’deki entegre kırsal kalkınma çalışmaları incelendiğinde projenin hedefleri ile yürütülmesi planlanan faaliyetler arasında uyumsuzluğun olduğu görülmektedir. Projelerde kırsal alanın kalkındırılmasına yönelik olarak amaçlar bölümünde yörenin sosyal ve ekonomik olarak kalkındırılmasından söz edilirken projede yer alan faaliyetlerde ise ekonomi tabanlı yatırımlar dikkat çekmektedir. Uygulanan entegre kırsal kalkınma projelerinde ekonomik özellikler dikkate alınıp sosyal yön göz önünde bulundurulmamaktadır.

Uygulanan entegre projeler, çok boyutlu olması gerekirken ekonomik şartların düzeltilmesinin amaç olarak edinildiği bir tarımsal kalkınma projesi niteliğindedir. Kırsal kalkınmanın en önemli özelliği kırdaki insanı kalkındırmak ve kırsal toplulukların yaşam kalitesinin yükseltmektir. Kalkınma çalışmaları; sosyal ve ekonomik boyutlarıyla toplumun bütününe içine almalıdır. Ekonomi ise bu bütünün içinde yer alan faktörlerden yalnızca birisidir. Kalkınmanın bu özelliğine karşın Türkiye’de uygulanmış projeler toplumsal yapıyı kalkındırmaya çalışırken sadece ekonomik bileşenleri kullanmakta ve ekonomide yakalan gelişmenin sosyal yapıya da yansıtacağını savunmaktadır.

Türkiye’de uygulanmış ve uygulanmakta olan entegre kırsal kalkınma projelerinin tamamında hedef kırsaldaki insanların ekonomik durumlarının iyileştirilmesine yönelik olarak gelir getirici faaliyetlerin başta tarım ve hayvancılık olmak üzere artırılmasıdır. Diğer projelerle karşılaştırıldığında “katılımcılık” unsurunun yer almasıyla Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi farklılık içermektedir. Bu özelliğin dışında projelerde sosyal boyut ekonomik yapının gerisinde kalmış olup, ekonomideki olası iyileşmenin sosyal yapıya dolaylı olarak yansıtacağı kabulünden başka bu boyuta ilişkin projelerde herhangi bir müdahale görülmemektedir.

Aşağıda Türkiye’de uygulanmış Entegre Kırsal Kalkınma Projeleri’nin uygulanma tarihleri, proje aktörleri, amaçları, ana faaliyetleri ve bütçe verilerinin bulunduğu çizelge yer almaktadır;

Çizelge 3.3. Türkiye'deki entegre kırsal kalkınma projeleri

Projenin Adı	Uygulanma Tarihi	Proje Aktörleri	Amaç	Ana Faaliyetler	Bütçe	Uygulanan Yer
Çorum-Çankırı Entegre Kırsal Kalkınma Projesi	1976-1984	Koordinatör; DPT Proje DB işbirliğiyle hazırlanmıştır. Proje faaliyetlerinde yer alanlar; DSI, Toprak-Su, YSE, TEK, Toprak-İşkan Gn. Müd., TCZB ve Ziraat İşleri Gn. Müd.	bitkisel ve hayvansal üretimlerdeki verimliliğini arttırmak ve geliştirmek suretiyle gelir <i>ve yaşam düzeylerini yükseltmek</i> , aktif işgücünün kente göçünü durdurmak, nadas alanlarını daraltmak, yeni üretim alanları açmak, <i>sosyal ve ekonomik yaşamlarını önemli ölçüde etkileyen altyapı hizmetlerinin</i> (yol yapımı, onarımı, içme ve sulama suyu tesisleri, elektrifikasyon, sosyal tesisler gibi) <i>gerçekleştirilmesi</i>	yayın servisinin sağlanması, kredi temin edilmesi, yaklaşık 12 500 hektarlık bir sahada çiftlik geliştirme planları ile sulama tesislerinin oluşturulması, Yeni köy yolları yapımı ve bazı mevcut yolların ıslah edilmesi, 120 köy için içme suyu sağlanması, 233 yerleşme yerine elektrik götürülmesi, 63 köye bazı sosyal tesisler inşa edilmesi	toplam maliyet 161.6 milyon \$ 75 milyon \$ dış kredi 86.6 milyon \$ Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti	İki il kapsamında Projeden yararlanacaklar 79 000 aile yaklaşık 400 000 kişi

Çizelge 3.3. (Devam) Türkiye'deki entegre kırsal kalkınma projeleri

Projenin Adı	Uygulanma Tarihi	Proje Aktörleri	Amaç	Ana Faaliyetler	Bütçe	Uygulanan Yer
Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi	1982-1989	DPT, Tarım Bakanlığı, FAO, DB, IFAD	tarımsal üretimi arttırmak, çiftçi gelirlerini yükseltmek, kırsal istihdam olanaklarını genişletmek, <i>kırsal kesimde yaşayanların yaşam standartlarını iyileştirmek, bölgesel göç olayının durdurulması</i> , kırsal altyapıyı geliştirmek, kredi hizmetlerinin ve olanaklarının yaygınlaştırılması	bitki koruması, veterinerlik ve sulama hizmetleri, mera demonstrasyonu, saha testleri ve bitkisel ürünlerin adaptasyon denemeleri, bitki hastalığının kontrolü orijinal tohumluk üretimi, çiftçilere eğitim ve danışmanlık hizmetleri	toplam maliyeti 137 000 000 dolar 40 milyon dolar Dünya Bankası 20 milyon dolar IFAD desteği 77 milyon dolar Ulusal kaynak	Tek il kapsamında

Çizelge 3.3. (Devam) Türkiye'deki entegre kırsal kalkınma projeleri

Projenin Adı	Uygulanma Tarihi	Proje Aktörleri	Amaç	Ana Faaliyetler	Bütçe	Uygulanan Yer
Bingöl-Muş Entegre Kırsal Kalkınma Projesi	1990-1999	DPT, FAO, IFAD Proje yürütücülere; Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Orman Bakanlığı, Ziraat Bankası	kırsal kesiminde tarımsal üretimi arttırma, el sanatlarını geliştirme ve kredi hizmeti sağlayarak <i>fakirliği azaltmak</i> , yeni istihdam olanakları yaratmak, kırsal alanda yaşayan çiftçi ailelerinin bireysel girişimlerde bulunmalarını desteklemek, gelir <i>ve yaşam düzeylerinin yükseltilmesi (özellikle kadınların)</i>	tarımsal araç-gereç alımı, tarımsal hizmet binaları ve lojmanları inşaatı yapımı, toplanma ve kurs düzenlenmesi, hayvancılık üniteleri, sera kurulması, halikilim üniteleri kurulması, tarımsal yayım ve hayvancılık konusunda danışmanlık hizmetleri verilmesi	toplam maliyeti 52 500 000 dolar 20.5 milyon doları IFAD 32 milyon doları ulusal kaynak	İlki il kapsamında 35 000 kırsal aile

Çizelge 3.3. (Devam) Türkiye'deki entegre kırsal kalkınma projeleri

Projenin Adı	Uygulanma Tarihi	Proje Aktörleri	Amaç	Ana Faaliyetler	Bütçe	Uygulanan Yer
Yozgat Entegre Kırsal Kalkınma Projesi	1991-2001	IFAD, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı	doğal kaynakları tehlikeye sokmaksızın ve mümkün olduğunca bu kaynakların üretici niteliğini artırmak suretiyle, <i>ildeki yoksul çiftçi ailelerinin en yoksullarının yaşama standardında sürekli bir iyileşmenin sağlanması</i>	Sulama, köy yolları ve köy içme sularının geliştirilmesi, makine teçhizat alımı, kurs ve toplantı düzenlenmesi, kırsal alan faaliyetleriyle ilgili danışmanlık hizmetleri	Toplam maliyeti 40.5 milyon dolar	Tek il kapsamında
Ordu-Giresun Entegre Kırsal Kalkınma Projesi	1998-2006	Proje koordinatörü; Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Proje yürütücülere; Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Çevre ve Orman Bakanlığı, köy Hizmetleri Gn. Müd.	kırsal kesimde yaşayan insanların destekleyerek gelirlerini artırmak ve <i>yaşam seviyelerini yükseltmek</i> ve doğal kaynakları sürdürülebilir şekilde kullanmak	kırsal altyapının geliştirilmesi, tarımsal kredi verilmesi, il ve ilçe müdürlüklerinde yenileme (rehabilitasyon) çalışmalarının yapılması, illerin ihtiyacına göre çeşitli miktarlarda taşıt, alet-ekipman, laboratuvar malzemesi, bilgisayar ve çeşitli tarımsal girdilerin alımı	toplam maliyeti 59 700 000 dolar 17.5 milyon doları IFAD 8.2 milyon doları İslam Kalkınma Bankası'ndan	İlki il kapsamında Ordu'da 140 köy ve Giresun'da 140 köy

Çizelge 3.3. (Devam) Türkiye'deki entegre kırsal kalkınma projeleri

Projenin Adı	Uygulanma Tarihi	Proje Aktörleri	Amaç	Ana Faaliyetler	Bütçe	Uygulanan Yer
Sivas-Erzincan Entegre Kırsal Kalkınma Projesi	2004-2010	Birleşmiş Milletler IFAD örgütü, OPEC (Petrol İhracatçısı Ülkeler Topluluğu) ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti	tarımsal verimliliğin ve gelir seviyesinin artırılması amacıyla küçük aile işletmelerinin desteklenmesi, sosyal ve tarımsal alt yapının iyileştirilmesi ve <i>kırsal yaşam standartlarının yükseltilmesi suretiyle kırsal göçün önlenmesi</i>	üreticilere <i>eğitim</i> ve teknik destek sağlanması, kooperatiflerin bitkisel/hayvansal üretim, işleme ve pazarlama gibi alanlardaki yatırım planlarının desteklenmesi	toplam maliyeti 60 000 000 dolar 30 milyon doları dış kredi 15 milyon doları ulusal kaynak 15 milyon doları üretici gelirleri	İki il kapsamında 200 köy Yaklaşık 2 000 kişi

Çizelge 3.3'e göre Türkiye'de ilk hazırlanan entegre kırsal kalkınma projelerinin maliyetleri daha yüksek, daha sonraki projeler ise daha küçük bütçeli olarak hazırlanmıştır. Uygulanan ilk projeler olan Çorum-Çankırı ve Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projelerinde ekonomik alanda tarımsal tedbirler yer alırken daha sonrakilerde alternatif istihdam alanlarının geliştirilmesine yönelik amaçlar yer almaktadır. Proje faaliyetlerinin ise daha çok tarımsal yapının geliştirilmesine yönelik olduğu görülmektedir.

Yapılan projeler arasında dezavantajlı grup olan kadınların yaşam ve gelir düzeyinin yükseltilmesinin amaçlandığı tek proje Bingöl-Muş Entegre Kırsal Kalkınma Projesi olmuştur. Ayrıca projeden yararlanacak kesimin düşük gelirli çiftçiler olduğu, gelişme potansiyeli gösterebilecek köylerin uygulama alanı olarak seçildiği, seçilmiş köylerin dışında projeden dolaylı olarak faydalananların da olabileceği düşünülmektedir. Proje aktörleri incelendiğinde ise Çorum-Çankırı ve Ordu-Giresun Entegre Kırsal Kalkınma Projeleri'nde Türkiye'deki farklı kurumların işbirliği içinde olduğu görülmektedir.

Entegre kırsal kalkınma projelerinin faaliyet alanları incelendiğinde; köylerin fiziksel yapısındaki iyileşmenin sağlanması amacıyla gerçekleştirilmesi istenilen faaliyetler içme suyu, yol inşaatı, kanal yapımı ve toprak muhafaza çalışmalarını kapsamaktadır. Projelerde içme suyunun köylere götürülmesi için çaba harcanırken köylere elektrik götürülmesi konusu proje dışına itilmekte böylece köylerdeki yaşam koşullarını gerçekleştirebilecek teknik hizmetlerin kapsamının dar olduğu görülmektedir. Bunun yanında sosyal altyapı çalışmalarının projelerde yer almaması insanların yaşam koşullarını iyileştirme amacına hizmet etmemektedir. Hazırlanan projelerde dikkat çeken unsur tüm projelerin yaşam koşullarının iyileştirme, sosyal ve ekonomik kalkınmayı sağlama amacını taşıdığı tespit edilmiş; fakat bu amacı gerçekleştirmek için yalnızca tarımsal yatırımların yapılmasının yeterli görülmesidir. Bu durum ise proje amaçları ve faaliyetler arasında uyumsuzluğun olduğu sonucunu çıkarmaktadır.

4. ERZURUM ENTEGRE KIRSAL KALKINMA PROJESİ’NİN SOSYAL KALKINMA BOYUTUNUN ÖLÇÜLMESİ

Kalkınma yalnız ekonomik koşulların iyileştirilmesini içeren bir süreç değil, insan, haysiyetini, güvenliğini, adaleti ve eşitliği attırmayı yani sosyal boyutları da olan bir süreçtir. Toplumsal gelişme, temelde bir toplumsal değişmeyi, bir toplumsal yapıdan bir diğerine geçişi içerir. Ancak söz konusu geçiş olumlu anlamda bir geçişi yani gelişmemiş geleneksel bir toplumsal yapıdan batının temsil ettiği gelişmiş sosyal, siyasal, ekonomik değer ve yapılara geçişi ifade eder. Başka bir tanıma göre; gelişme toplumun, modernleşmenin yol açtığı değişikliklerin üstesinden gelme yeteneğidir [Rush, 1992: 226, Alıntıl原因 Gökçe, 2004].

Bir toplumun kalkınması düşünülürken toplumsal yapının bütünlüğü göz önüne alınmadan, çoğunlukla ekonomik faktörlerin kalkınma üzerindeki etkisi tartışılmaktadır [Yavilioğlu, 2002b]. Fakat kalkınmanın toplumsal bir olgu olduğu ve toplumsal yapının içerisinde değerlendirilmesi gerektiği göz ardı edilmektedir.

“Toplumsal yapı”, sosyo-kültürel, siyasal, psikolojik ve ekonomik bütünü içine almaktadır. Başka bir ifadeyle “toplumsal yapı”, ekonomi, siyaset, kültür, eğitim ve aile gibi temel kurumların ve grupların bir kompleksidir. Dolayısıyla ekonomi, bu yapı içerisinde yer alan ve diğer faktörlerden etkilenen faktörlerden sadece bir tanesidir. Faktörler arasında tamamlayıcılık, gerekircilik ve iç içelik söz konusudur [Bottomore, 1977: 121-122, Alıntıl原因 Yavilioğlu, 2001, Yavilioğlu, 2002b]. Kalkınma yaklaşımlarında dikkati çeken diğer bir eksiklik ise, sosyo-kültürel değerlerin ekonomik kalkınmada sınırlayıcı etkileri ile itici güçlerinin ihmal edilmesidir.

Kırsal kalkınmanın temel amacı; kent ile kır arasındaki sosyo-kültürel ve ekonomik gelişmişlik farkını azaltmak için kırsal alanlardaki fiziki ve ekonomik kaynakların etkin şekilde kullanılmasıyla, kırsal kesimde istihdam olanaklarını arttırarak dış göçü önlemek ve kırsal alandaki insanların yaşam standartlarını yükseltmektir. Böylece kalkınma; sadece ekonomik değil, sosyal ve insancıl tüm boyutlarıyla, ekonomi ile

sosyo-kültürel yapıları bir araya getiren bir süreç olmaktadır. Başka bir ifadeyle, kırsal kalkınma kırsal toplulukların ekonomik, sosyal ve kültürel olanaklarını geliştirmeyi amaçlayan müdahaleler bütünüdür. Kalkınmada önceliğin yoksul insanlar olduğu ve gerçek amacının yaşam standartlarında iyileşmeler sağlanması olduğu bilinmektedir, bu durumda kalkınmanın merkezinde ekonomik boyut değil, insanın temel ihtiyaçlara ulaşımının kolaylaştırılması yer almaktadır.

Kırsal toplumun kalkınmasıyla kırsaldaki insanın yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, ülkelerin ulusal ölçekte ekonomik ve sosyal kalkınmasının hızlanması, bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması ve kırdan kente göçün sebep olduğu sosyo-ekonomik problemlerin çözümlenmesi kolaylaştırılacaktır. Kalkınma topluma ilişkin sosyal ve ekonomik parçaları barındıran ve sonucunda insanın kalkınmasını sağlayan bir süreçtir. Çünkü kırsal kalkınmada, sosyo-ekonomik ve demografik yapıdaki gelişme birbirlerini etkilemektedir.

Kalkınmada geri kalmışlığın tek sebebi ekonomik kaynakların yetersizliği veya etkinsizliği değildir. Kalkınma gibi toplumsal bir olgunun incelenmesinde yalnızca ekonomi faktörünün ele alınması sonuca ulaşma açısından yetersizdir. Birçok kalkınma projesinde fiziksel ve ekonomik yatırımlarla ekonominin canlandırılması sağlanırsa toplumda yaşam kalitesinin artacağı ve sosyal kalkınmaya ulaşılacağı savunulmaktadır. Bu projeler kırsalı kalkındırmak yerine, belirli sosyal problemlerin yükselmesine neden olmuşlardır ve toplumların sosyo-ekonomik ve kültürel yapıları ihmal edilmiştir.

4.1. Çalışmanın Amacı ve Hipotezleri

Çalışmanın Amacı:

Bu çalışmada Türkiye'nin sosyo-ekonomik yönden geri kalmış coğrafi bölgelerinden Doğu Anadolu Bölgesinde ilk uygulanan kırsal kalkınma projesi incelenerek sosyal ve ekonomik kalkınma düzeyleri, projenin yatırımlarıyla karşılaştırmalı olarak analiz edilmektedir. Böylece Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi yatırımlarıyla

projenin sosyal ve ekonomik yapıya etkileri karşılaştırılarak projenin kalkınma boyutu değerlendirilmiş olmakta; yalnızca ekonomik yatırımlarla sosyal kalkınmanın sağlanıp sağlanamadığı, ekonomik yatırımların ekonomik ve sosyal yapıya aynı oranda yansıyor yansımadığı soruları cevaplanmış olmaktadır.

Erzurum Kırsal Kalkınma Projesinin yatırımları ile projenin sosyal ve ekonomik yapıya olan etkileri karşılaştırılarak projenin amaçları ve sonuçları arasındaki uyum veya uyumsuzluk ortaya çıkarılmış olmakta, böylece Türkiye'nin ilk entegre kırsal kalkınma denemelerinden birisi irdelenmiş olmaktadır. Çalışmanın asıl hedefi ise kalkınmada ekonomik ve sosyal boyutun bütünlüğünü ortaya çıkarmak, biri olmadan diğerinin işe yaramadığı ve böylece kalkınma çalışmalarını etkisizleştirdiği sonucuna varmaktır.

Çalışmanın Hipotezleri:

Çalışmada Türkiye'de kırsal kalkınma çalışmalarının savunduğu “ekonomik kalkınma sağlandığı takdirde sosyal kalkınma sağlanacak ve yaşam kalitesi artacaktır” düşüncesi sınanmış olmaktadır.

Bu çalışmada öne çıkan sav; ekonomik kalkınma beraberinden her zaman sosyal kalkınmayı getirmemektedir. Türkiye'de ise uygulanan kırsal kalkınma projelerinde yalnızca ekonomik kalkınma amaç olmakta ve sosyal kalkınma bunun bir sonucu olarak görülmektedir, böylece ekonomik kalkınma için faaliyetler uygulanırken sosyal boyut ihmal edilmektedir.

Çalışmada projenin hedeflenen sosyal ve ekonomik kalkınmayı sağlayıp sağlamadığı analiz edilmekte; sosyal ve ekonomik kalkınma düzeyleri karşılaştırılmaktadır. Böylece projenin asıl hedefi olan ekonomik kalkınmayı gerçekleştirip gerçekleştirmediği sınanmıştır.

4.2. Çalışmada Sınırlılıklar ve Proje Seçim Gerekçeleri

Proje seçim sürecinde karşılaşılan sınırlılıklar;

- Projenin temel yatırım alanlarının saptanabilmesi için proje bütçesine ait yatırım kalemlerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Ancak Türkiye’de uygulanan kırsal kalkınma projelerinin çoğunluğu için bu bilgiye ulaşılammıştır.
- Gerçekleştirilen kırsal kalkınma projelerinin değerlendirilebilmesi için proje tarihinden öncesi ve sonrasını kapsayan veri seti bulunamamıştır.
- Bitmemiş ve yeni bitmiş kırsal kalkınma projeleri, sonuçların değerlendirilmesine olanak tanımamaktadır.

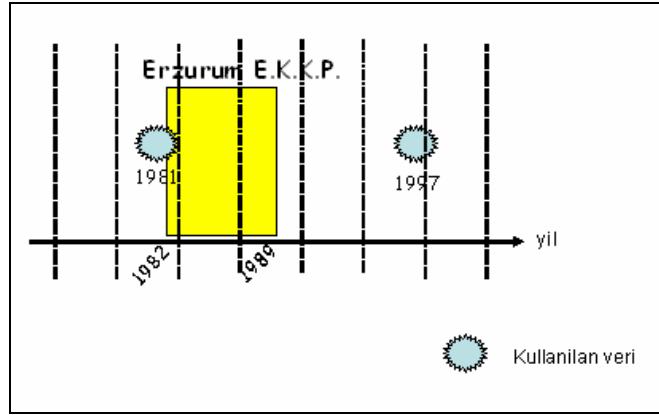
Çalışmada karşılaşılan diğer problem ise kırsal kalkınma projelerinin uygulama yıllarına ilişkin sosyal ve ekonomik yapısına ait verilere ulaşmada yaşanmıştır, karşılaşılan sorunlar aşağıda verilmektedir;

- Bölüm 2.3.3 Kırsal kalkınma projelerinin sosyal kalkınma boyutunu değerlendirmeye yönelik ölçütlerin belirlenmesi’nde verilen sosyo-ekonomik kalkınma düzeyinin ölçülmesine yönelik göstergelerin tümüne ilişkin veriye ulaşılammamasıdır.
- Kırsal alana yönelik panel verileri içeren Köy Envanteri Çalışmaları yalnızca 1965, 1981 ve 1997 yıllarına aittir. Köy Envanter verileri dışında kırsal alanda sosyal yapının analizine ilişkin veri tabanı bulunmamaktadır.
- Projenin sosyal ve ekonomik etkilerinin ölçülebilmesi amacıyla Köy Envanteri Çalışmaları (1965, 1981 ve 1997 yılları) yıllarına göre bitiş tarihi daha eski olan projelerin seçilmesini gerektirmektedir (Çorum-Çankırı ve Erzurum Kırsal kalkınma Projeleri).

Çalışmada Erzurum Kırsal Kalkınma Projesinin Seçilme Gerekçeleri;

- Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nin, Doğu Anadolu Bölgesinde uygulanmış ilk kırsal kalkınma projesi ve Türkiye’de uygulanmış ilk kırsal kalkınma projelerinden birisi olması,

- Köy envanter verilerinin (1965, 1981 ve 1997), projenin uygulanma yılları dikkate alındığında (1982-1989) projenin sosyal ve ekonomik yapıya etkilerinin incelenmesine uygun olmasıdır (Bkz. Şekil 4.1).

Şekil 4.1. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi uygulanma tarihi

- Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi yatırım kalemlerine ulaşılabilirliği olmasıdır.

4.3. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'ni Değerlendirme Ölçütlerinin Belirlenmesi

Kırsal kalkınma ekonomik, sosyal ve demografik birçok boyutu içeren ve bütünlüklü ele alınması gereken bir süreçtir. Kırsal kalkınma uygulandığı bölgede meydana getirdiği söz edilen boyutlardaki değişimi içermektedir ve kalkınma çalışmasının başarılı olup olmadığı bu boyutlardaki değişim izlenerek ortaya çıkarılabilir. Çalışmanın birinci bölümünde sosyal kalkınma düzeyinin ölçülmesine yönelik endekslerin incelenmesi sonucunda kırsal kalkınma çalışmalarında sosyal kalkınmışlığın ölçülmesi için kullanılabilecek değişkenler hazırlanmış (Bkz. Çizelge 4.1), daha sonra ise Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nin Sosyal Kalkınma Boyutunun analizinde kullanılan göstergeler tespit edilmiştir. Çizelge 4.1'de Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nin Sosyal Kalkınma Boyutunu analiz etmek amacıyla kullanılan göstergeler verilmektedir;

Çizelge 4.1. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nin sosyal kalkınma boyutunu ölçmeye yönelik kullanılan göstergeler

Alan	Konu	Alt Konu	Göstergeler	Veriler	Kullanılan Verilerin Yılları
Sosyal Yapı	hizmetlere erişebilirlik	sağlık	Görevli sağlık personeli (hemşire-ebe)	Görevli sağlık personeli olan köy sayısı (hemşire-ebe)	1981 1997
			sağlık tesisi	köy sınırları içinde sağlık tesisi bulunan köy sayısı	
			toplam engelli sayısı	toplam engelli sayısı	
		eğitim	Yüksek Öğretim Mezunu sayısı	Yüksek Öğretim Mezunu sayısı	1981 1997
			ilköğretim çağında olup okula gitmeyen çocuklar	ilköğretim çağında olup okula gitmeyen çocukların olduğu köy sayısı	
			öğretmen sayısı	öğretmen sayısı	
			köy kitaplığı bulunması	köy sınırları içinde köy kitaplığı bulunan köy sayısı	
		altyapı	köyün bağlı olduğu merkezle (bucak-ilçe-il) olan yol durumu	köyün bağlı olduğu merkezle (bucak-ilçe-il) olan yol durumu (köy sayısı)	1981 1997
			içme suyu içme suyunun yeterli olması içme suyunun dezenfekte yapılması içme suyunun bakteriyolojik kontrol yapılması	içme suyu olan köy sayısı içme suyu yeterli köy sayısı dezenfekte yapılan köy sayısı bakteriyolojik kontrol yaptırılan köy sayısı	
			Elektriğin olması	Elektriği olan köy sayısı	
		diğer	köy imar planı yapılması	köy imar planı yapılan köy sayısı	1981 1997
			kooperatifin olması	kooperatifi olan köy sayısı	
			toplam sosyo-kültürel tesis sayısı	toplam sosyo-kültürel tesis sayısı	

Çizelge 4.1. (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nin sosyal kalkınma boyutunu ölçmeye yönelik kullanılan göstergeler

Alan	Konu	Alt Konu	Göstergeler	Veriler	Kullanılan Verilerin Yılları
	konut		Konutta Yapı Malzemesi Çatı Örtüsü Malzemesi Konut Bölümlerinin (wc) hane içinde-dışında olması	Konutta Yapı Malzemesi Çatı Örtüsü Malzemesi Konut Bölümlerinin (wc) hane içinde-dışında olması	1981 1997
	Nüfus yapısı		toplam nüfus Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	toplam nüfus Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	1981 1997
	Nüfustaki değişim		göçle gelen nüfus göçle giden nüfus	göçle gelen nüfus göçle giden nüfus	1981 1997
<u>Ekonomik yapı</u>	Genel	Sektörel paylar	Gelir Kaynakları devamlı çalışan işçi sayısı sürekli açık işyeri sayısı	Gelir Kaynaklarının Önem Sırasına göre köy sayısı devamlı çalışan işçi sayısı sürekli açık işyeri sayısı	1981 1997
	Öncelikli sektör faaliyeti	tarımın işlevi	arazi büyüklüğü Topraklı Ve Topraksız Aileler toplam kültür arazi (dekar) ekilen tarla arazisi (dekar) ekilen tarla arazisi -sulanan (dekar)	arazi büyüklüğü grubuna göre hane sayısı arazi kullanım durumuna göre hane sayısı (Topraklı Ve Topraksız Aileler) toplam kültür arazi (dekar)	1981 1997

Çizelge 4.1. (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nin sosyal kalkınma boyutunu ölçmeye yönelik kullanılan göstergeler

Alan	Konu	Alt Konu	Göstergeler	Veriler	Kullanılan Verilerin Yılları
<u>Ekonomik yapı</u>	Öncelikli sektör faaliyeti	tarımın işlevi	ekilen tarla arazisi -sulanmayan (dekar)	ekilen tarla arazisi toplamı (dekar)	1981 1997
		çeşitlilik ve üretkenlik	nadas arazisi (dekar) tarıma elverişli olup kullanılmayan arazi (dekar) bağ bahçe arazisi (dekar) Tarımsal Amaçlı Sulama yapma sulama tesis olması Aşırı Sulamadan Çoraklaşmanın olması Hayvan Varlığı	ekilen tarla arazisi - sulanan (dekar) ekilen tarla arazisi - sulanmayan (dekar) nadas arazisi (dekar) tarıma elverişli olup kullanılmayan arazi (dekar) bağ bahçe arazisi (dekar) Tarımsal Amaçlı Sulama yapan köy sayısı sulama tesis olan köy sayısı Aşırı Sulamadan Çoraklaşmanın olduğu köy sayısı Büyük ve küçükbaş Hayvan sayısı	

İkinci bölümde kalkınma çalışmalarının sosyal ve ekonomik boyutlarının ölçümüne yönelik endeks ve ölçümlerin incelenmesi sonucu Çizelge 2.3 oluşturulmuştur. Çizelge 2.3'te kırsal kalkınma çalışmalarının sosyal ve ekonomik boyutunu ölçmek için kullanılacak göstergeler yer almaktadır. Tezde analiz çalışmaları kapsamında Çizelge 2.3'te yer alan göstergelerden sosyal yapıda yer alan bebek ölüm oranı, doğumda yaşam beklentisi, ortalama insan ömrü, okur-yazar nüfus oranı, okur-yazar kadın nüfus oranı, yeterli kanalizasyon hizmetine ulaşan hanehalkı oranı, fert başına

düşen telefon kontör değeri, elektrik tüketim miktarı yeşil karta sahip nüfus ve doğurganlık hızına, ekonomik yapıda yer alan işsizlik oranı, işgücüne katılma oranı, işverenlerin toplam istihdam içindeki yüzde paylarına; Türkiye’de kırsal alana yönelik bu veriler üretilmediğinden ulaşılamamıştır. Ayrıca gelirin göstergesi olan motorlu araç sayısı verisine ulaşılmış olup, bu veri tez içerisindeki analiz çalışmalarında kullanılmamaktadır. Türkiye’nin köylerinde motorlu araçlar diğer insanların gözünde sosyal statünün artırılması amacıyla prestij aracı olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla motorlu araç sahibi olması bir ailenin gelirinin yüksek olduğunu göstermemektedir. Kırsal alanlarda motorlu araç sahipliğinin gelir göstergesi olarak kullanılması analizlerde yanlış sonuçların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle bu veri tez kapsamındaki analiz çalışmalarında kullanılmamaktadır.

Çizelge 4.1’de yer alan veriler; ilçede bulunan toplam köylere ait verilerdir. Kullanılan göstergeler sosyal yapı ve ekonomik yapı olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. Sosyal yapının boyutlarından biri olan hizmetlere erişebilirlik konusu altındaki sağlık alt konusunda 1981 ve 1997 yıllarına ait görevli sağlık personeli olan köy sayısı (hemşire-ebe), köy sınırları içinde sağlık tesisi bulunan köy sayısı ve toplam engelli sayısı verileri bu çalışmada kullanılmaktadır. Sağlık hizmetlerinin yeterli ve nitelikli bir şekilde sunulması sosyal gelişme düzeyini yansıtan unsurlardan birisidir.

Çalışmada eğitim verileri olarak 1981 ve 1997 yıllarına ait yüksek öğretim mezunu sayısı, ilköğretim çağında olup okula gitmeyen çocukların olduğu köy sayısı, öğretmen sayısı ve köy sınırları içinde köy kitaplığı bulunan köy sayısı göstergeleri kullanılmaktadır. Gelişmişlik düzeyleri ile toplumun eğitim seviyesi arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır.

Altyapı verileri, nüfusun çağdaş hizmet ve olanaklardan yararlanma düzeyi kadar, diğer sektörlerin gelişmesi için de önem taşımaktadır. Bu çalışmada altyapı alt konusunun 1981 ve 1997 yıllarına ait verileri şunlardır; köyün bağlı olduğu merkezle (bucak-ilçe-il) olan yol durumu (köy sayısı), içme suyu olan köy sayısı , içme suyu

yeterli köy sayısı, dezenfekte yapılan köy sayısı, bakteriyolojik kontrol yaptıran köy sayısı ve elektriği olan köy sayısıdır.

Ayrıca çalışmada hizmetlere erişebilirlik konusundaki 1981 ve 1997 yıllarına ait diğer veriler ise; köy imar planı yapılan köy sayısı, kooperatifi olan köy sayısı, toplam sosyo-kültürel tesis sayısıdır. Hizmetlere erişebilirlik konusundaki bu veriler yerleşimdeki yaşam standardı hakkında ip uçları sunmaktadır. Örneğin imar planının yapılması yerleşimin fiziksel gelişmişliğini gösterirken, köy sınırları içinde bulunan kooperatif veya sosyo-kültürel tesis sayısı yerleşimin sosyal altyapısına ilişkin değerlendirme yapma fırsatı verebilmekte ve yerleşimin sosyal gelişmişlik düzeyini göstermektedir.

Konut konusundaki 1981 ve 1997 yıllarına ait veriler; konutta yapı malzemesi, çatı örtüsü malzemesi ve konut bölümlerinin (wc) hane içinde-dışında olması durumlarıdır. Toplulukların konut özelliklerindeki değişim sosyal yapıdaki değişimle paralellik göstermektedir.

Nüfus alanında nüfus yapısı ve nüfustaki değişim konuları yer almaktadır. Nüfus yapısı verileri; 1981 ve 1997 yıllarına ait toplam nüfus ve ortalama hanehalkı büyüklüğüdür. Nüfustaki değişim verileri ise; 1981 ve 1997 yıllarına ait göç alma ve göç verme oranıdır. Nüfus ve nüfusun özellikleri gelişmişliğin ölçülmesinde kullanılacak göstergeler arasında yer almaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan yerleşimler, ekonomik ve sosyal hayatta sağladıkları imkanlar bakımından nüfusu çekmektedir. Nüfus özelliklerine bakımından ise yerleşimlerin gelişmişlik düzeyi arttıkça, doğurganlık hızı ve ortalama hanehalkı büyüklüğü düşmektedir.

Ekonomik yapı alanı genel ve öncelikli sektör faaliyeti konularını kapsamaktadır. Genel konusu içinde sektörel paylar alt konusu yer almaktadır. Öncelikli sektör faaliyetinde tarımın işlevi, çeşitlilik ve üretkenlik alt konuları bulunmaktadır. Gelir kaynaklarının bilinmesi temel ekonomik faaliyetlerin yapısını göstermesi bakımından önemli bir göstergedir. Ayrıca iktisadi faaliyetlerin gelişmesi ve çeşitlilik göstermesi gelir ve refah düzeyinin artmasını sağlamaktadır. Tarımsal gelişmeyi ortaya çıkaran

göstergelerin bilinmesi ise kırsal yerleşimlerin ekonomik gelişmişliğinin saptanabilmesi için önemlidir.

Bu çalışmada Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nin ekonomik kalkınma düzeyinin belirlenmesinde kullanılan ekonomik yapı alanında yer alan veriler; 1981 ve 1997 yıllarına ait gelir kaynaklarının önem sırasına göre köy sayısı, devamlı çalışan işçi sayısı, sürekli açık işyeri sayısı, arazi büyüklüğü grubuna göre hane sayısı, arazi kullanım durumuna göre hane sayısı (topraklı ve topraksız aileler), toplam kültür arazi (dekar), ekilen tarla arazisi toplamı (dekar), ekilen tarla arazisi -sulan (dekar), ekilen tarla arazisi -sulanmayan (dekar), nadas arazisi (dekar), tarıma elverişli olup kullanılmayan arazi (dekar), bağ bahçe arazisi (dekar), tarımsal amaçlı sulama yapan köy sayısı, sulama tesis olan köy sayısı aşırı sulamadan çoraklaşmanın olduğu köy sayısı ve büyük ve küçükbaş hayvan sayısıdır.

4.4. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada öncelikle kalkınma çalışmalarının sosyal kalkınma boyutunun analizine ilişkin ölçütler ve endeksler araştırılarak kırsal kalkınma çalışmalarının sosyal kalkınma boyutunu analiz etmeye yönelik kullanılabilecek değişkenler tespit edilmiştir.

Türkiye'deki kırsal yapı ve kırsal kalkınma çalışmalarına yönelik araştırma yapılarak ülkemizde uygulanmış ve uygulanmakta olan entegre kırsal kalkınma projelerinin uygulanma yılları, hedefleri, faaliyet alanları, aktörleri ve bütçeleri ve sonuçları incelenmiş, bu projelerde ele alınan sosyal ve ekonomik boyut temel bileşenleriyle tartışılmıştır.

Tezin alan araştırmasında kırsal kalkınmada sosyal boyutun analizine ilişkin kullanılabilecek değişkenler gözden geçirilip, uygun proje ve uygun veri seti tespit edilmiştir. Çalışmanın son aşamasında ise seçilen projenin yatırımları ile sosyal ve ekonomik kalkınma düzeyi karşılaştırmalı olarak analiz edilerek projenin amaçları ve sonuçları değerlendirilmektedir.

4.5. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’ni Değerlendirmede Kullanılan Veri Seti ve Analiz Yöntemi

Kırsal kalkınmanın sosyal gelişimini ölçmek amacıyla kullanılan göstergelerin seçiminde şu sürecin izlenmesi yararlı bulunmaktadır. Göstergelerin seçimi için ana kriterler şöyledir [Carter ve ark., 1977];

- Gösterge diğer sosyal araştırmalarda sıklıkla kullanılmış olmalıdır.
- Gösterge genel kapsamı ölçmelidir.
- Göstergeye ilişkin veriler kolayca bulunabilmelidir.
- Veriler tanımlı-anlamlı zaman aralıklarınca bulunabilmelidir.
- Veriler en az 2 farklı zamana ait olmalıdır. Böylece değişim analiz edilebilmelidir.

Ayrıca Bryden (2002)’a göre analiz çalışmalarında kullanılan göstergeler genel olarak;

- Kırsal durumu, yapıyı ve problemlerini
- Kalkınma durumunu ve değişimini
- Kırsaldaki insanların refah seviyesini ölçmelidir.

Carter ve Bryden’in kırsal kalkınma çalışmalarında kullanılacak göstergelerin özelliklerini belirten tespitleri bu çalışmada dikkate alınmıştır. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nin sosyal ve ekonomik kalkınma boyutunu değerlendirmeye yönelik olarak 1981 ve 1997 yılı köy envanteri kullanılmaktadır.

Çalışmada kullanılan göstergeler seçilirken proje uygulama yılları (1982-1989) göz önünde bulundurulmuş ve proje öncesi (1981 yılı) ve projenin etkilerinin görülmeye başlanması içinse proje sonrası (1997 yılı) analiz edilmektedir.

Erzurum Entegre Kırsal kalkınma Projesi’nin sosyo-ekonomik yapıya olan etkilerinin analizi için kullanılan proje sonrası yılın seçiminde; “Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması”nın analiz yılları arasındaki zaman farkı dikkate alınmıştır. Söz konusu çalışmada kırsal toplumdaki değişimi ölçmek için beş

yıllık zaman farkı (1963-1968 yılları) [Tekeli, 1982] kullanılmakta, bundan yola çıkılarak proje bitiş yılından (1989) en az beş yıl sonrasındaki köy envanter verileri (1997 yılı) kullanılmaktadır.

Çalışmada öncelikle proje kapsamında ilçelere yapılan yatırımlar incelenmiş ve toplam proje yatırımından ilçelerin aldıkları paylar saptanmıştır. Daha sonra her ilçeye ait panel verilerle ilçelerde yaşanan değişim sosyal ve ekonomik yapı olmak üzere iki alanda incelenmektedir. Daha sonra ise projenin 1981 ve 1997 yıllarındaki sosyal ve ekonomik kalkınma düzeyi tespit edilmiştir. Böylece proje yatırımları ile projenin ekonomik ve sosyal yapıda meydana getirdiği değişimin karşılaştırılması yapılarak “Erzurum Kırsal Kalkınma Projesinin asıl amacı olan ekonomik yatırımlarla sosyal kalkınmanın sağlanıp sağlanmadığı” ortaya çıkarılmaktadır.

Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nin sosyal ve ekonomik etkileri analiz edilirken iki yöntem kullanılmıştır;

Projenin sosyal ve ekonomik yapıda meydana getirdiği değişimin tespiti için kullanılan verilerdeki büyüme oranları hesaplanmıştır. Böylece her bir verideki değişim (1981 ve 1997 yılları arasındaki büyüme oranı) ele alınarak, verileri karşılaştırma imkanı elde edilmiştir. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nin sosyal ve ekonomik etkilerinin analizinde kullanılan diğer bir yöntem ise projenin sosyal ve ekonomik kalkınma düzeylerinin karşılaştırılmasıdır. Bunun için Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nin uygulama alanındaki ilçelerde 1981 ve 1997 yıllarındaki sosyal ve ekonomik kalkınma düzeyi hesaplanmıştır.

Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nin uygulama alanındaki ilçelerin 1981 ve 1997 yıllarındaki sosyal ve ekonomik kalkınma düzeylerini hesaplamak için kullanılan her verinin ilçe ve il toplamı için değeri belirlenmiştir. Daha sonra ise ilçe değerinin, il değerine oranı alınmıştır. Böylece her ilçe için konum belirlenmiş (her verinin il ortalaması ile karşılaştırılarak konumu belirlenmiştir) ve bu analiz (konum

katsayısı ya da yığılma katsayısı olarak bilinen yöntem) her veri için uygulanmıştır¹⁰. Yığılma katsayısı ya da konum katsayısı; bir bölgenin belli bir faaliyet veya üretimindeki ülke içindeki payının, aynı toplam faaliyet veya üretim payı ile karşılaştırılmasıdır [Erol, 1997].

Çalışmada kullanılan ilçe verileri, ilçede bulunan toplam köylere ait verileri; il verileri ise ilde bulunan toplam köylere ait verileri göstermektedir. Her bir veri için belirtilen formüllerin kullanılması sonucu elde edilen değerler toplanmış, sosyal yapıdaki verilerin değerleri toplamı sosyal kalkınma düzeyini, ekonomik yapıdaki verilerin değerleri toplamı ise ekonomik kalkınma düzeyini vermiştir.

Bu analiz sonucunda; projenin uygulama alanındaki ilçelerin sosyal ve ekonomik kalkınma düzeylerinin farklı yıllardaki değişimi görülmektedir. Elde edilen diğer bulgu ise aynı yıldaki sosyal ve ekonomik kalkınma düzeylerinin karşılaştırılabilirliğidir.

4.6. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nin Sosyal Kalkınma Boyutunun Ölçülmesi

4.6.1. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi yatırımlarının ilçelere dağılımı

Projenin amaçları ve uygulama alanı aşağıda belirtilmiştir; Erzurum İli geri kalmış iller arasında son sıralarda bulunmaktadır. Bunun nedenlerinin başında sürekli göç vermesi, altyapı ve üstyapı yetersizlikleri, ikliminin sert geçmesi ve yatırım olanaklarının bulunmayışı önde gelmektedir [Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 1987]. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi; kalkınmada öncelikli yöreler arasında yer alan Erzurum'da tarımsal üretimi artırmak, gelir seviyesini yükseltmek, kırsal istihdam imkanlarını genişletmek, göçü azaltmak, kırsal altyapıyı geliştirmek ve kırsaldaki insanın hayat şartlarını iyileştirmek amacıyla hazırlanmıştır.

¹⁰ Erzurum İlçelerinin sosyal ve ekonomik kalkınma düzeyinin tespiti “görevli sağlık personeli olan köy sayısı” için: (İlçedeki Görevli sağlık personeli olan köy sayısı / İlçedeki toplam köy sayısı) / (İldeki Görevli sağlık personeli olan köy sayısı / İldeki toplam köy sayısı) kullanılarak bulunmuştur. Çizelge 4.1.'de verilen tüm veriler için bu hesaplama uygulanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Dünya Bankası ve Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu'nun yardımlarıyla Doğu Anadolu Bölgesi'nde Erzurum İli'nde bir entegre kırsal kalkınma projesi uygulanmıştır. Tarım ve hayvancılık hizmetlerinin güçlendirilmesi ve uygun teknik tedbirler paketlerinin denenmesi ve yararlı hale getirilmesi gibi amaçların yanı sıra proje, küçük ölçekli sulama tesisleri, köy yolları, su temini ile personel ve çiftçilere kredi ve eğitim imkanları sağlamıştır. Proje, kış buğdayı ve yem bitkileri üretiminin geliştirilmesi, yüksek yerlerdeki yaz otlaklarının daha iyi yönetimi ve özellikle hayvanlardaki hastalık ve parazitlerin kontrolüne ve mevcut sığır ve koyun sürülerinin beslenme rejimlerine ağırlık verilmesi yoluyla mahalli özelliklere uygun karma çiftçilik uygulamalarını gerçekleştirmeyi hedeflemiştir [DPT, 1983]. Erzurum'un 391 köyünde tarımsal üretim ve istihdam olanaklarını artırmak, gelir düzeyini iyileştirmeye yönelik olarak hazırlanan proje, tarımsal faaliyetler, eğitim faaliyetleri, danışmanlık hizmetleri, kredi hizmetleri, kırsal altyapı hizmetleri, satın alma faaliyetleri ve inşaat faaliyetlerini kapsayan çok yönlü bir projedir [Tarım ve Köyişleri Bakanlığı , 1987].

Proje içi köyler gelir dağılımının en alt % 20'lik diliminde yer alan fakat iyi bir gelişme potansiyeline sahip olan ve yerleşme merkezlerinin kademelenmesi araştırması sonuçlarından faydalanılarak 34 grup altında toplanmış bulunan 391 köyden oluşmaktadır. Erzurum'un 27 grup içinde değerlendirilen 648 adet proje dışı köyleri ise dağınık yerleşimleri ve marjinal kaynakları nedeniyle ya fakirdirler ya da daha verimli olan vadi kesiminde bulunduklarından nispeten yüksek bir gelir seviyesine sahiptirler [DPT, 1983]. Çizelge 4.2'de Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesinde yer alan ilçe ve köylerin listesi bulunmaktadır (Bkz. Harita 4.1);

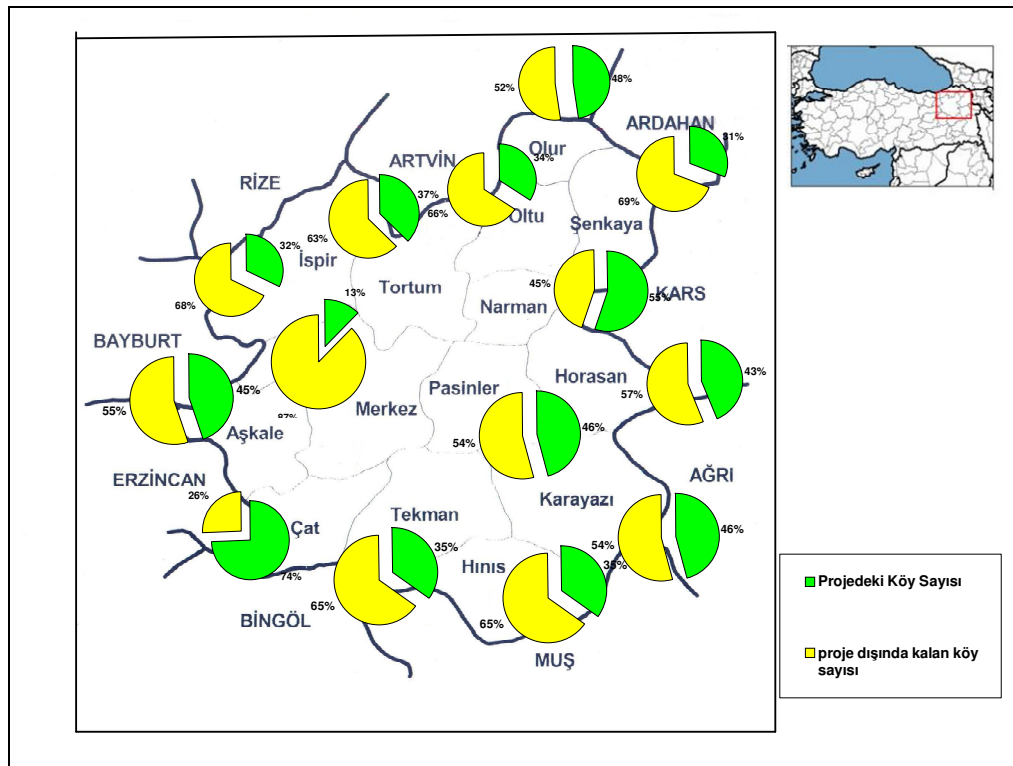
Çizelge 4.2. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesinde yer alan köyler
[DPT, 1984]

İlçe	Köyler	Projedeki Köy Sayısı	İlçenin Toplam Köy Sayısı	Projedeki Köylerin İlçenin toplam köylerindeki %'si
Merkez	Akdağ, Gökçeyamaç, Gülpınar, Güngörmez, Güzelova, Güzelyayla, Karagöbek, Kırkgöze, Kırmızıtaş, Köşkköy, Muratgeldi, Söğütyanı, Şenyurt, Yeşildere, Yeşilyayla, Yolgeçti	16	128	12.50
Aşkale	Çiftlik, Akören, Eyüpoğlu, Hacıbekir, Haydarhacı, Koçbaba, Ovacık, Tokça, Tozluca, Yeniköy Küçükova, Çatören, Dereköy, Gülören, Hacımahmut, Hatuncuk, Tosunlu, Turaç, Yayla, Yumruveren Topalçavuş, Balı (Dallı), Güneyçam, Gürkaynak, Kurtmahmut, Ocaklı, Özler, Taşlıçayır, Sarıbaba, Yaylımlı	30	67	44.78
Pasinler	Baldızı, By. Tüy, Çöğender, Gölçiğez, Kevenlik, Kç. Tüy, Ovaköy, Övenler, Posuk, Saksı Ağçasar, Akçam, Alaca, Buğdaylı, Derebaşı, Dumankaya, Emre, Gölçayır, Güzelhisar, Kayabaşı, Karataşlar, Kırıkonak, Marifet, Pekecik, Soğuksu, Yk. Kızılca Acıköy, Aşıtlar, Başveren, Çalıyazı, Hanahmet, Karakale, Kavuşturan, Kotandüzü, Kurbançayırı, Pelitli, Serçeboğazı, Taşkaynak, Yayladağ, Yiğitpınarı	42	79	53.16
Horasan	Eğertaşlar, Hacıhalil, Iğrıbüğür, Kaynarca, Mollaahmet Akçatoprak, Çamurlu, Döllek, Harçlı, Kadıcelal, Kükkürtlü, Yüzören Bahçe, Çayırüzü, Gerek, Kızlarkale, Mollamelik, Yatıksirt Ağıllı, Aş. Aktaş, Haydarlı, Kemerli, Sekman, Yaylacık, Yazılıtaş, Yeşilöz	30	69	43.48
Çat	Ağaköy, Bardakçı, Bozyazı, Gölköy, Göbekören, Kaplıca, Şeyhhasan, Soğukpınar, Tuzlataşı, Parmaksız Taşağıl, Aşağı Çat, Başköy, Çukurçayır, Karaşeyh, Tüysüz, Yukarı Çat Yavi, Değirmenli, Gökçeşeyh, Muratçayırı, Sarıkaya	22	31	70.96
Tekman	Aktuzla, Erence, Gözlüce, Gündamı, Güzeldere, Işıklar, Karapınar, Katranlı, Taşkesen, Yücepınar Beşdere, Çukuryayla, Hamzalar, Kalaycı, Karlıca-Dalsöğüt, Kayaboğaz, Koçyayla, Mescitli, Toptepe Çatkale, Çayırdağı, Gümüşlük, Karataş, Kazancık, Kuruca	26	70	37.14

Çizelge 4.2. (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesinde yer alan köyler
[DPT, 1984]

Tortum	Akbaba, Aktaş, Çiftlik, Kireçli, Tatlısu, Taşbaşı, Taşoluk, Yamankaya, Yumaklı, Konak Ballı, Çakıllı, Esendurak, Kapıkaya, Karlı, Kazandere, Kemer kaya, Kırmanlı, Meydanlar, Peynirli, Tipili, Yağcılar, Yellitepe, Ziyaret	25	67	37.31
Hınıs	Ağçamelik, Akkavak, Bozyar, Budaklı, Burnaz, Çatalgöl, Dedeören, Duman, Göller, Karmuş, Kusluca, Maruf, Molladavut, Ovayoncalı, Şahabettin, Yeşilyazı Bayır, Bellitaş, Burha, Erence, Gürçayır, Karabudak, Ovaçevirme, Ovakoğlu, Yelpiz, Yolüstü, Bınpınar, Doğanbey, Gündüz, Güvendik, Karagöz, Kırınkaya, Sarıveli	36	103	34.95
Karayazı	Çaltılı, Dünder, Kapanlı, Kösehasan, Sancaktar, Yahya, Bezirhane, Çauş, Çepi, Karaağıl, Karasu, Kazbel, Kırındere, Köyceğiz, Salyamaç, Üzengili, Ağaçlı, Alıkkörek, Aydınso, Değirmenkaya, Darıca, Erenler, Geventepe, Hacıbayram, Kopal, Kurupınar, Şakır, Sulutaş, Tosunlu, Ulucanlar	33	72	52.78
Narman	Alaçayır, Çimenli, Dazlat, Göllü, Mercimekli, Yeldere, Telli, Teygarlı Aş. Yayla, Beyler, Dağyolu, Demirdağ, Gökdağ, Kamışgözü, Karadağ, Karapınar, Sapanlı, Savaşçılar, Şehitler, Sülüklü, Yk. Yayla	23	42	54.76
Oltu	Çatak, Dokuzdeğirmen, İpekçayır, Konukseven, Nüğürcük, Obayayla, Süleymanlı, Yk. Çamlı Ballica, Baraklı, Başbağlar, Demirtaş, İnancı, Kç. Korucuk, Orcuk, Özdere, Tutmaç, Yarbaşı	20	62	32.26
Şenkaya	Gezenek, Teketaş, Timurkışla, Tütenocak, Yeşilkaya, Zümrüt Aktaş, Bereketli, Çatalelma, Dört Yol, Esenyurt, Göreşkeş, Gözebaşı, İçmesu, Kaynak, Kireçli, Kürkçü, Oyuktaş, Tazeköy, Şenpınar	22	71	30.99
Olur	Akbayır, Altıköy, Bozdoğan, Eğlek, Güngöründü, İlkaynak, Karakoçlar, Keçili, Kekikli, Köprübaşı, Oğuzkent, Olgun, Olurdere, Sarıbaşak, Süzğübayır, Uzunharman, Yaylabaşı, Yeşilbağlar	19	40	47.50
İspir	Güney, Akpınar, Akseki, Alacabük, Avcı, Aturgüden, Bozan, Çayırbaşı, Demirgöze, Gölyurt, İncesu, Karakaya, Karahan, Kırık, Leylek, Mülk, Ortaören, Yağlı, Yaylacık, Zeyrek, Armutlu, Aktaş, Bademli, Başpınar, Bostancı, Cankurtaran, Çiçekli, Değirmenli, Demirkaya, Duruköy, Güllübağ, Halilpaşa, İrmakköy, Kavaklı, Kirazlı, Koç, Köprü, Kümetaş, Ortaköy, Öztoprak, Petekli, Pınarlı, Sandıklı, Taşbaşı, Tekpınar, Yk. Özbağ, İkisu	47	138	34.06
Toplam		391	1039	37.63

Çizelge 4.2'ye göre Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesinin uygulandığı köy sayıları incelendiğinde İspir İlçesi'nin en fazla köy sayısına (47 adet köy) sahip olduğu görülmektedir. İlçelerdeki toplam köy sayıları ile projenin uygulandığı köy sayılarına bakıldığında en yüksek oran köylerin % 70.96'sı proje alanında olan Çat İlçesi'dir (Bkz. Harita 4.1). Erzurum İli'nin 1039 köyünden 391'i (% 37.63'ü) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma projesi kapsamındadır.

Harita 4.1. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi kapsamındaki köylerin ilçeler bazında oranı

Toplam proje bütçesi 137 milyon dolar'dır; bunun 40 milyon dolar'ı Dünya Bankası'ndan, 20 milyon dolar'ı IFAD'tan sağlanmış ve 77 milyon dolar'ı ise ulusal kaynaklardan ayrılmıştır. Çizelge 4.3'te Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesinde yer alan faaliyetlerin maliyetleri verilmektedir;

Çizelge 4.3. Proje bütçesinin yatırım kalemleri [DPT, 1983]

Yatırım Kalemleri	Proje Maliyeti			
	1000 \$	1000 \$	1000 \$	%
Faaliyetler	İç	Dış	Toplam	
Tarımsal Hizmetler Toplamı	17301	3854	21155	15,44
Yayım Hizmetleri	15959	3068	19028	13,88
Bitki Koruma	537	604	1141	0,83
Patates Tohumluğu Projesi	803	182	985	0,72
				0,00
Hayvan Sağlığı ve Islah Hizmetleri Toplamı	2577	1856	4443	3,24
Hayvan Sağlığı Hizmetleri	1739	1709	3448	2,52
Bölge Veterinerlik Laboratuvarları	209	20	229	0,17
Sığır Suni Tohumlama	180	64	244	0,18
Koyun Suni Tohumlama	236	46	283	0,21
Zooteknik Araçlar Ve Demonstrasyon	212	25	237	0,17
				0,00
Tarımsal Krediler	4537	14247	18784	13,71
Arıcılık Kredisi	3944	1673	5618	4,10
Süt Toplama Merkezleri	9274	16557	25831	18,85
Kırsal Altyapı	29852	24558	54411	39,70
Proje Yönetimi	511	590	1101	0,80
				0,00
Eğitim Toplamı	59716	47765	107481	78,43
Yayım Hizmetleri Eğitimi	12	78	91	0,07
Hayvancılık Hizmetleri Eğitimi	57	87	144	0,11
Kırsal Altyapı Eğitimi	200	330	538	0,39
				0,00
Temel Maliyetler Toplamı	2107	902	3009	2,20
Beklenmeyen Fiziki Artışlar	15059	11495	26554	19,38
				0,00
Toplam Proje Maliyeti	74883	60162	137045	100,00

Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesinin faaliyetlerine ilişkin maliyetler incelendiğinde proje bütçesinin % 78,43'ü eğitim faaliyetlerine ayrıldığı görülmektedir. Eğitim faaliyetleri içinde yayım hizmetleri, hayvancılık hizmetleri ve kırsal altyapı eğitimi konuları yer almaktadır. Projenin yatırım kalemlerin birisi çiftçilerin kendi işletmelerini kurmaya ve geliştirmeye yönelik fırsatların sağlanması amacıyla kredi desteğinin verilmesidir. Bunun yanında projede beklenmeyen maliyet artışları da düşünülmüş ve bu konuya ilişkin bütçede kalem yer almıştır. Proje

bütçesinin önemli özelliklerinden birisi de ekonomik yatırımların ağırlık göstermesidir. Tarımsal eğitim faaliyetleri ve altyapı konuları dışında projenin sosyal yapıya ilişkin yatırımları görülmemektedir.

Çizelge 4.4'te Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesinin bütçesinin kırsal altyapı alanındaki faaliyetleri ve bu faaliyetlerin maliyetleri verilmektedir;

Çizelge 4.4. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi kırsal altyapı ayrıntılı yatırım kalemleri [DPT, 1984]

Kırsal Altyapı	İç	Dış	Toplam (1000 \$)	%
Küçük Sulama Ve Toprak Muhafaza	11213	5718.5	16931.5	31,12
Kırsal Yollar	10555.1	13306.2	23861.3	43,85
Köy İçme Suyu	8084.8	5534.1	13618.9	25,03
Toplam	29852.9	24558.8	54411.7	100,00

Çizelge 4.4 incelendiğinde projede altyapı yatırımlarının maliyetinin % 43,85'inin yol yapımına ait olduğu görülmektedir. Yerleşim yeri içindeki altyapı yatırımları yol ve içme suyundan ibaret olup; elektrik konusu projenin dışında bırakılmıştır. Ayrıca mevcut içme suyu kaynaklarının dezenfekte çalışmaları da projeye dahil edilmemiştir.

Eğitim faaliyetleri incelendiğinde kadınlara ya da çocuklar gibi dezavantajlı gruplar yer almamakta eğitim ağırlıklı olarak tarımsal konuları kapsamaktadır. Projenin olumlu bir yanı ise hem eğitim verilecek insanların proje bütçesine dahil edilmesi hem de eğitim veren kişilere yönelik de bilgilendirme faaliyetlerinin yürütülmesidir. Projede ilçelere yapılan yatırımlar; yayım hizmetleri ile ilgili bina inşaatları, görevli teknisyen, demonstrasyon (tarla bitkileri, çayır, bağ bahçe, mera, hayvan besleme, yem bitkileri), çiftçi eğitimi, zirai mücadele faaliyetleri, hayvanlarda parazit kontrol programı uygulaması, hayvanlara aşı uygulanması, faaliyet gösteren sağlık ekibi, suni tohumlama faaliyetleri, küçük su çalışmaları (beton kanal yapımı), toprak muhafaza çalışmaları (teras sulama, kanal temizleme), köy yolları inşaatı (tesviye, sanat yapıları, köprü, stabilize kaplama), içme suyu inşaatı, işletmelere kredi

kullandırma, sulamaya arazi açılması, hayvan hastalıkları kontrol programı uygulanması, hayvan sağlık ekibi görevlendirilmesi ve arıcılığın geliştirilmesi konularını kapsamaktadır.

Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nin ilçelerdeki yatırımları Ek-1'de verilmektedir. Çizelge 4.5-4.12'de ilçelerin toplam proje yatırımından aldıkları paylar görülmektedir;

Çizelge 4.5. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi yayım hizmetleri ile ilgili bina inşaatları yatırımlarının ilçelere dağılımı [DPT, 1983, DPT, 1984, DPT, 1984b]

İlçe	Yayım Hizmetleri ile ilgili bina İnşaatları			Görevli Teknisyen Sayısı %
	Lojman (Ünite Sayısı) %	Hizmet binası %	Atölye %	
Merkez	5.06	7.14	100	33.33
Aşkale	5.70	7.14	0	15.38
Pasinler	7.59	7.14	0	7.69
Horasan	5.06	7.14	0	6.41
Çat	2.53	7.14	0	7.69
Tekman	6.33	7.14	0	3.85
Tortum	6.33	7.14	0	
Hınıs	11.39	7.14	0	5.13
Karayazı	8.86	7.14	0	0.00
Narman	5.06	7.14	0	6.41
Oltu	17.09	7.14	0	3.85
Şenkaya	7.59	7.14	0	
Olur	5.06	7.14	0	0.00
İspir	6.33	7.14	0	2.56
Toplam	100	100	100	100

Çizelge 4.5'ten yayım hizmetleri ile ilgili bina inşaatlarında en fazla yatırımı alan Merkez İlçe olmakta; bunu Oltu, Hınıs, Karayazı İlçeleri izlemektedir. Görevli teknisyen sayıları incelendiğinde ilk sırayı Merkez İlçe almakta; daha sonra Aşkale, Pasinler ve Çat İlçeleri gelmektedir.

Çizelge 4.6. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi demonstrasyon ve çiftçi eğitimi yatırımlarının ilçelere dağılımı [DPT, 1983, DPT, 1984, DPT, 1984b]

İlçe	Demonstrasyon Tipi							çiftçi eğitimi		
	Tarla bitki (kuru) %	Tarla bitki (sulu) %	çayır %	Bağ bahçe %	mera %	hayvan besleme %	yem bitkileri %	çiftçi eğitimi %	arıcılık eğitimi %	ev ekonomistlerinin eğitimi %
Merkez	14.08	16.30	15.46	0.00	0.00	34.78	14.41	14.29	17.28	6.38
Aşkale	14.08	0.00	10.31	7.50	20.00	0.00	8.54	7.14	11.11	9.09
Pasinler	14.08	21.74	5.15	0.00	0.00	26.09	8.54	0.00	6.17	14.35
Horasan	14.08	16.30	10.31	5.00	20.00	0.00	9.09	7.14	7.41	14.35
Çat	0.00	0.00	12.37	0.00	0.00	26.09	7.32	7.14	0.00	0.00
Tekman	0.00	0.00	13.40	2.50	20.00	0.00	7.21	0.00	0.00	0.00
Tortum	4.93	7.61	2.06	5.00	0.00	13.04	7.98	7.14	0.00	0.00
Hınıs	14.08	0.00	10.31	7.50	20.00	0.00	8.31	7.14	0.00	0.00
Karayazı	0.00	0.00	0.00	2.50	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Narman	10.56	10.87	10.31	25.00	20.00	0.00	10.98	0.00	24.69	41.47
Oltu	10.56	16.30	5.15	27.50	0.00	0.00	10.42	0.00	33.33	9.57
Şenkaya	3.52	10.87	5.15	15.00	0.00	0.00	7.21	0.00	0.00	4.78
Olur	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	50.00	0.00	0.00
İspir	0.00	0.00	0.00	2.50	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Toplam	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Çizelge 4.6'dan demonstrasyon (tarla bitkileri, çayır, bağ bahçe, mera, hayvan besleme, yem bitkileri) faaliyetlerinde en fazla yatırımı sırasıyla Merkez, Narman, Pasinler, Horasan İlçeleri almaktadır. Çiftçi eğitimi yatırımlarında Narman, Olur, Oltu ve Merkez İlçeleri ilk sırayı almaktadır.

Çizelge 4.7. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi zirai mücadele ve hayvan sağlığı faaliyetleri yatırımlarının ilçelere dağılımı [DPT, 1983, DPT, 1984, DPT, 1984b]

İlçe	zirai mücadele faaliyetleri			hayvanlarda parazit kontrol programı uygulanacak köy adedi %	hayvanlara aşı uygulama sayısı %	sağlık ekibi sayısı %	suni tohumlama faaliyetleri %
	uygulama yapılan alan %	ilaçlanan ağaç sayısı %	ilaçlanan tohum miktarı %				
Merkez	38.22	2.00	20.44	21.74	16.32	16.67	0.00
Aşkale	3.69	0.00	0.00	8.70	4.53	8.33	0.00
Pasinler	18.51	0.00	11.46	8.70	0.00	8.33	0.00
Horasan	6.27	0.00	5.73	0.00	0.00	8.33	0.00
Çat	0.74	0.00	0.00	26.09	21.12	8.33	52.21
Tekman	6.64	0.00	62.37	13.04	0.00	8.33	0.00
Tortum	3.20	34.80	0.00	8.70	0.00	8.33	47.79
Hınıs	22.20	0.00	0.00	13.04	0.00	8.33	0.00
Karayazı	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Narman	0.00	23.59	0.00	0.00	56.53	8.33	0.00
Oltu	0.41	19.44	0.00	0.00	1.51	8.33	0.00
Şenkaya	0.12	20.17	0.00	0.00	0.00	8.33	0.00
Olur	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
İspir	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Toplam	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Çizelge 4.7'ye göre zirai mücadele faaliyetlerinde en fazla yatırım yapılan ilçeler sırasıyla Tekman, Merkez, Tortum ve Pasinler'dir. Hayvanlarda parazit kontrol programı uygulamalarında Çat, Merkez, Tekman ve Hınıs ilçeleri; hayvanlara aşı uygulanması alanında ise Narman, Çat ve Merkez ilçeleri en fazla yatırımı almaktadır. Projede görevli sağlık ekibi sayıları incelendiğinde Merkez İlçesi ilk sırayı almakta; Olur ve İspir İlçeleri ise son sıradadır. Çat ve tortum ilçeleri ise suni tohumlama yatırımlarında ilk sırada gelmektedir.

Çizelge 4.8. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi beton yapımı ve teras sulama yatırımlarının ilçelere dağılımı [DPT, 1983, DPT, 1984, DPT, 1984b]

İlçe	beton kanal yapımı		teras sulama	
	alan %	maliyet %	alan %	maliyet %
Merkez	7.42	4.80	0.00	0.00
Aşkale	1.98	0.98	0.00	0.00
Pasinler	31.11	24.33	0.00	0.00
Horasan	1.48	3.14	0.00	0.00
Çat	15.03	7.55	0.00	0.00
Tekman	6.23	5.11	0.00	0.00
Tortum	0.89	1.93	0.00	0.00
Hınıs	4.55	7.02	0.00	0.00
Karayazı	10.58	11.18	0.00	0.00
Narman	0.00	0.00	0.00	0.00
Oltu	3.76	5.90	0.00	0.00
Şenkaya	1.24	0.81	0.00	0.00
Olur	1.43	3.13	0.00	0.00
İspir	14.29	24.13	100.00	100.00
Toplam	100.00	100.00	100.00	100.00

Çizelge 4.8'e göre; küçük su çalışmaları yatırımlarından beton kanal yapımında en fazla payı alan ilçeler Pasinler, İspir, Çat ve Karayazı olmuştur. Toprak muhafaza çalışmalarından teras sulamada öne çıkan ilçe İspir'dir.

Çizelge 4.9. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi kanal temizleme, tesviye ve sanat yapıları yatırımlarının ilçelere dağılımı [DPT, 1983, DPT, 1984, DPT, 1984b]

İlçe	kanal temizleme		tesviye		sanat yapıları	
	alan %	maliyet %	uzunluk %	maliyet %	uzunluk %	maliyet %
Merkez	0.00	0.00	0.00	0.00	0.15	2.76
Aşkale	0.00	0.00	0.00	0.00	6.15	9.18
Pasinler	0.00	0.00	0.00	0.00	49.39	10.69
Horasan	0.00	0.00	0.00	0.00	3.75	2.89
Çat	0.00	0.00	0.00	0.00	7.30	23.11
Tekman	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Tortum	0.00	0.00	0.00	0.00	7.13	11.30
Hınıs	0.00	0.00	0.00	0.00	2.06	2.31
Karayazı	0.00	0.00	0.00	0.00	3.18	10.45
Narman	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Oltu	100.00	100.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Şenkaya	0.00	0.00	16.67	5.33	10.66	9.30
Olur	0.00	0.00	0.00	0.00	10.23	18.02
İspir	0.00	0.00	83.33	94.67	0.00	0.00
Toplam	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Çizelge 4.9'a göre; toprak muhafaza çalışmalarından kanal temizleme konusunda Oltu İlçesi en fazla yatırımı almıştır. Köy yolları inşaatı bölümünde tesviye için öne çıkan ilçeler İspir ve Şenkaya olmuş; sanat yapılarında en fazla yatırım Pasinler, Çat ve Olur İlçelerine yapılmıştır.

Çizelge 4.10. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi altyapı, kredi ve arazi sulama yatırımlarının ilçelere dağılımı [DPT, 1983, DPT, 1984, DPT, 1984b]

İlçe	köprü		stabilize kaplama	içmesuyu inşaatı	işletmelerce kullanılan kredi miktarları		sulanan arazi	
	köprü açıklığı %	maliyet %	uzunluk %	maliyet %	toplam proje maliyeti %	kullanılan kredi miktarı %	proje öncesi (1981 yılı) %	projenin sağlayacağı ilave %
Merkez	1.88	5.69	8.10	2.51	26.24	26.91	7.78	6.03
Aşkale	2.97	11.35	18.66	7.95	6.90	7.08	0.79	0.94
Pasinler	2.32	2.20	4.93	4.31	1.26	1.29	13.10	9.86
Horasan	8.32	5.47	21.13	6.77	4.76	3.88	4.75	5.80
Çat	6.95	2.28	15.49	14.68	0.00	0.00	2.58	3.23
Tekman	0.94	3.31	6.34	5.32	0.84	0.95	1.85	1.84
Tortum	9.33	8.37	0.00	1.17	9.40	8.65	7.80	2.86
Hınıs	6.22	2.28	13.73	11.59	0.00	0.00	27.10	18.83
Karayazı	10.78	2.72	0.00	5.72	0.00	0.00	13.39	39.88
Narman	15.92	3.97	7.75	12.45	22.57	23.56	0.00	0.00
Oltu	7.74	2.86	0.00	8.54	14.70	15.10	3.80	2.79
Şenkaya	20.69	36.28	2.11	9.48	13.33	12.57	1.92	1.42
Olur	0.94	2.13	1.76	4.54	0.00	0.00	7.28	1.90
İspir	4.99	11.09	0.00	4.97	0.00	0.00	7.86	4.62
Toplam	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Köy yolları inşaatı konusunda köprü yapımı yatırımlarında en fazla yatırımın yapıldığı ilçeler Şenkaya, Narman ve Tortum olmuş; stabilize kaplama alanında ise Horasan, Aşkale ve Çat ilçeleri; içme suyu inşaatında Çat, Narman ve Hınıs İlçeleri en fazla yatırımı almışlardır. işletmelere kredi kullandırma bölümünde öne çıkan İlçeler Merkez, Narman ve Şenkaya'dır. Projede sulamaya açılan arazi miktarları incelendiğinde Karayazı, Pasinler ve Hınıs İlçeleri yatırımın en fazla yapıldığı ilçeler olmuştur.

Çizelge 4.11. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi altyapı ve hayvan sağlığı yatırımlarının ilçelere dağılımı [DPT, 1983, DPT, 1984, DPT, 1984b]

İlçe	toprak muhafaza maliyet %	servis yolları maliyet %	sulama tesis maliyet %	hayvan hastalıkları kontrol programı uygulama yerleri %	hayvan sağlık ekibi görevlendirilecek yerler %	arıcılığın geliştirileceği yerler %	kanal koruma işi yapılacak yerler %
Merkez	0.00	0.00	5.21	10	10	0	0
Aşkale	0.00	0.00	1.28	10.00	10.00	25.00	0.00
Pasinler	17.60	0.00	16.76	10.00	10.00	0.00	33.33
Horasan	0.00	0.00	10.67	10.00	10.00	0.00	0.00
Çat	0.00	0.00	2.49	10.00	10.00	25.00	0.00
Tekman	0.00	0.00	3.77	10.00	10.00	25.00	0.00
Tortum	0.00	0.00	7.78	10.00	10.00	0.00	0.00
Hınıs	0.00	0.00	22.05	10.00	10.00	0.00	0.00
Karayazı	0.00	0.00	0.00	10.00	10.00	25.00	0.00
Narman	6.16	14.29	2.70	10.00	10.00	0.00	33.33
Oltu	12.44	14.29	4.31	0.00	0.00	0.00	33.33
Şenkaya	0.00	0.00	2.64	0.00	0.00	0.00	0.00
Olur	0.00	0.00	8.26	0	0	0	0
İspir	63.80	71.43	12.07	0.00	0.00	0.00	0.00
Toplam	100.00	100.00	100.00	100	100	100	100

Hayvan hastalıkları kontrol programı uygulanmasında ve hayvan sağlığı ile ilgili ekip görevlendirilmesinde bütün ilçelere eşit yatırım yapılırken Oltu, Şenkaya, Olur ve İspir ilçelerine bu alanlarda yatırım yapılmamıştır. Proje kapsamında Pasinler, Narman ve Oltu İlçeleri arıcılığın geliştirilmesi için yatırım yapılan ilçelerdir.

Proje kapsamındaki yatırımlar incelendiğinde daha çok ekonomi tabanlı yatırımların yapıldığı, tarım ve hayvancılığı geliştirmeye yönelik desteklerin öne çıkarıldığı görülmektedir. Köylerin fiziksel yapısındaki iyileşmenin sağlanması amacıyla olan müdahaleler ise yol inşaatı, kanal yapımı ve toprak muhafaza çalışmalarından ibarettir. Projede içme suyunun köylere götürülmesi için çaba harcanırken köylere elektrik götürülmesi tamamen proje dışına itilmektedir.

Projede ilin en önemli problemi olan insan sağlığı sorunları dikkate alınmamış; bunun yerine hayvan sağlığı yatırımları öne çıkmaktadır. Hayvan sağlığı konusunda aşılama kampanyaları, hayvan sağlığı ekiplerinin görevlendirilmesi, zirai mücadele gibi birçok sağlık programı paketi hazırlanmıştır.

Erzurum'da 137 milyon \$'lık (Türkiye'nin ikinci en büyük bütçeli entegre kırsal kalkınma projesi) bütçeyle hazırlanan proje entegre kırsal kalkınma projesi yerine daha çok ekonomik şartların düzeltilmesinin amaç olarak edinildiği bir tarımsal kalkınma projesi niteliğindedir.

Erzurum kırsal kalkınma projesinde; potansiyelin tam olarak değerlendirilememesi sağlık ve beslenme konusunda gerekli tedbirlerin alınmaması; kadın, çocuk ve gençlerin eğitiminde, çocuk bakımı ve aile planlaması gibi konularda sınırlı kalması; ormancılığa, madencilığa ve pazarlamaya gerekli önemin verilmemesi, oryantasyon ve koordinasyon yetersizliği gibi bazı eksiklikler ve aksaklıklar yaşanmıştır [Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 1987].

Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi kapsamında önceki bölümde ilçelere yapılan yatırımlar incelenmiştir. Çizelge 4.12'de ise proje kapsamında yapılan yatırımlardan ilçelerin aldıkları paylar görülmektedir.

Çizelge 4.12. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi yatırımlarından ilçelerin aldıkları paylar [DPT, 1983, DPT, 1984, DPT, 1984b]

İlçe	Yatırım maliyeti (1000 \$)	Proje Yatırımından İlçelerin Aldıkları Paylar (%)
Merkez	15467.3	11.29
Aşkale	7822.7	5.71
Pasinler	12151.9	8.87
Horasan	7315.8	5.34
Çat	9658.5	7.05
Tekman	6918.5	5.05
Tortum	7767.9	5.67
Hınıs	8110.4	5.92
Karayazı	5110.1	3.73
Narman	12617.7	9.21
Oltu	14891.9	10.87
Şenkaya	6973.3	5.09
Olur	3630.5	2.65
İspir	18344.3	13.39
Toplam	137000	100

Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesinde toplam yatırım içinde en fazla payı İspir İlçesi almaktadır. Bunu sırasıyla Merkez, Oltu ve Narman İlçeleri izlemektedir. Proje kapsamında en az payı ise Tekman, Karayazı ve Olur ilçeleri almaktadır (Bkz. Çizelge 4.12).

4.6.2. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesinin sosyal yapıya etkisi

Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nin sosyal yapıda yaşanan değişim üzerindeki etkisini değerlendirmek için 1981 ve 1997 yıllarına ait Köy Envanter Verileri kullanılmaktadır. (Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yılı sosyal yapıya ilişkin veriler EK-2'de yer almaktadır.)

Erzurum'un ilçelerinin 1981-1997 yılları arasında sosyal yapıda yaşadığı değişim Çizelge 4.13- 4.20'de sunulmaktadır;

Çizelge 4.13. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yıllarında sağlık alanındaki büyüme oranı [Köyşileri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TÜİK, 1997]

sosyal yapı			
hizmetlere erişebilirlik			
sağlık			
	Görevli sağlık personeli olan köy sayısı (hemşire- ebe) %	köy sınırları içinde sağlık tesisi bulunan köy sayısı %	toplam engelli sayısı %
ilçeler	1981-1997	1981-1997	1981-1997
Merkez	700	314	-24
Aşkale	233	82	-45
Çat	0.00	-8	1
Hınıs	333	59	-48
Horasan	483	67	-14
İspir	110	112	-64
Karayazı	-100	-23	-52
Narman	100	0.00	-58
Oltu	200	21	-32
Olur	0.00	50	-21
Pasinler	92	-38	-10
Şenkaya	750	54	-53
Tekman	0.00	-15	-63
Tortum	110	55	23

Köye gelen daimi kamu görevlilerinde hemşire-ebe sayılarında en fazla artışın yaşandığı ilçeler Tortum (% 110) ve İspir (% 110) olurken; sağlık personelinin azaldığı ilçe ise Karayazı (% -100) olmakta; ayrıca Çat (% 0.00), Olur (% 0.00) ve Tekman (% 0.00) ilçelerinde ise yıllar itibariyle gelişme yaşanmamıştır. Sağlık tesisi sayılarında en fazla artışın yaşandığı ilçe Merkez (% 314) olmuştur. Yıllar itibariyle Çat (% -8), Karayazı (% -23), Pasinler (% -38) ve Tekman (% -15) İlçelerinde sağlık tesisi sayılarında azalma görülmektedir. Yukarıdaki tablodan engelli sayısında en fazla düşüşün olduğu ilçeler Tekman (% -63) ve Narman (% -58) olurken; engelli nüfusun en fazla artış gösterdiği ilçe ise Tortum (% 23) olmuştur. Tabloya göre sağlık personeli artışının sağlık tesisi artışından fazla olduğu anlaşılmakta; var olan sağlık tesislerinin faal olduğu fakat birçok köyde ise sağlık tesisinin olmadığı sonucu çıkarılmaktadır.

Çizelge 4.14. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yıllarında eğitim alanındaki büyüme oranı [Köyışleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TUİK, 1997]

sosyal yapı				
hizmetlere erişebilirlik				
eğitim				
	Yüksek Öğrenim Mezunu sayısı %	ilköğretim çağında olup okula gitmeyen çocukların olduğu köy sayısı %	öğretmen sayısı %	köy sınırları içinde köy kitaplığı bulunan köy sayısı %
ilçeler	1965-1981-1997	1965-1981-1997	1965-1981-1997	1965-1981-1997
Merkez	-48	3	-30	-75
Aşkale	-95	-77	-43	100
Çat	-76	48	-32	0.00
Hınıs	-73	-53	-26	0.00
Horasan	-85	-50	-14	0.00
İspir	-76	-83	-52	0.00
Karayazı	-88	-82	-1	0.00
Narman	-89	-68	-61	100
Oltu	-91	-18	-54	0.00
Olur	-74	0.00	-71	0.00
Pasinler	-83	-64	-11	0.00
Şenkaya	-18	169	-57	100
Tekman	20	-66	-44	0.00
Tortum	-38	52	-60	100

Çizelge 4.14'e göre yüksek öğrenim mezunu sayılarında tüm ilçelerde (Tekman İlçesi dışında) azalış görülmektedir, en fazla azalışın olduğu ilçe ise Aşkale'dir (% -95). İlköğretim çağına olup okula gitmeyen çocukların olduğu köy sayıları incelendiğinde tüm ilçelerde (Merkez, Çat, Şenkaya ve Tortum İlçesi dışında) azalışın olduğu anlaşılmaktadır; en fazla azalışın olduğu İlçe İspir (% -83) olmuştur. Öğretmen sayılarında tüm ilçelerde azalış olmuştur. Köy kitaplığı olan köy sayıları incelendiğinde Aşkale (% 100), Narman (% 100), Şenkaya (% 100) ve Tortum (% 100) artışın olduğu ilçelerdir.

Çizelge 4.15. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yıllarında köy-bucak altyapı alanındaki büyüme oranı
[Köyleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TÜİK, 1997]

sosyal yapı				
hizmetlere erişebilirlik				
altyapı				
ilçeler	köyün bağlı olduğu merkezle (bucak) olan yol durumu			
	asfalt %	stabilize %	hamyol %	patika %
	1981-1997	1981-1997	1981-1997	1981-1997
Merkez	-44	-58	-93	0.00
Aşkale	0.00	-70	-100	0.00
Çat	0.00	0.00	0.00	0.00
Hınıs	0.00	129	-81	-50
Horasan	0.00	0.00	-93	0.00
İspir	0.00	29	-70	-50
Karayazı	0.00	300	-42	-100
Narman	0.00	0.00	0.00	0.00
Oltu	0.00	0.00	0.00	0.00
Olur	0.00	0.00	0.00	0.00
Pasinler	0.00	0.00	-92	0.00
Şenkaya	3100	25	-91	0.00
Tekman	0.00	-71	-94	0.00
Tortum	300	-67	-100	0.00

Köyün bağlı olduğu merkezle (bucak) olan yol durumunu gösteren yukarıdaki tabloya göre Şenkaya (% 3100) ve Tortum (% 300) asfalt yolu olan köy sayısının artış gösterdiği ilçelerdir. Yıllar itibariyle patika yolları olan köy sayılarında Hınıs (% -50), İspir (% -50) ve Karayazı (% -100) İlçelerinde en fazla azalma olmuştur.

Çizelge 4.16. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yıllarında köy-ilçe-il altyapı alanındaki büyüme oranı
[Köyİşleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TUİK, 1997]

sosyal yapı								
hizmetlere erişebilirlik								
altyapı								
ilçeler	köyün bağlı olduğu merkezle (ilçe) olan yol durumu (köy sayısı) %				köyün bağlı olduğu merkezle (il) olan yol durumu (köy sayısı) %			
	asfalt %	stabilize %	hamyol %	patika %	asfalt %	stabilize %	hamyol %	patika %
	1981-1997	1981-1997	1981-1997	1981-1997	1981-1997	1981-1997	1981-1997	1981-1997
Merkez	0.00	0.00	0.00	0.00	882	-21	-100	0.00
Aşkale	500	3200	-81	0.00	2950	0.00	-97	0.00
Çat	0.00	2500	-92	0.00	0.00	0.00	-97	0.00
Hınıs	0.00	247	-88	0.00	0.00	0.00	-98	0.00
Horasan	1133	15	-68	0.00	3350	0.00	-91	0.00
İspir	0.00	2350	-77	0.00	0.00	0.00	-99	0.00
Karayazı	0.00	5900	-88	-100	0.00	0.00	-99	0.00
Narman	200	800	-97	0.00	0.00	0.00	-98	0.00
Oltu	725	9	-79	0.00	0.00	0.00	-100	0.00
Olur	114	500	-80	0.00	0.00	0.00	-100	0.00
Pasinler	0.00	50	-98	0.00	4200	14	-100	0.00
Şenkaya	2250	33	-96	0.00	0.00	0.00	-100	0.00
Tekman	950	182	-70	0.00	0.00	0.00	-94	0.00
Tortum	2000	-24	-85	0.00	1833	0.00	-98	0.00

Köyün bağlı olduğu merkezle (ilçe) olan yol durumunu gösteren Çizelge 4.16’ya göre Şenkaya (% 2250), Tortum (% 2000), Horasan (% 1133) ve Tekman (% 950) asfalt yolu olan köy sayısının en fazla arttığı ilçelerdir. Köyün bağlı olduğu merkezle (il) olan yol durumunda ise Pasinler (% 4200), Horasan (% 3350), Aşkale (% 2950) ve Tortum (% 1833) asfalt yolu olan köy sayısının en fazla arttığı ilçelerdir. Olumsuz mevsim koşulları sonucu yaşam standartlarını etkileyen patika yollarda tüm ilçelerde azalmanın olduğu anlaşılmaktadır.

Çizelge 4.17. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yıllarında altyapı alanındaki büyüme oranı [Köyışleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TUİK, 1997]

sosyal yapı					
hizmetlere erişebilirlik					
altyapı					
	içme suyu olan köy sayısı %	içme suyu yeterli köy sayısı %	dezenfekte yapılan köy sayısı %	bakteriyolojik kontrol yaptıran köy sayısı %	elektriği olan köy sayısı %
ilçeler	1981-1997	1981-1997	1981-1997	1981-1997	1981-1997
Merkez	-1	4	-31	-50	40
Aşkale	11	15	-100	-86	113
Çat	22	50	0.00	-97	233
Hınıs	53	18	-100	-100	416
Horasan	4	-12	0.00	-97	2333
İspir	3	43	0.00	-94	12200
Karayazı	15	-25	0.00	-100	407
Narman	14	-10	0.00	-59	126
Oltu	11	16	-100	-94	91
Olur	3	21	0.00	-100	471
Pasinler	18	-12	0.00	-85	52
Şenkaya	12	9	0.00	-68	278
Tekman	30	750	-100	-100	300
Tortum	7	42	0.00	-76	71

Çizelge 4.17'ye göre içme suyu olan köy sayılarında en fazla artışın olduğu ilçeler Hınıs (% 53), Tekman (% 30) ve Çat'tır (% 22); yeterli içme suyuna sahip köy sayıları incelendiğinde ise en fazla artışın Tekman (% 750) İlçesinde olduğu görülmektedir. İçme suyu kaynaklarında dezenfekte ve bakteriyolojik kontrol yapılan köy sayıları itibariyle tüm ilçelerde düşüş yaşanmıştır, en az düşüşün yaşandığı ilçeler Merkez, Narman ve Şenkaya'dır. Elektriği olan köy sayılarında yıllar itibariyle değişim incelendiğinde en fazla artışın olduğu ilçe İspir'dir (% 12200). Tablodan içme suyu kaynaklarında tüm ilçelerde artış olduğu fakat içme sularının dezenfekte çalışmalarının yetersiz olduğu anlaşılmaktadır.

Çizelge 4.18. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yıllarında hizmetlere erişebilirlik-diğer alanındaki büyüme oranı [Köyışleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TUIK, 1997]

sosyal yapı			
hizmetlere erişebilirlik			
diğer			
ilçeler	köy imar planı yapılan köy sayısı %	kooperatifi olan köy sayısı %	toplam sosyo- kültürel tesis sayısı %
	1981-1997	1981-1997	1981-1997
Merkez	125	-50	-17
Aşkale	300	-73	22
Çat	0.00	-75	14
Hınıs	100	-83	23
Horasan	1500	50	15
İspir	133	-67	21
Karayazı	0.00	-100	25
Narman	1400	-50	-12
Oltu	0.00	-83	14
Olur	100	400	0.00
Pasinler	200	400	14
Şenkaya	400	-6	35
Tekman	600	-100	32
Tortum	600	-33	13

Köy imar planı/yerleşim planı yapılan köy sayılarına bakıldığında (Bkz. Çizelge 4.18) yıllar itibariyle en fazla artışın yaşandığı ilçeler Horasan (% 150) ve Narman'dır (% 1400). Kooperatif sayılarında ise en fazla artışın olduğu ilçe Olur (4.00) ve Pasinler'dir (% 400). Toplam sosyo-kültürel tesis sayılarında en fazla artışın olduğu ilçeler Şenkaya'dır (% 35).

Çizelge 4.19. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yıllarında yapı malzemesi alanındaki büyüme oranı [Köyışleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TÜİK, 1997]

sosyal yapı					
konut					
ilçeler	yapı malzemesi				
	kerpiç %	tuğla %	taş %	briket %	ahşap ve diğerleri %
	1981-1997	1981-1997	1981-1997	1981-1997	1981-1997
Merkez	77	-16	19	739	0.00
Aşkale	132	41	-15	295	0.00
Çat	0.00	0.00	-14	0.00	0.00
Hınıs	834	1065	186	079	-91
Horasan	313	0.00	371	4024	1370
İspir	624	-27	-8	1171	-100
Karayazı	0.00	121	858	5977	-100
Narman	0.00	16	-28	0.00	0.00
Oltu	212	85	-14	177	-120
Olur	5371	94	2	-3	-100
Pasinler	-12	9	684	374	0.00
Şenkaya	0.00	990	-7	0.00	-100
Tekman	-100	0.00	3322	0.00	0.00
Tortum	253	1132	-23	-27	-100

Çizelge 4.19’da konutlarda kullanılan yapı malzemelerine gören dayanıklı olan tuğlanın kullanımında en fazla artışın olduğu ilçeler Hınıs (% 1065) ve Tortum (% 1132); dayanıksız olan kerpicin kullanımında en fazla düşüşün olduğu ilçeler Pasinler (% -12) ve Tekman’ın (% -100) olduğu görülmektedir.

Çizelge 4.20. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yıllarında konut alanındaki büyüme oranı [Köyışleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TUİK, 1997]

sosyal yapı						
konut						
ilçeler	çatı örtüsü malzemesi				Konut Bölümlerinin (wc) hane içinde- dışında olması	
	kiremit %	padavra, mahya, tahta %	toprak %	diğer %	hane içinde %	hane dışında %
	1981-1997	1981-1997	1981-1997	1981-1997	1981-1997	1981-1997
Merkez	2095	5314	-26	436	266	-53
Aşkale	997	0.00	-31	269	543	-38
Çat	0.00	0.00	-21	4514	329	-18
Hınıs	804	0.00	-37	13	27	-9
Horasan	5765	0.00	-35	1177	957	-25
İspir	-26	-74	-79	2565	2928	-42
Karayazı	-100	2901	-9	311	-45	7
Narman	0.00	0.00	-50	2302	367	-23
Oltu	369	0.00	-54	145	1374	-23
Olur	1676	-4	-37	328	-62	-1
Pasinler	2986	0.00	-11	62	1373	-16
Şenkaya	1369	-142	-35	1239	335	-6
Tekman	0.00	0.00	-27	288	112	-6
Tortum	0.00	21584	-42	312	154	-24

Çizelge 4.20’ye göre çatı örtüsü malzemeleri incelendiğinde en dayanıklı malzeme olan kiremitin kullanımında en fazla artışın olduğu ilçeler Horasan (% 5765) ve Pasinler’dir (% 2986). Konut bölümleri incelendiğinde tuvaleti konutun içinde bulunan yapılarda en fazla artışın olduğu ilçe İspir’dir (% 2928).

Erzurum’un ilçelerinin 1981-1997 yılları arasında demografik yapıda yaşadığı değişim Çizelge 4.21- 4.22’de sunulmaktadır;

Çizelge 4.21. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yıllarında nüfus yapısı alandaki büyüme oranı [Köyışleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TUİK, 1997]

nüfus		
nüfus yapısı		
ilçeler	toplam nüfus %	ortalama hanehalkı büyüklüğü %
	1981-1997	1981-1997
Merkez	-37	11
Aşkale	-46	75
Çat	-28	67
Hınıs	-25	76
Horasan	-24	92
İspir	-49	60
Karayazı	-24	68
Narman	-11	98
Oltu	-38	27
Olur	-48	38
Pasinler	-21	82
Şenkaya	-35	-2
Tekman	-10	74
Tortum	-11	55

Çizelge 4.21’e göre; Erzurum’un tüm ilçelerindeki köylerde nüfus azalması yaşanmaktadır. Nüfus düşüşünün en fazla olduğu ilçeler Olur (% -48) ve İspir’dir (% -49). Ortalama hanehalkı büyüklüklerinde söz konusu yıllar itibariyle tüm ilçelerde (Şenkaya dışında) büyüme yaşanmıştır. Ortalama hanehalkı büyüklüğünün en fazla arttığı ilçeler Narman (% 98) ve Horasan (% 92) olurken; ortalama hanehalkı büyüklüğünün en fazla azaldığı ilçe ise Şenkaya’dır (% -2).

Çizelge 4.22. (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yıllarında nüfustaki değişim alandaki büyüme oranı [Köyleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TÜİK, 1997]

nüfus		
nüfustaki değişim		
ilçeler	göçle gelen nüfus %	göçle giden nüfus %
	1981-1997	1981-1997
Merkez	-99	446
Aşkale	-92	330
Çat	0.00	387
Hınıs	-100	692
Horasan	-25	1348
İspir	0.00	537
Karayazı	-100	388
Narman	-100	885
Oltu	-100	663
Olur	0.00	317
Pasinler	-79	1058
Şenkaya	-2	1418
Tekman	-100	343
Tortum	-100	1952

Nüfustaki değişim incelendiğinde (Bkz. Çizelge 4.22) yıllar itibariyle göçle gelen nüfusta tüm ilçelerde düşüş yaşanmaktadır. Köye göç eden nüfusa bakıldığında ise en fazla göç veren ilçeler Şenkaya (% 1418), Tortum (% 1952), Horasan’dır (% 1348).

Erzurum ilçelerinin sağlık alanındaki değişimleri incelendiğinde köylerde sağlık personeli bakımından Karayazı dışındaki tüm ilçelerde artış olduğu görülmektedir. Köylerde sağlık tesisleri sayıları incelendiğinde Çat, Karayazı, Pasinler ve Tekman dışında tüm ilçelerde artış olduğu görülmektedir. Engelli nüfus miktarları bakımından en fazla artışın olduğu Tortum ilçesidir. Bu durum köylerde sağlık tesisleri artışının, sağlık personelindeki artışın gerisinde kaldığı; birçok köyün sağlık hizmetlerinden yararlanamadığını ortaya çıkarmaktadır.

Sosyal yapının diğer bir konusu olan eğitim verilerinde ise yüksek öğrenim mezunu sayılarında Tekman ilçesi dışında tüm ilçelerde azalış olduğu görülmektedir. Eğitim

göstergelerinde bir diğeri ilköğretim çağında olup okula gitmeyen çocukların olduğu köylerin sayısında Merkez, Çat, Şenkaya ve Tortum İlçeleri dışında tüm ilçelerde düşüş yaşanmaktadır. Öğretmen sayılarında ise tüm ilçelerde azalış görülmektedir. Köy sınırları içindeki köy kitaplıkları verilerinde ise Aşkale, Narman, Şenkaya ve Tortum İlçeleri dışında diğer ilçelerde azalma görülmektedir.

Köylerin altyapı özellikleri incelendiğinde; bağlı bulundukları bucak ve ille olan yol durumlarında en fazla artışın asfalt yollarda; bağlı oldukları ilçeyle olan yol durumunda ise en fazla artışın stabilize yollarda olduğu görülmekte; patika yollar da ise azalma görülmektedir. Bu durumda yolların kalitesi nedeniyle mevsimlere bağlı olarak ulaşımda aksamaların azaldığını göstermektedir.

İçme suyu durumu incelendiğinde Horasan, Karayazı, Narman ve Pasinler İlçeleri dışındaki tüm ilçelerde içme suyunun yeterli olduğu fakat içme suyu yeterli birçok köyde bu kaynakların dezenfekte veya bakteriyolojik kontrol işlemlerinin yapılmadığı görülmektedir. Köylerin elektrik durumları konusunda ise tüm ilçelerin bu hizmetten artan oranda yararlandığı görülmektedir. İnsan sağlığı bakımından kırsal alanların içme suyu kaynaklarının kontrolündeki aksamalar olumsuz bir durumdur.

İmar planı yapılan köy sayıları incelendiğinde ise ilçelerin bu hizmetten yararlandıkları oranla elektrik ve konut birimlerinin kalitesi konusunda gelişme sağlayamadıkları anlaşılmaktadır. Bu da köy yerleşme planının tam olarak amacını gerçekleştirmediği, uygulandığı köylerde yaşam kalitesini arttıramadığı sonucunu çıkarmaktadır. Kooperatif ve sosyo-kültürel tesis sayıları incelendiğinde ilçelerde kooperatif sayısında birçok ilçede azalış olduğu; sosyo-kültürel tesis sayılarında ise Merkez ilçe dışında tüm ilçelerde artışın yaşandığı görülmektedir.

İlçelerin konut özelliklerine bakıldığında yapı malzemesi kullanımında kerpiç ve briket kullanımının yaygın olduğu; tuğlanın kullanımının ise söz konusu malzemelerin kullanımındaki artışa oranla geride kaldığı görülmektedir. Bu durum konuttaki malzemenin modern özellikler taşımadığı daha dayanıksız malzemelerin

kullanıldığı anlaşılmaktadır. Çatı örtüsü malzemesinde ise dayanıklı malzeme (kiremit) kullanımının artmış olduğu görülmektedir. Konut bölümlerinden tuvaletin hane içinde bulunup bulunmamasına bakıldığında tüm ilçelerde (Karayazı ve Olur ilçeleri dışında) söz konusu konut bölümünün yapı içinde yer aldığı yapı sayılarında artış görülmektedir. Ayrıca Karayazı ilçesinde tuvaletin hane dışında olduğu yapı sayılarında artış devam etmektedir.

İlçelerin demografik yapılarındaki değişime bakıldığında tüm ilçelerde nüfus azalması olduğu görülmektedir. Ortalama hanehalkı büyüklüklerinde ise ilçelerin büyük çoğunluğunda (Şenkaya ilçesi dışında) artış olmuştur. Bu durum ailelerdeki çocuk sayılarının fazla olması ve birçok ailenin bir arada yaşadığıyla açıklanabilmektedir. Nüfus hareketlerine bakıldığında tüm ilçelerin göç verdiği anlaşılmaktadır. Dışarıdan köye göç eden nüfusta ise tüm ilçelerde yıllar itibariyle düşüş vardır. Demografik verilerdeki bu değişim ilçelerin köylerinden dışarıya göç hareketinin olduğu, nüfus azalmasına rağmen ortalama hanehalkı büyüklüğünün arttığı ve birden fazla ailenin tek hanede yaşadığı sonucunu göstermektedir.

4.6.3. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesinin ekonomik yapıya etkisi

Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nin Ekonomik Yapıda meydana getirdiği değişimi ölçmek için 1981 ve 1997 yıllarına ait Köy Envanter Verileri kullanılmaktadır. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yılı ekonomik yapı verileri EK-3'te yer almaktadır.

Erzurum'un ilçelerinin 1981-1997 yılları arasında ekonomik yapıda yaşadığı değişim Çizelge 4.23- 4.28'da sunulmaktadır;

Çizelge 4.23. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yıllarında gelir kaynaklarının önem sırası alanındaki büyüme oranı [Köyİşleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TÜİK, 1997]

Ekonomik yapı						
Genel						
Sektörel paylar						
ilçeler	Gelir Kaynaklarının Önem Sırasına göre köy sayısı					
	tarla ziraatı %	meyvecilik %	sebzeçilik %	hayvancılık %	madencilik %	işçilik %
	1981-1997	1981-1997	1981-1997	1981-1997	1981-1997	1981-1997
Merkez	780	0.00	300	-35	0.00	0.00
Aşkale	-75	0.00	100	3	0.00	0.00
Çat	200	0.00	0.00	-14	0.00	0.00
Hınıs	-54	0.00	0.00	10	0.00	-100
Horasan	125	600	0.00	-38	0.00	-100
İspir	2000	440	0.00	-25	0.00	-100
Karayazı	0.00	0.00	0.00	-7	0.00	0.00
Narman	100	0.00	0.00	45	0.00	-100
Oltu	200	0.00	0.00	117	0.00	-100
Olur	3400	-29	0.00	-97	0.00	-100
Pasinler	0.00	0.00	0.00	35	0.00	0.00
Şenkaya	800	0.00	0.00	-26	300	700
Tekman	600	2600	0.00	-47	0.00	0.00
Tortum	600	-15	400	-33	0.00	0.00

Öncelikli gelir kaynağı türüne göre köy sayılarını gösteren yukarıdaki tablodan tarla ziraatında en fazla artışın Olur (% 3400); meyvecilikte en fazla artışın Tekman (% 2600); sebzeçilikte en fazla artışın Tortum (% 400); hayvancılıkta Oltu (% 117) olduğu anlaşılmaktadır. Madencilik ve işçilikte ise yıllar itibariyle Şenkaya İlçesinde (sırasıyla % 300 ve % 700) artış görülmektedir (Bkz. Çizelge 4.23).

Çizelge 4.24. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yıllarında sektörel paylar alandaki büyüme oranı [Köyışleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TUİK, 1997]

Ekonomik yapı		
Genel		
Sektörel paylar		
ilçeler	devamlı çalışan işçi sayısı %	sürekli açık işyeri sayısı %
	1981-1997	1981-1997
Merkez	4	339
Aşkale	-84	440
Çat	1250	2950
Hınıs	600	1100
Horasan	34	157
İspir	18	2275
Karayazı	717	1067
Narman	1700	1700
Oltu	397	4733
Olur	630	3825
Pasinler	7300	5700
Şenkaya	62	695
Tekman	133	600
Tortum	1431	8400

Ekonomik yapının bir diğer değişkeni olan devamlı çalışan işçi bakıldığında en fazla artışın olduğu ilçeler Pasinler (% 7300) ve Narman (% 1700); sürekli açık işyeri sayısında ise en fazla artış Tortum (% 8400), Pasinler (% 5700) ve Oltu (% 4733) İlçelerinde görülmektedir (Bkz. Çizelge 4.24).

Çizelge 4.25. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yıllarında arazi büyüklüğü alandaki büyüme oranı [Köyİşleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TUIK, 1997]

Ekonomik yapı					
Öncelikli sektör faaliyeti					
tarımın işlevi - çeşitlilik ve üretkenlik					
ilçeler	arazi büyüklüğü grubuna göre hane sayısı				
	0-25 da %	26-50 da %	51-100 da %	101-200 da %	201-+ da %
	1981-1997	1981-1997	1981-1997	1981-1997	1981-1997
Merkez	-50	12	17	62	57
Aşkale	-37	39	110	194	174
Çat	184	217	164	155	94
Hınıs	93	124	81	82	97
Horasan	17	-5	-10	229	166
İspir	18	211	473	652	8964
Karayazı	-99	-78	3	394	1755
Narman	-22	115	75	-9	-60
Oltu	140	195	192	209	235
Olur	40	104	202	915	0.00
Pasinler	-3	38	34	6	11
Şenkaya	-10	86	36	77	-27
Tekman	-37	58	261	191	118
Tortum	5	82	25	-36	-53

Ekonomik yapıyı ortaya çıkaran arazi büyüklükleri incelendiğinde işletme büyüklüğü 0-25 da arası olan hane sayısında en fazla artışın olduğu ilçeler Çat (% 184) ve Oltu (% 140); işletme büyüklüğü 26-50 da arası olan hane sayısında en fazla artışın olduğu ilçeler İspir (% 211) ve Çat (% 217); işletme büyüklüğü 51-100 da arası olan hane sayısında en fazla artışın olduğu ilçeler İspir (% 473) ve Tekman (% 261); işletme büyüklüğü 101-200 da arası olan hane sayısında en fazla artışın olduğu ilçeler Olur (% 915) ve İspir (% 652); işletme büyüklüğü 201 ve üstü da arası olan hane sayısında en fazla artışın olduğu ilçe İspir (% 8964)'dir (Bkz. Çizelge 4.25).

Çizelge 4.26. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yıllarında arazi kullanım durumu alandaki büyüme oranı
[Köyişleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TUİK, 1997]

Ekonomik yapı		
Öncelikli sektör faaliyeti		
tarımın işlevi - çeşitlilik ve üretkenlik		
ilçeler	arazi kullanım durumuna göre hane sayısı	
	topraklı çiftçi %	topraksız çiftçi %
	1981-1997	1981-1997
Merkez	-29	26
Aşkale	16	-92
Çat	126	-78
Hınıs	86	-92
Horasan	18	-80
İspir	18	-58
Karayazı	68	-100
Narman	28	-96
Oltu	159	-100
Olur	35	-69
Pasinler	-4	-46
Şenkaya	19	-97
Tekman	52	-98
Tortum	11	-96

Çizelge 4.26’ya göre topraklı çiftçi sayısında en fazla artış olan ilçe Oltu (% 159);topraksız çiftçi sayısında en fazla azalış yaşanan ilçeler ise Oltu (% 100) ve Karayazı’dır (% 100). Topraklı çiftçi sayısında Merkez ve Pasinler dışında tüm ilçelerde artış olurken; topraksız çiftçi sayısında ise Merkez İlçe haricinde diğer ilçelerde azalma görülmektedir.

Çizelge 4.27. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yıllarında arazi çeşidi alandaki büyüme oranı [Köyışleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TUIK, 1997]

Ekonomik yapı							
Öncelikli sektör faaliyeti							
tarımın işlevi - çeşitlilik ve üretkenlik							
	toplam kültür arazi %	ekilen tarla arazisi topla mı %	ekilen tarla arazisi - sulan an %	ekilen tarla arazisi - sulanmay an %	nadas arazisi %	tarıma elverişli olup kullanılm ayan arazi %	bağ bahçe arazisi %
ilçeler	1981- 1997	1981- 1997	1981- 1997	1981- 1997	1981- 1997	1981- 1997	1981- 1997
Merkez	-81	26	25	369	-48	43	230
Aşkale	-85	28	242	2413	-51	-89	0.00
Çat	-91	135	2608	1912	-99	-88	0.00
Hınıs	-72	77	75	6532	-28	273	0.00
Horasan	-66	35	109	31215	-46	138	1
İspir	-86	102	245	970	-87	-96	47
Karayazı	-82	303	14	30278	-57	389	0.00
Narman	-82	36	77	260	35	-20	33
Oltu	-86	132	456	117	-28	-100	138
Olur	-90	106	3144	570	-68	-87	-69
Pasinler	-76	53	97	2596	-57	77	8
Şenkaya	-83	165	115	43347	-38	-99	262
Tekman	-82	88	750	675	-59	163	-100
Tortum	15	903	-36	1856	-95	-87	-77

Arazi kullanım durumu incelendiğinde ise toplam kültür arazisi artış oranında tüm ilçelerde azalma olurken Tortum İlçesinde (% 15) artış görülmektedir. Ekilen tarla arazisi artış oranında ise en fazla artışın olduğu ilçe Tortum’dur (% 903). Ekilen tarla arazileri incelendiğinde sulanan arazide en fazla artış olan ilçeler Olur (% 3144); sulanmayan arazide en fazla artış olan ilçe ise Şenkaya’dır (% 43347). Nadas arazisinde tüm ilçelerde düşüş yaşanırken Narman ilçesinde (% 35) artış olmaktadır. Tarıma elverişli olup kullanılmayan arazi miktarında en fazla artış Karayazı İlçesinde (% 389) olurken; en fazla azalış ise Oltu İlçesinde (% -100) olmuştur. Erzurum’un ilçelerindeki bağ bahçe arazisi incelendiğinde söz konusu yıllar itibariyle en fazla artışın olduğu ilçeler Şenkaya’dır (% 262) (Bkz. Çizelge 4.27).

Çizelge 4.28. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yıllarında sulama ve hayvan varlığındaki büyüme oranı [Köyİşleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TUİK, 1997]

Ekonomik yapı				
Öncelikli sektör faaliyeti				
tarımın işlevi - çeşitlilik ve üretkenlik				
	tarımsal amaçlı sulama yapan köy sayısı %	sulama tesis olan köy sayısı %	aşırı sulamadan çoraklaşan köy sayısı %	büyük ve küçükbaş hayvan sayısı %
ilçeler	1981-1997	1981-1997	1981-1997	1981-1997
Merkez	-36	-82	-67	-56
Aşkale	38	-20	0.00	-45
Çat	500	100	0.00	-34
Hınıs	-56	-40	100	-46
Horasan	0.00	-43	300	-21
İspir	-28	-64	100	-37
Karayazı	33	100	0.00	29
Narman	-17	350	0.00	-51
Oltu	15	500	200	-15
Olur	483	142	0.00	-22
Pasinler	-22	750	100	-63
Şenkaya	-41	1100	100	-30
Tekman	-86	-100	0.00	-40
Tortum	10	900	100	-52

Çizelge 4.28'den tarımsal amaçlı sulama yapan köy sayısının en fazla artış gösterdiği ilçelerin Çat (% 500); sulama tesis olan köy sayısında en fazla artışın yaşandığı ilçelerin Tortum (% 900) ve Şenkaya (% 1100); aşırı sulamadan çoraklaşan köy sayısında Merkez İlçe dışında tüm ilçelerde artış olmaktadır. Büyük ve küçükbaş hayvan sayısında ise Karayazı İlçesi dışında tüm ilçelerde azalma olduğu görülmektedir.

İlçelerin öncelikli gelir kaynağı türleri incelendiğinde genel olarak tüm ilçelerde tarla ziraatının en önemli gelir kaynağı türü olduğu anlaşılmakta; Aşkale ve Hınıs ilçelerinde ise bu gelir kaynağı türünde gerilemenin olduğu görülmektedir. Hayvancılık sektörünün ise birçok ilçede öncelikli gelir kaynağı olmaktan çıktığı görülmektedir. Tarım dışı sektörlerde, madencilik ve işçilik Şenkaya ilçesinde önemli gelir kaynağı olmaktadır.

Devamlı çalışan işçi sayılarında Aşkale dışında tüm ilçelerde artış görülmekte, açık işyeri sayılarında ise tüm ilçelerde artış olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu yıllar itibarıyla tüm ilçelerde tarım dışında çalışan sayısının ve tarıma alternatif olarak iş yeri sayısının arttığı sonucuna varılmaktadır.

İlçelerin ekonomik yapılarında görülen değişimler için bakılan arazi büyüklüğü değişkeni sonucunda ailelerce kullanılan arazi büyüklüklerinde 201 ve üstü da arasındaki işletme büyüklüğünde artışın yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu durum genel olarak ilçelerin tamamında ekonomik olarak gelişmenin olduğu sonucuna götürmektedir.

Toprağı olan çiftçilerin sayıları karşılaştırıldığında Merkez ve Pasinler İlçeleri hariç tüm ilçelerde artmanın olduğu; topraksız çiftçi sayılarında ise Merkez İlçesi dışında tüm ilçelerde azalmanın yaşandığı bunun da ilçelerin ekonomik alanda gelişme yaşadığını göstermektedir.

Ekilen tarla arazilerinde (ekilen toplam, sulanan ve sulanmayan tarla arazisi) tüm ilçelerde artış olduğu; nadas arazilerinde ise Narman İlçesi dışında tüm ilçelerde azalış olduğu görülmektedir. Bu verilerden tüm ilçelerde tarım faaliyetlerinde yükselişin olduğu anlaşılmaktadır.

Aşırı sulamadan kaynaklanan çoraklaşmaya bakıldığında ise tarımsal faaliyetlerin artması nedeniyle sulama ihtiyacının bilinçsizce yapılması sonucu çoraklaşan alanlarda artma yaşanmakta; tarımsal faaliyetler artarken tarım toprağının korunmadığı ortaya çıkmaktadır. Köylerdeki hayvan varlığı incelendiğinde yıllar itibarıyla hayvan sayılarında azalmanın olduğu ve dolayısıyla hayvancılığın gerilediği anlaşılmaktadır.

4.6.4. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi yatırımları ile Erzurum İli'nin sosyal ve ekonomik kalkınma düzeyinin karşılaştırmalı analizi

Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nin uygulama alanındaki ilçelerin 1981 ve 1997 yıllarındaki sosyal ve ekonomik kalkınma düzeylerini hesaplamak için “4.5. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'ni Değerlendirmede Kullanılan Veri Seti ve Analiz Yöntemi” bölümünde açıklandığı üzere Çizelge 4.1'de kullanılan her verinin ilçe ve il toplamı için değeri belirlenmiş, sonrasında ilçe değerinin, il değerine oranı alınmıştır. Böylece her ilçe için konum belirlenmiştir (her verinin il ortalaması ile karşılaştırılarak konumu belirlenmiştir)¹¹. Çalışmada kullanılan ilçe verileri, ilçede bulunan toplam köylere ait verileri; il verileri ise ilde bulunan toplam köylere ait verileri göstermektedir. Her bir veri için belirtilen formüllerin kullanılması sonucu elde edilen değerler toplanmış, sosyal yapıdaki verilerin değerleri toplamı sosyal kalkınma düzeyini, ekonomik yapıdaki verilerin değerleri toplamı ise ekonomik kalkınma düzeyini vermiştir.

Bu analiz sonucunda; projenin uygulama alanındaki ilçelerin sosyal ve ekonomik kalkınma düzeylerinin farklı yıllardaki değişimi görülmektedir. Elde edilen diğer bulgu ise aynı yıldaki sosyal ve ekonomik kalkınma düzeylerinin karşılaştırılabilmesidir.

Çizelge 4.29'da ilçelerin toplam proje yatırımdan aldığı pay ve projenin sosyal ve ekonomik kalkınma düzeyi verilmektedir (Bkz. Harita 4.2);

¹¹ Erzurum İlçelerinin sosyal ve ekonomik kalkınma düzeyinin tespiti “görevli sağlık personeli olan köy sayısı” için: (İlçedeki Görevli sağlık personeli olan köy sayısı / İlçedeki toplam köy sayısı) / (İldeki Görevli sağlık personeli olan köy sayısı / İldeki toplam köy sayısı) kullanılarak bulunmuştur. Çizelge 4.1.'de verilen tüm veriler için bu hesaplama uygulanmıştır.

Çizelge 4.29. Erzurum İli İlçelerinin toplam proje yatırımından aldığı pay, projenin uygulandığı köy sayısı ve İlçelerin sosyal ve ekonomik kalkınma düzeyi

İlçeler	İlçenin Toplam Proje Yatırımından Aldığı Pay (%)	İlçedeki Toplam Köy Sayısı İçinde Projenin Uygulandığı Köy Sayısı Oranı (%)	Projenin Sosyal Kalkınma Düzeyi		Projenin Ekonomik Kalkınma Düzeyi	
			1981 Yılı	1997 Yılı	1981 Yılı	1997 Yılı
Merkez	11.29	12.50	1.078	0.556	1.630	1.094
Aşkale	5.71	44.78	0.499	0.441	1.137	0.679
Çat	7.05	53.16	0.154	0.222	0.660	0.572
Hınıs	7.05	43.48	0.250	0.214	0.960	0.721
Horasan	5.34	70.96	0.449	0.693	1.225	1.024
İspir	13.39	37.14	0.211	0.434	1.116	1.270
Karayazı	3.73	37.31	-0.168	0.438	0.412	1.815
Narman	9.21	34.95	0.441	0.493	1.716	0.551
Oltu	10.87	52.78	0.555	0.250	1.506	1.085
Olur	2.65	54.76	0.427	-0.315	1.367	1.423
Pasinler	8.87	32.26	0.592	0.310	1.652	1.008
Şenkaya	5.09	30.99	0.561	1.003	1.251	4.070
Tekman	5.05	47.50	0.196	0.381	0.576	0.977
Tortum	5.67	34.06	0.616	0.691	1.627	1.658

İlçelerin sosyal ve ekonomik yapılarındaki değişimin proje yatırımından aldıkları paylarla karşılaştırmalı analizi sonucunda; yatırımdan en büyük payı (13.39) alan İspir İlçesi ekonomik yapısında (1.270) yaşadığı gelişmeyi sosyal yapısında (0.434) gerçekleştirememektedir. Yatırımlardan en büyük ikinci (13.39) ve üçüncü payı (11.29) alan Oltu ve Merkez İlçelerinde de benzer sonuçlar yaşanmıştır. Söz konusu ilçelerde ekonomik yapıda gelişme (sırasıyla 1.085 ve 1.094) sağlanmış fakat ekonomik alandaki bu gelişme sosyal yapılarına (sırasıyla 0.250 ve 0.556) yansımamıştır. Bu durum projenin genel kabulü olan ekonomik alanlardaki yatırımlarla ekonomik kalkınma sağlandığı takdirde bunun yaşam kalitesine yansıtacağı düşüncesini ortadan kaldırmaktadır. Proje sonuçlarına göre ekonomik kalkınma sosyal kalkınmayı beraberinde getirememektedir.

Proje yatırımdan diğer ilçelere oranla daha az pay alan Şenkaya (5.09) ve Karayazı (3.73) İlçelerinde ise diğer ilçelere oranla ekonomik yapılarındaki gelişme daha yıllar itibarıyla yatırımdan daha fazla pay alan ilçelere oranla yüksektir. Şenkaya İlçesinin

ekonomik kalkınma düzeyi 1.251 (1981 yılı) ve 4.070 (1997 yılı) olurken; Karayazı İlçesinde ise 0.412 (1981 yılı) ve 1.815 (1997 yılı) olarak gerçekleşmiştir. Buna göre proje yatırımlarından en yüksek payı alan ilçelerin düşük ekonomik performans göstermesi; bunun aksine daha az yatırımın yapıldığı ilçelerin ise yüksek ekonomik gelişme kaydetmeleri projenin yatırımları ile sonuçları arasında sapmaların olduğunu göstermektedir.

Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi öncesinde Erzurum İli'ne yönelik olarak çeşitli sorun alanları tespit edilmiştir. Fakat proje kapsamında bu problemlerin çözümüne yönelik yatırımlar uygulanmamıştır.

Kış ayları süresince dış dünya ile ilişkilerin kesilmesi ve yeterli olmayan köy altyapı yatırımları genel olarak yoksulluk yaratmakta olduğu, suyla taşınan çeşitli hastalıklara yol açtığı ayrıca ilden Batı Anadolu'daki kentlere önemli miktarda göçlerin yaşandığı tespit edilmiştir [DPT, 1983]. Erzurum İli'nde çok sayıda ve dağınık yerleşim yerinin olması özellikle kış aylarında ulaşımın güç olması nedeniyle sadece ekonomik hizmetlerin değil aynı zamanda sosyal hizmetlerin sağlanmasında da aksaklıklar yaşandığı, nispeten kaliteli toprağa sahip olan Erzurum'un dağ köylerinde çeşitli çay, ırmak ve kaynakların bulunması çok sayıda küçük sulama sistemlerinin planlanması için iyi bir kaynak oluşturduğu tespit edilmiştir [DPT, 1983]. Altyapının geliştirilmesi ve salgın hayvan hastalıklarını önleme kampanyaları dışında Erzurum'da kamu hizmetlerinin büyük çoğunluğu merkezdeki köylerde yoğunlaşmakta olduğu, diğer köyler bu tür hizmetlerden yararlanmadığı proje öncesinde ortaya çıkarılmıştır.

Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi öncesi analiz çalışmalarında köylülerin yeterli sağlık hizmetinden yoksun olduğu; sağlık personelinin yeterli olmaması, beslenme, sağlık ve sıhhi şartların iyi olmaması, iklim şartlarının özellikle sert kış şartlarında yetersiz kalan evler ve nispeten kötü içme suyuyla birlikte bütün bu olumsuz şartların bulaşıcı ve paraziter hastalıklar ortamını doğurduğu ve çocuk ölümlerinin fazla olmasına yol açtığı ortaya çıkarılmıştır. Erzurum'da yüksek miktarda bulaşıcı hastalık, yetersiz sayıda sağlık hizmetleri personeli ve düşük

standartta sağlık imkanları ile belirlenmiş sosyo-ekonomik durum, sert iklim şartlarından korumada yetersiz kalan konut ve nispi oranda yüksek oranda sağlıklı olmayan içme suyu kaynaklarının bulunduğu belirtilmektedir [DPT, 1983]. Sağlık Müdürlüğü Erzurum'un köylerinde 2500 su kaynağını incelemiştir. 1980'deki tetkik sonucu şöyledir [DPT, 1983];

Çizelge 4.30. Erzurum ili 1980 yılı su kaynağı tetkik sonuçları [DPT, 1983]

	Örnek sayısı	Uygun olmayan numune miktarı
Bakteriyel analiz	1603	961
Kimyasal analiz	277	73
Fiziksel tetkik [renk, koku]	1829	119

İl Sağlık Müdürlüğü'nce 1980 yılında yapılan 1600 bakteriyolojik analizde içme suyu kaynaklarının 960'ında fazla sayıda koli basili bulunması nedeniyle içme suyu olarak kullanmaya elverişli olmadığı anlaşılmıştır [DPT, 1983]. Ayrıca proje alanındaki tipik çiftçi ailesinin beslenmesi az miktarlarda et, taze meyve ve sebze ile ekmek ve yoğurda dayanmaktadır. Çok sayıdaki hayvan varlığına rağmen, çiftçiler hayvanları ev tüketiminden ziyade pazarda satmak için yetiştirmektedir. Bu yüzden proteini yetersiz, karbonhidratları yüksek ve genellikle C vitamini yetersizliği olan bir beslenme ortaya çıkmaktadır.

İlde bu problemlerin tespit edilmesine rağmen, bu sorunlara ilişkin herhangi bir yatırım yapılmamış; köylere yalnızca yeterli içmesuyunun sağlanması konusunda kısıtlı yatırım götürülmekle birlikte bu kaynakların dezenfekte çalışmaları göz ardı edilmiştir. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi öncesi tespit edilen altyapı problemlerinden olan köy yollarının mevsimlere bağlı olarak kapanması sorunu projenin uygulamaya başlanmasından sonra çözülmüştür.

Hiç şüphesiz bir bölgenin sosyal ve ekonomik değişimi uygulanmış olan bir projeyle açıklanamaz, aynı bölge üzerinde farklı sosyo-ekonomik etkenler olduğu gibi farklı düzeyde kamu ve yerel idare yatırımlarının varlığı da söz konusu olabilmektedir. Bu

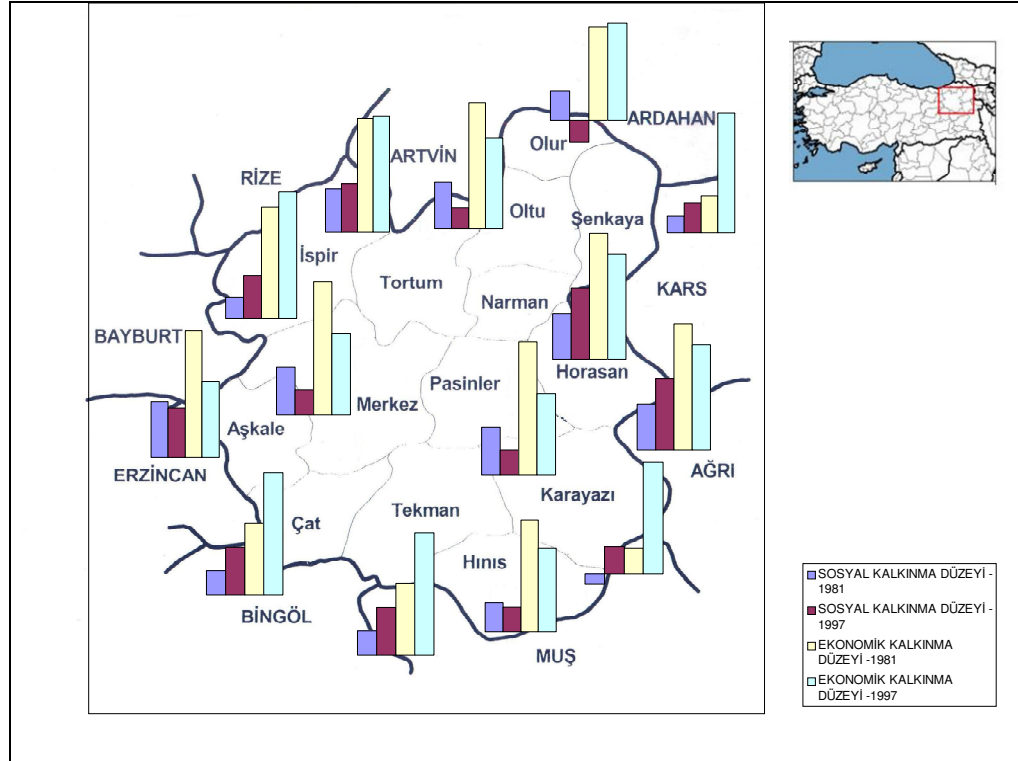
tezde Erzurum ilçelerinin 1981-1997 yılları arasındaki sosyal ve ekonomik yapısındaki değişim ele alınırken yapılan yatırımlar ve sosyo-ekonomik faktörler geri planda tutularak Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi yatırımlarıyla karşılaştırılmak istenmiştir.

Örneğin Şenkaya ilçesinde 1995-1997 yılları arasında yerel idarelerce bitkisel ve hayvansal üretim projeleri uygulanmıştır. Bu çalışmada yer alan analizler sonucu Şenkaya İlçesinin Entegre kırsal Kalkınma projesinde diğer ilçelere nispeten daha az pay almasına rağmen ekonomik kalkınma düzeyinin diğer ilçelere göre yüksek çıkmasının nedenlerinden birisi ilçeye yerel idarelerce yapılan yatırımlardır. aynı yatırımlar İspir ve Tortum ilçelerindeki ekonomik kalkınma düzeylerinin nedenleri arasında da sayılabilir. Çünkü bu ilçelere 1994-1997 yılları arasında tarımsal üretimi teşvik amaçlı yatırımlar yapılmıştır [Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2002]. Olur İlçesinde ise 1974'ten bu yana tüm köylere hizmet veren Olur İlçesi Köylerine Hizmet Götürme Birliği bulunmaktadır [Olur İlçesi Kaymakamlığı, 2009], böylece Olur İlçesindeki köylere yapılan tek yatırımın Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi olmadığı açıktır.

İlçelerin ekonomik ve sosyal yapılarındaki değişim incelendiğinde ekonomik kalkınma düzeyindeki en fazla artışın olduğu ilçe olan Şenkaya'da bu gelişmenin sosyal yapıya aynı oranda yansımadağı görülmektedir. Benzer durum Karayazı ve Olur İlçelerinde de yaşanmıştır. Bu ilçelerde yaşanan ekonomik gelişme sosyal yapının gelişmesini sağlayamamıştır. Bu durum ise Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nin genel kabulüyle örtüşmemektedir.

İlçelerdeki değişim incelendiğinde tüm ilçelerde genel olarak ekonomik yapıda ilerlemenin olduğu görülmektedir. Bu durum Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nin ekonomi ağırlıklı yatırımlarının ekonomik yapıda düşük düzeyde de olsa kalkınmaya yardımcı olduğunu göstermektedir. Fakat aynı yatırımlar uygulama alanındaki ilçelerde ekonomik yapıda gerçekleştiği gelişmeyi ve sosyal yapıda aynı oranda gerçekleştirememiştir. Böylece kalkınma çalışmalarında ekonomik yapıdaki gelişmenin sosyal kalkınmayı sağlamaya yetmediği, bu yaklaşımın toplumun yaşam

kalitesini arttırmada yeterli olamadığı, ekonomik ve sosyal kalkınmanın birlikte gerçekleşmemesi sonucunda yerleşimlerde nüfusun tutulamadığı görülmektedir.

Harita 4.2. Erzurum İlindeki ilçelerin sosyal ve ekonomik kalkınma düzeyleri (1981 ve 1997 yılları)

5. SONUÇ

Kırsal kalkınma amacı kırsal alanların daha yaşanabilir ve daha çok yaşama isteği uyandıran alanlar haline getirmek olduğu bir süreçtir. Kırsal kalkınma için önemli özellik dengeli kalkınmadır. Dengeli bir kalkınmanın sağlanması için ise;

- ✓ Kırsaldaki insan eğitim, istihdam olanakları, kaliteli sağlık ve kamusal güvenlik hizmetlerinden yararlanabilmelidir.
- ✓ Kırsal kalkınmanın olabilecek en fazla sayıda insana yansması, onları kapsamayı gerekmektedir. yani eşit kırsal kalkınmanın olması gerekmektedir.
- ✓ Kırsal kalkınma doğal kaynakların dengeli gelişmesini kapsamalıdır.

Böylece kalkınmayı ekonomik, kültürel, sosyal ve politik olarak sınıflandırılan ve toplumu oluşturan tüm boyutlarıyla düşünülmesi gerekmekte dolayısıyla sosyo-kültürel değerlerin ekonomik kalkınmada dikkate alınması sonucuna varılmaktadır.

Kırsal Kalkınmanın değişim gösteren içeriğiyle birlikte artık sadece sektörel yaklaşımı veya tarımsal kalkınmayı içermemektedir, küreselleşen dünyada kırsal kalkınma politikaları da değişim göstererek kırsal toplumun refahı için tarım ve tarım dışı sektörleri içeren fonksiyonel ve entegre yaklaşıma sahip politikalara dönüşmektedir. Kırsal kalkınma sadece ekonomik veya tarımsal büyümeyi hedefleyen kısa süreli, geçici bir anlayış değil; tarım dışı ekonomiyi de canlandırmayı amaçlayan, tüm toplum kesimini kapsayan ve merkezinde insanın yer aldığı, sosyo-ekonomik yapıyı birlikte ele alan çok boyutlu faaliyetler bütünüdür.

Kırsal kalkınma çalışmalarında olması gereken en önemli amaç ise kırsal ile kent arasındaki sosyal yapı farklılığının en aza indirmesi olmalıdır. Sosyal yapının dikkate alınmadığı kırsal kalkınma çalışmalarının etkileri yalnızca ekonomik alana yansımakta ve bu sektörde oluşturulan gelişme ise kırsaldaki insanın yaşam kalitesine sınırlı biçimde yansımaktadır.

Türkiye'deki kırsal kalkınma çalışmalarında ekonomik gelişme sağlandığı takdirde, ekonomik alandaki bu iyileşmenin sosyal kalkınmayı da gerçekleştireceği ve

insanların yaşam kalitesinin yükseltilebileceği yaklaşımı söz konusudur. Fakat üretim alanında sağlanan bu gelişme uzun vadede sosyal hayata yansımamakta ve kırsal alandan kentlere doğru göç hareketi devam etmektedir.

1923-1950 arasındaki dönemde önemli bir endüstrileşme hareketinin olmadığı Türkiye’de, 1950’lerden sonra hem tarımda makineleşme politikası, hem de nüfus artışı ile toprakların yetersiz kalması sonucunda kırsal alandan kente doğru göç başlamıştır. Yaşanan bu süreç kısaca; geleneksel tarım metotlarının yerini modern tarım metotlarına bırakması sonucu ortaya tarım kesiminde işsiz nüfusun ortaya çıkmasıdır. Kırdan kente göç süreci sonucunda ekonomik üretim gücüne ve yeteneğine sahip nüfusun terk etmiş olduğu, ülke ekonomisine katkısının azaldığı geniş “kırsal alanlar”; istihdam olanaklarının yetersiz kaldığı, plansız yapılaşmanın olduğu, suç oranının arttığı kentler ortaya çıkmıştır. Ayrıca büyük kentlerde yaşanan bu tür sorunların kaynağının kırsal alandaki nüfusun çağdaş insanın yaşama olanaklarından yararlanma isteği olduğu açıktır.

1980 öncesi planlı dönemde tarım ve kırsal kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla alt yapı eksikliğinin giderilmesine, sulama yatırımlarının arttırılmasına ve mekanizasyonun yaygınlaştırılmasına önem verilmiştir. 1980 yılı ise tarım politikaları açısından bir dönüm noktasıdır. Bu dönemle birlikte tarım politikaları uluslararası kuruluşların istekleri doğrultusunda belirlenmeye başlamıştır. Bu dönemden sonra değişen dünya koşullarına uyum politikaları tarımda ülke çıkarı için yapısal bir dönüşümü sağlayamamış ve sosyo-ekonomik sorunları beraberinde getirmiştir.

Kırsal alanlardaki bu sorunların temelinde yalnızca ekonomik boyut yoktur. Fakat uygulanan entegre kırsal kalkınma projelerinde ekonomik özellikler dikkate alınıp sosyal yön göz önünde bulundurulmamaktadır. Bu durum ise bölgenin beşeri kalkınmasını olumsuz etkilemekte ve dengeli kalkınma sağlanamamaktadır.

1982-1989 yıllarında uygulanmış olan Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi de yukarıda belirtilen özellikleri taşımaktadır; proje kapsamındaki yatırımlar daha çok

ekonomi tabanlıdır. Projenin sosyal faaliyetlerinden olan çiftçilerin eğitimi konusunda ise söz konusu eğitimin içeriği tarım ve hayvancılık konularıyla sınırlı tutulmakta; aile planlaması, kadın ve çocuklara yönelik sosyal içerikli herhangi bir eğitim programı yer almamaktadır.

Köylerin fiziksel yapısındaki iyileşmenin sağlanması amacıyla gerçekleştirilmesi planlanan faaliyetler ise yol inşaatı, kanal yapımı ve toprak muhafaza çalışmalarını kapsamaktadır. Projede içme suyunun köylere götürülmesi için çaba harcanırken köylere elektrik götürülmesi tamamen proje dışına itilmekte böylece köylerdeki yaşam koşullarını gerçekleştirebilecek teknik hizmetlerin kapsamının dar olduğu görülmektedir. Proje öncesinde tespit edilen insanların sağlık problemleri ve nedenlerine yönelik herhangi bir yatırım yapılamamış; bunun yerine hayvan sağlığı yatırımları öne çıkmaktadır. Hayvan sağlığı konusunda aşılama kampanyaları, hayvan sağlığı ekiplerinin köylerde görevlendirilmesi, zirai mücadele gibi birçok sağlık programı paketi hazırlanmıştır.

Türkiye'nin ikinci en büyük bütçeli entegre kırsal kalkınma projesi olan Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi, çok boyutlu bir projeden ziyade ekonomik şartların düzeltilmesinin amaç olarak edinildiği bir tarımsal kalkınma projesi niteliğindedir.

Kırsal kalkınmanın en önemli özelliği kırdaki insanı kalkındırmak ve kırsal toplulukların yaşam kalitesinin yükseltmektir. Kalkınma çalışmaları; sosyal ve ekonomik boyutlarıyla toplumun bütününe içine almalıdır. Ekonomi ise bu bütünün içinde yer alan faktörlerden yalnızca birisidir.

Kalkınmanın bu özelliğine karşın Türkiye'de uygulanmış birçok proje toplumsal yapıyı kalkındırmaya çalışırken sadece ekonomik bileşenleri kullanmakta ve ekonomide yaşanan gelişmenin sosyal yapıya da yansıtacağını savunmaktadır. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi de kalkınmada öncelikli yöreler arasında yer alan Erzurum'da tarımsal üretimi artırmak, gelir seviyesini yükseltmek, kırsal istihdam imkanlarını genişletmek, göçü azaltmak, kırsal altyapıyı geliştirmek ve sonuçta kırsaldaki insanın hayat şartlarını iyileştirmek amacıyla hazırlanmıştır.

Çizelge 5.1’de kırsal alanı bütün olarak ele alan ve kalkınmayı tüm boyutlarıyla gerçekleştirme amacını içeren entegre kırsal kalkınma yaklaşımının bazı ölçütlerine göre Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi değerlendirilmektedir.

Çizelge 5.1. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nin ölçütleri

entegre kırsal kalkınma yaklaşımı ölçütleri	Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi	
	var	yok
Çok boyutlu ve çok bileşenli bir süreçtir		X
Kırsal alanı bir bütün halinde ele alarak kalkındırmayı amaçlayan çabaların bütünüdür		X
Kırsal toplulukların ekonomik, sosyal ve kültürel olanaklarını geliştirmeyi hedefleyen politikalar zinciridir		X
Kırsal alanda eğitim ve örgütlenmeyi de içine alan bir sosyal politika bütünüdür		X
Kırsal alanlarda doğal kaynakların verimli kullanımını yönlendiren rasyonel bir kalkınma modelidir		X
Doğal kaynakların etkin ve sürdürülebilir kullanımını sağlayan ilerici bir yaklaşımdır		X
Kırsal alanları ve nüfusu şehirsiz alan faaliyet ve nüfusuyla ilişkilendirerek, iki olgu arasında denge sağlamayı hedefleyen kır-kent arasındaki gelişmişlik farkını kapatmayı amaçlayan bütüncül bir uygulamadır		X
Kırsal alanda tarım dışı faaliyetlerin geliştirilmesini savunan geniş perspektife sahip bir yaklaşımdır		X
Kırsal nüfusun modern hayatın nimetlerinden azami şekilde yararlanmasını gerekliliğini benimseyen sosyal bir olgudur		X
Kırsal alanda geri kalmışlığı ortadan kaldırmayı amaçlayan yoksullukla savaş hareketidir	X	
Temel hedefi; kırsal nüfusun sosyal, ekonomik ve kültürel yaşam düzeyini yükseltmektir	X	

Temel hedefi açısından entegre kırsal kalkınma niteliğinde olan Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi Çizelge 5.1’de yer alan diğer özellikleri itibarıyla tarımsal kalkınma projesi niteliğine sahiptir.

Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nin sosyal ve ekonomik kalkınma boyutlarının analizi sonucunda proje yatırımından en büyük payı alan İspir İlçesinin

ekonomik yapısında yaşadığı gelişmeyi sosyal yapısında gerçekleştiremediği; yatırımlardan en büyük ikinci ve üçüncü payı alan Oltu ve Merkez İlçelerinde de benzer sonuçların yaşandığı görülmüştür. Bu durum projenin genel kabulü olan ekonomik alanlardaki yatırımlarla ekonomik kalkınma sağlandığı takdirde bunun yaşam kalitesine yansıtacağı düşüncesini ortadan kaldırmaktadır. Proje sonuçlarına göre ekonomik kalkınmanın olması sosyal kalkınmayı getirememiştir. Proje yatırımdan diğer ilçelere oranla daha az pay alan Şenkaya ve Karayazı İlçelerinde ise diğer ilçelere oranla ekonomik yapılarındaki gelişme daha yüksek düzeyde olmuştur. Proje yatırımlarından en yüksek payı alan ilçelerin düşük ekonomik performans göstermesi; bunun aksine daha az yatırımın yapıldığı ilçelerin ise yüksek ekonomik gelişme kaydetmeleri projenin yatırımlarının hedefine ulaşmadığını göstermektedir.

Ayrıca ekonomik yapıdaki değişimin en fazla yaşandığı ilçe olan Şenkaya’da bu gelişmenin sosyal yapıya yansımadağı görülmektedir. Aynı durum Olur ve Karayazı İlçelerinde de yaşanmıştır. Söz konusu ilçelerde yaşanan ekonomik gelişme sosyal yapının gelişmesini sağlayamamıştır. Bu sonuç ise Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nin genel kabulü olan “ekonomik yapıda gelişme sağlandığı takdirde bu yaşam kalitesine de yansıtacaktır” düşüncesi ile örtüşmemektedir. İlçelerdeki değişim incelendiğinde tüm ilçelerde ekonomik yapıda ilerlemenin olduğu ortaya çıkmaktadır. Böylece Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nin ekonomi ağırlıklı yatırımlarının ekonomik alandaki uygulamalarda kalkınmaya az da olsa yardımcı olduğu sonucunu çıkarmakta fakat uygulama alanındaki ilçelerin sosyal yapısına aynı oranda etki etmediği görülmektedir.

Kısaca; kalkınma çalışmalarında yalnızca ekonomik yatırımların sosyal kalkınmayı başaramadığı, toplumun yaşam kalitesini arttırmada, sosyal ve ekonomik kalkınmanın aynı oranda sağlanmasında ve kırsal alanlardaki nüfusu tutmada başarılı olamadığı anlaşılmaktadır. Türkiye’de uygulanmış ve uygulanmakta olan entegre kırsal kalkınma projelerinde kırsalda yaşayanların ekonomik durumlarının iyileştirilmesine yönelik olarak gelir getirici faaliyetlerin (tarım ve hayvancılık) arttırılması ana hedef olmuştur.

Erzurum İli'nde gerçekleştirilmesi planlanan bir başka proje ise Doğu Anadolu Bölgesel Kalkınma Projesi'dir. Bu projenin en önemli özelliği kırsal alana yönelik götürülen yatırımlarda sosyal boyutun göz ardı edilmeyişidir. Bu proje kapsamında insan kaynakları alanında varolan sorunların çözümüne yönelik sosyal ve ekonomik müdahalelerin birlikte yapılması planlanmaktadır. Projede kır-kent dengesini sağlamak ve sosyo-ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla nüfus, eğitim, sağlık, kadın ve aile, çevre, mekansal gelişme konularında stratejiler geliştirilmektedir.

Doğu Anadolu Bölgesel Kalkınma Projesi dışında Erzurum'a köylerin altyapısının geliştirilmesi için 2005-2009 yılları arasında toplam 124 150 093 TL yatırım yapılması öngörülmüştür. İl Özel İdaresince KÖYDES projesi kapsamında 2005-2008 yılları arasında 503 adet köyde içmesuyu ve 265 adet köyde ise yol geliştirme çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Kırsal alanların kalkındırılmasına yönelik olarak uygulanmakta olan bu tür kırsal kalkınma programları kırsal alanları ya altyapı ya da yalnızca ekonomik faaliyetler yönüyle kalkındırmaya çalışmaktadır. Kırsal alana yönelik yürütülen hizmetler uygulama alanının bütününe hitap etmemekte, var olan sorunlar parçacı olarak çözülmeye çalışılmaktadır.

Bu uygulamaların dışında ulusal kalkınma planlarına uyumlu olarak bölgesel kalkınmayı hızlandırmak, bölgelerarası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla bölgesel kalkınma ajanslarının kurulması hedeflenmiştir. Bu ajansların ortak amacı; yerel aktörleri de dikkate alarak bölgenin potansiyellerini harekete geçirmek, böylece bölgesel ekonomiyi geliştirmek ve sosyal gelişmişlik düzeyini yükseltmektir. Bölgelerarası ve bölge içinde sosyo-ekonomik farklılıkların azaltılması amacını taşıyan bölgesel kalkınma ajansları ulusal kalkınma çabaları açısından umut vericidir.

Günümüzde ulusal kaynakların dışında kalkınmayı destekleyen yabancı kaynaklı programlar da bulunmaktadır. AB'nin bu amaca yönelik çeşitli operasyonel

programları bulunmaktadır. Bu programlar sosyal, ekonomik ve fiziksel gelişmeyi sağlayıcı müdahale unsurları taşımaktadır. İnsan kaynaklarının geliştirilmesi amacıyla istihdam, eğitim ve sosyal içerme müdahale alanları oluşturulmuş, programların uygulanabilmesi amacıyla Türkiye’deki iller içinden proje yapmaya uygun “Düzey 2” bölgeleri ve büyüme merkezleri tespit edilmiştir. Erzurum İli de bu büyüme merkezlerinden biri olarak seçilmiştir. Bu programların hedef, amaç ve müdahale alanları göz önüne alındığında kırsal alanlarda dezavantajlı grupları da kapsayacak biçimde sosyal, ekonomik ve fiziksel gelişmeye yardımcı olacağı, bölge içi ve bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmada etkin rol oynayacağı düşünülmektedir. Çünkü kalkınmaya ekonomik ve sosyal açıdan yaklaşım kırsalın sorunlarına entegre çözüm bulma yolunda doğru bir başlangıçtır.

Kırsal kalkınma konusunda etkili uygulamaların azlığı kalkınmada yalnızca ekonomik boyutun gözetilmesi sonucudur, bunun yerine proje alanındaki bütün unsurların dengeli ve birlikte kalkındırılmasının amaç edinilmesi daha başarılı sonuçlara ulaşılmasına yardımcı olacaktır. Ulusal kalkınmanın göz ardı edilemez bir parçası olan kırsal kalkınma çalışmalarında uygulanacak olan stratejiler yalnızca ekonomi tabanlı olmamalı, toplumsal değerleri içermeli ve kırsalın sorunları sebep-sonuç ilişkisi koparılmadan ele alınmalıdır. Bu yaklaşımla hareket edilmediği takdirde kır ile kent arasındaki sosyo-ekonomik farklılıklar kırdaki insanı, kentlere göçe zorlamaya devam edecektir.

Bu çalışma Türkiye’de uygulanmış olan bir kırsal kalkınma projesinin ekonomik ve sosyal yapıda meydana getirdiği etkileri ve kalkınma düzeyini tespit ederek kalkınmanın ekonomik ve sosyal olarak bir bütün olduğu ve kırsal kalkınma gibi toplumsal boyutu olan çalışmalarda bu gerçeğin göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu çalışma kırsal kalkınma uygulamalarındaki proje amacı, proje faaliyetleri ile proje sonuçları arasındaki kopukluğu belirterek kendinden sonraki çalışmalara yol göstericidir.

KAYNAKLAR

Acartürk, Ş., Entegre Kırsal Kalkınma Projeleri ve Bir Örneği Çorum-Çankırı Projesi, Uzmanlık Tezi, **DPT Kalkınmada Öncelikli Yörelere Başkanlığı**, 10-12, (1983).

Açıkalın, O., Saltık, A., Kalkınmada Yeni Kavram ve Stratejiler, **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi/Journal of Sociological Research**, 1: 7-9 (2007).

Albayrak, A. S., Türkiye’de İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Çok Değişkenli İstatistik Yöntemlerle İncelenmesi, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, 1 (1): 155, (2005).

Alpdoğan, H., Kırsal Kalkınma Esasında Güneydoğu Anadolu Projesinin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Sonuçları, Yüksek Lisans Tezi, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 15-16, (1989).

Altan, R. Sosyal Sermaye ve Kalkınma, **Türk İdare Dergisi**, 2, (2007).

Ambrosio, A. M., Delgado, M., Understanding Rural Areas Dynamics From A Complex Perspective An Application of Prospective Structural Analysis, **People, Food and Environments: Global Trends and European Strategies’ Congress**, Gent-Belgium, 3, (2008).

Arslan, D. A., Bir Ankara Köyü (Kavaközü)’nün Sosyolojik İncelemesi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2 (17): 54-56, (2004).

Aykaç, L. G., Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesinin Muş Tarımına Yapacağı Olası Etkilerin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, **Ege Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı**, 15, (1992).

Bakırcı, M., Türkiye’de Kırsal Kalkınma, **Nobel Yayın Dağıtım**, Ankara, 33-206, (2007).

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, **Sürdürülebilir Kalkınmanın Sektörel Politikalara Entegrasyonu Projesi**, Kentleşme Tematik Grubu 1. Raporu, Sürdürülebilir Kentleşme Bakış Açısı İle Türkiye’de Kentleşme Sektörüne İlişkin Tespit ve Değerlendirmeler, 30-31, (2007).

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Kentsel Yoksulluk, Göç Ve Sosyal Politikalar, **Kentleşme Şurası**, 7-50, (2009).

Bhanoji, R., Human Development Report:1990 Review Assesment, **World Development**, 19 (10): 1452, (1991).

Berber, M., İktisadi Büyüme ve Kalkınma, *Derya Kitabevi*, 3. Baskı, Trabzon, 9-234, (2006).

Bollman, R. D., Human Capital And Rural Development:What Are The Linkages?, *Agriculture Division, Statistics Canada, Working Paper: 39, Katalog no: 21-601-MIE99039*, 3-27, (1999).

Bryden, J., Rural Development Indicators and Diversity in the European Union, *The European Union's Statistical Office*, Luxembourg, 1-9, (2002).

Carter, K. A., Klonglan, G. E., Fear, F. A., Warren, R. D., Marshall C. E., Ganey, R., F., Andersen, E. R., Social Indicators For Rural Development: Descriptive Social Reporting, Final Report, *Department Of Agriculture, Washington, D.C.*, 6-16, (1977).

Cengiz, T., Çelem, H., Kırsal Kalkınmada Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) Yönteminin Kullanımı, *Kafkas Üniversitesi Artvin Orman Fakültesi Dergisi*, 4 (1-2): 144-145, (2003).

Çakmak, E., Sürdürülebilir Beşeri Kalkınma Çabası Olarak Doğu Anadolu Kalkınma Programı (DAKAP), *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*, Ankara, 7-8 Eylül 2006, 361-362, (2006).

Çeken, H., Ökten, Ş., GAP Projesi'nin Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Politikaları İçindeki Yeri ve Önemi, *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 14 (1): 14 – 19, (2008).

Çelik, Z., Türkiye’de Kırsal Planlama Politikalarının Geliştirilmesi, Doktora Tezi, *Dokuz Eylül Üni, Fen Bil Enst*, 24-34, (2006).

Çetin, M., Türkiye de Beşeri Kalkınma: Bölgesel Bazlı Bir Değerlendirme, Celal Bayar Üniversitesi İİBF, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 12 (2): 141-154, (2005).

Çolakoğlu, E., Kırsal Kalkınma Problemine Bir Çözüm Arayışı Olarak Köy- Kent Projesi, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (6): 188-189, (2007).

Dansuk, E., Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi Ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla Ölçülmesi, Uzmanlık Tezi, *DPT Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Ücretler ve Gelirler Dairesi Başkanlığı*, 79, (1997). <http://ekutup.dpt.gov.tr/gelirdag/dansuke/yoksullu.pdf>, (2006)

Demir, S., Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye Açısından Değerlendirme, *DPT, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü*, Ankara, 2-19, (2006).

Demiral, M., Türkiye’de Sosyal Sermaye Kapsamında Sivil Toplum Kuruluşları (STK)’nın Sürdürülebilir Sosyo-Ekonomik Kalkınma Sürecindeki Rolü, Akademik

Bakış, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi-Türk Dünyası Fakülteleri, *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 13: 1-2, (2007).

Demirayak, F., Biyolojik Çeşitliliğin Korunması ve Sürdürülebilir Kalkınma, *TÜBİTAK Vizyon 2023 Projesi Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Paneli*, 14, (2002).

Dinçer, B., Özaslan, M., Satılmış, E., İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, *DPT, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü*, Ankara, 18-27, (1996).

Dinçer, B., Özaslan, M., Satılmış, E., İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, *DPT, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü*, 29-31, (2004).

Dinler, Z., Tarım Ekonomisi, 5. Baskı, *Ekin Kitabevi*, Bursa, 106, (2000).

Doğanay, F., Kırsal Kalkınma, *DPT Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü, Planlama Dairesi Başkanlığı*, 2-41, (1993).

“Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi”, *DPT*, Cilt 1, 1-63, (1983).

“Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi”, *DPT*, Cilt 2, 155-168, (1984).

“Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi Yarıyıl Gelişme Raporu”, *DPT*, 52-53, (1984b).

“Kırsal Sanayi 7. BYKP ÖİKR”, *DPT*, Ankara, 48, (1994).

“Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP) Nihai Rapor”, *DPT*, Cilt 8, 85, (2000).

“Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, *DPT*, Ankara, 73, (2000b).

İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması 2003, *DPT*, Ankara, 20-29, (2003).

Ön Ulusal Kalkınma Planı (2004 - 2006), *DPT*, Ankara, 35, (2003b).

Tarım Stratejisi (2006-2010), *DPT*, Ankara, 1-11, (2004).

Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2007-2013), *DPT*, Ankara, 3-38, (2006b).

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007 – 2013), *DPT*, Ankara, 46-93, (2006c).

DPT, “Kırsal Kalkınma Politikaları 9.BYKP (2007-2013)”, **Özel İhtisas Alt Komisyonu Raporu**, DPT Y., Ankara, 8-16, (2006a).

DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı, Yerleşme-Şehirleşme, **Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, 20, (2007).

Dulupçu, M. A., Kalkınma İktisadı Üzerine Bazı Düşünceler, **G.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**, 1, 35-38, (2002).

Dursun, H., İnsan Sermayesi ve Ekonomik Büyüme, **Hazine Dergisi**, 10: 90, (1998).

Ellis, F., Biggs, S., Evolving Themes in Rural Development 1950s-2000s, **Development Policy Review**, 19 (4): 439-442, (2001).

Eminağaoğlu, Z., Çevik, S., Kırsal Yerleşmelere İlişkin Tasarım ve Planlama Politikalarının Bölgesel Ölçek İçinde Değerlendirilmesi, **Planlama Dergisi**, 2005/2: 77, (2005).

Eraktan, G., Devlet Tarafından Köye Götürülen Hizmetler, **Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları**, Yayın No: 933, Ankara, 43-45, (1989).

Erdönmez, C., Köykent: Olumlu Ve Olumsuz Yönleriyle Bir Kırsal Kalkınma Projesinin Çözümlemesi, **Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi**, Seri A (2): 36-47, (2005).

Erol, D., Kalkınma Politikalarının İllerin Gelişmesine Etkisi (1960-1990), Doktora Tezi, **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı**, Ankara, 7, (1997).

Erzurum Valiliği, İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, Erzurum Çevre Durum Raporu, 92-181, (2008).

Geray C., İşlendirme (İstihdam) Açısından Kırsal Gelişme Yöneltilerimiz, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, 54 (2), 244-257, (1999).

Giray, F. H., Akın, A., Gün, S., Kırsal Kalkınmada Yeni Perspektifler, **Türkiye VI.Tarım Ekonomisi Kongresi**, 16-18 eylül 2004, Tokat, s.161-162, (2004).

Gökçe, B., “30 Yıl Sonra Keban ve Ağın Köylerinin Sosyo-Ekonomik Durumu”, **Sosyal ve Beşeri Araştırma Destekleme Kurulu, Proje No: SBB – 4022 (2002 - 2004)**, Ankara, 19, (2004).

Gülçubuk, B., “Kırsal Kalkınma Çalışmalarında Türkiye Kalkınma Vakfı’nın Yeri ve İşlevi”, Doktora Tezi, **Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı**, Ankara, 80-82, (1997).

Gülçubuk, B., Kırsal Kalkınma Politikaları, Stratejileri ve Göz önünde Bulundurulması Zorunlu İlkeler, Orman Köyü Kalkındırma Kooperatifleri Yönetici ve Üyelerinin Orman Ekosistemlerindeki Biyolojik Çeşitliliği Yerinde Koruma Eğitimi Projesi (GEF/SGP TUR/98/G52), **Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (GEF/SGP) ve Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği**, Ankara, 9, (2002).

Gülçubuk, B., Cumhuriyet Döneminde Kırsal Kesimde Yaşanan Sosyo-Ekonomik Değişimler ve İzlenen Ekonomik Politikalar, **Cumhuriyetimizin 80. Yılında Bitkisel Üretim, Hayvancılık ve Ormancılığımız Kongresi**, 3 Kasım 2003, Ankara, 1-13, (2003).

Gülçubuk, B., Türkiye’de Tarım, **Tarım ve Köyişleri Bakanlığı**, 73-78, (2005).

Gülçubuk, B., Dünya’da Avrupa Birliği’nde ve Türkiye’de Kırsal Kalkınma Yaklaşımlarında Paradigmal Değişimler ve Kalkınmanın Yeniden Teorizasyonu, **Türkiye VII. Tarım Ekonomisi Kongresi**, 13-15 Eylül 2006, Antalya, Cilt I, 227-229, (2006).

Günaydın, G., Türkiye’de Kırsal Yerleşme Düzenine Yönelik Planlama Yaklaşımları, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, **Tarım Politikaları Yayın Dizisi No: 1**, 14-36, (2001).

Günaydın, G., AB Kırsal Kalkınma Politika Transfer Analizi: Kalkınma Politikalarından “Ulusal” Kırsal Kalkınma Stratejisi’ne, **Memleket Siyaset Yönetim**, 3(2): 113-115, (2007).

Güney, H., “Kırsal Kalkınma Yöneltileri; Köy-Kent Yaklaşımı ve Mesudiye Uygulaması”, Y.Lisans Tezi, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens.**, Ankara, 28, (2003).

Günsoy, G., İnsani Gelişme Kavramı Çerçevesinde Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, 3 (1): 37, (2001).

Günsoy, G., İnsani Gelişme Kavramı ve Sağlıklı Yaşam Hakkı, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, 1 (2): 37, (2005).

Gürlük, S., “Kırsal Kalkınma Projelerinin Makro-Ekonomik Kriterlere Göre Değerlendirilmesi: Cumalıkızık Örneği” Yüksek Lisans Tezi, **Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü**, Bursa, 42-43, (2001).

Güven, S., Türkiye’de Sosyal Sorunlar ve Sosyal Politikalar, **Ezgi Kitabevi**, İstanbul, 456, (1996).

Han, E., Kaya, A. A., Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika, **Nobel Yayın Dağıtım**, 5. Baskı, Ankara, 257-274, (2006).

Hoşgörür, V., Gezgin, G., Ekonomik ve Sosyal Kalkınmada Eğitim, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Elektronik Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2 (2): 3-5, (2005).

İnternet: T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı “GAP”ın Sosyal Boyutu”
<http://www.gap.gov.tr/Turkish/Dergi/D471996/sosyalb.html> (2009).

İnternet: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı “IPARD Programı 2007-2013, Katılım öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma (IPARD) Programı”
http://www.tkd.gov.tr/files/IPARD_Program_son1.doc (2009).

İnternet: DPT “08.02.2006 tarih ve 26074 sayılı Resmi Gazete: Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun”
<http://www.dpt.gov.tr/bgyu/kalkinmaaajans/5449SayiliKanun.pdf> (2009).

İnternet: Usaid Armenia (Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Kuruluşu) “Integrated Rural Development Lessons Learned”
http://www.pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNADF432.pdf (2009).

İnternet: Olur İlçesi Kaymakamlığı “Köylere Hizmet Götürme Birliği Faaliyetleri”
http://www.olur.gov.tr/default_B0.aspx?content=194 (2009).

Kamp, I. V., Leidelmeijer, K., Marsman, G., Hollander, A., Urban Environmental Quality And Human Well-Being Towards A Conceptual Framework And Demarcation Of Concepts; A Literature Study, *Landscape And Urban Planning*, 65: 8-13, (2003).

Karalı, B., İnsani Kalkınma ve Ölçümü: Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi, *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, İktisat Anabilim Dalı*, Zonguldak, 10-26, (2005).

Karpat, G., Açıkgöz, Ş., Ülkelerin Kalkınmışlık Faktörleri Açısından Değerlendirilmesi, *Gazi Üniversitesi İİBF Ekonometri*, 1-3, (2004).

Kayıkçı, S., Cumhuriyet’in Kuruluşundan Günümüze Kadar Köye ve Köylüye Yönelik Olarak İzlenen Politikalar, *Türk İdare Dergisi*, 448: 70-87, (2005).

Kaynak, M., Kalkınma İktisadının Kilometre Taşları ve Teknoloji, *Gazi Üni., İktisat Bölümü, Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 14 (49): 20-67, (2003).

Kaynak, M., Kalkınma İktisadı, *Gazi Kitabevi*, 2. Baskı, Ankara, 38-61, (2007).

Keleş, R., Kentleşme Politikası, *İmge Kitabevi*, 4. Baskı, Ankara, 23-24, (1997).

Kılıç, S., “Planlı Dönemde Uygulanan Kırsal Kalkınma Modelleri Üzerine Bir İnceleme”, Yüksek Lisans Tezi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*,

Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Kent ve Çevre Bilimleri, Ankara, 88-131, (1997).

Kızılaslan, H., Dünya’da ve Türkiye’de Buğday Üretimi ve Uygulanan Politikaların Karşılaştırılması, **G.O.Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi**, 21 (2): 34, (2004).

Kocaman, T., Kırsal Kalkınmada Sosyo-Ekonomik ve Demografik Profilin Etkisi, **DPT, Sosyal Planlama Başkanlığı**, 1, (1985).

Kostov, P. and J. Lingard, Integrated Rural Development - Do We Need a New Approach?, **71 EAAE Seminar**, Ancona, 1-4, (2001).

Köprülü, O., TKV Gümüşhacıköy Kırsal Kalkınma Projesinin Çiftçiler Üzerindeki Etkilerinin Sürdürülebilirliğinin Saptanması, Yüksek Lisans Tezi, **Öndokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı**, 14-73, (2006).

“Köy Envanter Verileri: 1981 Yılı Köy Envanteri”, **Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı**, Ankara, 1-187, (1985).

“Köy Envanter Verileri: 1997 Yılı Köy Envanteri”, **TÜİK**, Ankara, 1-161, (2002).

Lakeç, O., İnsani Kalkınma Süreci ve Türkiye’nin İnsani Kalkınma Düzeyinin Seçilmiş Ülkelerle Karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, **Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 3-13, (2006).

Lee, J., Arnason, A., Nightingale, A., Shucksmith, M., Networking: Social Capital and Identities in European Rural Development, **Sociologia Ruralis**, 45 (4): 269, (2005).

Mihçı, H., Kalkınma: Bir Terim Neyi Anlatır?, **Gazi Üni, İktisat Bölümü, Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, 7 (23): 76-82, (1996).

Mihçı, H., Görelî Geri Kalmışlıktan Kurtulma "Hamlesi" ve Türkiye’de Planlı Kalkınma Deneyimi, **Mülkiye Dergisi**, 25 (231): 182, (2001).

Örnek, A., Kırsal Kalkınma El Kitabı, **Heinrich Böll Stiftung Derneği**, İstanbul, 10-38, (2007).

Özdemir, A. İ. ve Altıparmak, A., Sosyo-Ekonomik Göstergeler Açısından İllerin Gelişmişlik Düzeyinin Karşılaştırmalı Analizi, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 24: 97, (2005).

Özdemir, K. Türkiye’de Kırsal Sanayinin Kentlere Olan Göçler Üzerine Etkisi, **Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu**, Cilt II, 102-108, (2004).

Özgüven, A., İktisadi Büyüme İktisadi Kalkınma Planlama ve Japon Kalkınması, *Filiz Kitabevi*, İstanbul, 99-154, (1988).

Öztürk, S., Kırsal Yoksulluk ve Neo-Liberal Ekonomi Politikaları, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1 (5): 619, (2008).

Sağır, G. ve Yüksel, A. Y., İktisat IV, Ege Üniversitesi, *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü*, İzmir, 5, (2002).

Sarıca, İ., Türkiye’de Bölgesel Gelişme Politikaları ve Projeleri, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 1: 172-201, (2001).

Savaşeri, M., Çorum-Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi, *Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı Dergisi*, 50: 6, (1990).

Sen, A., Development: Which Way Now?, *The Economic Journal*, 93 (372): 760, (1983).

Sen, A., A Decade Of Human Development, *Journal Of Human Development*, 1 (1): 18, (2000).

Shortall, S., Are Rural Development Programmes Socially Inclusive? Social Inclusion, Civic Engagement, Participation, And Social Capital: Exploring The Differences, *Journal Of Rural Studies*, 24: 451, (2008).

Sinemillioğlu, M. O., Sürdürülebilir Bölgesel Kalkınma ve Türkiye Süreci, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (27): 249, (2009).

Şen, A., İktisadi Kalkınmanın Değişen Standartları, *Standart Dergisi*, 504: 19-20, (2003).

Şen, H., Çemrek, F., Özaydın, Ö., Türkiye’deki İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Belirlenmesi, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6 (11): 156, (2006).

Şenkal, A., Sivil Toplum ve Sosyal Sermaye: Sosyal Politikaya Dayalı Alternatif Kalkınma Modeli Arayışları, *İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası*, 55 (1), 808-809, (2005).

Şenses, F., Kalkınma İktisadı: Yükselişi ve Gerilemesi, *İletişim Yayıncılık*, İstanbul, 50, (1996).

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Kırsal Kalkınma Projelerine Ait Tecrübeler, *Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi Değerlendirme Sempozyumu*, Erzurum, 30 Eylül-2 Ekim 1987, (1987).

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Proje ve Uygulama Genel Müdürlüğü, Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi, ***Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı Dergisi***, 50: 12-13, (1990).

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi Değerlendirme Raporu Bölüm 1, ***TKB, Proje Ve Uygulama Genel Müdürlüğü***, Ankara, 43-48, (1991).

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Erzurum Tarım Master Planı, ***İl Tarım ve Kırsal Kalkınma Master Planlarının Hazırlanmasına Destek Projesi***, Erzurum, (2002).

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi Karşılaştırmalı Sonuç Raporu, ***Tarımsal Üretimi Geliştirme Genel Müdürlüğü***, Ankara, 28-72, (2003a).

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Erzurum Tarım Master Planı, Erzurum İl Müdürlüğü, ***İl Tarım ve Kırsal Kalkınma Master Planlarının Hazırlanmasına Destek Projesi***, Erzurum, 33, (2004).

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Kırsal Kalkınma Politikaları, VIII. Komisyon Sonuç Raporu, II. Tarım Şurası, ***TKB Y.***, Ankara, 5-52, (2004).

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi Proje Kapanış Raporu, 10-14, (2006).

Tavasoglu, T., Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırmaları, ***Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu***, Cilt: I, 343-345, (2004).

Tekel, A., Tamer, N. G., Bayraktar, N., Erdoğanaras F., Planlama-Kentsel Tasarım Arayüzünde Yaşanabilir Mekanlar Oluşturma ve Yaşam Kalitesi Ölçütlerinin Değerlendirilmesi, Kent ve Bölge Üzerine Çalışmalar Prof. Dr. Orhan Kuntay'a Armağan, ***Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü***, Ankara, 266, (2007).

Tekeli, İ., Türkiye'de Kentleşme Yazıları, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar 3, ***Turhan Kitabevi***, Ankara, 109, (1982).

Tekeli, İ., Güler, Ç., Vaizoglu, S., Algan, N., Dünder, A. K., Yaşam Kalitesi Göstergeleri: Türkiye İçin Bir Veri Sistemi Önerisi, ***TUBA Raporları***, 6, 5, (2004).

Tuna, Y. ve Yumuşak, İ. G., Kalkınmışlık Göstergesi Olarak Beşeri Kalkınma İndeksi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme, ***IV. Uluslararası Ekonomi Kongresi***, Ankara, 13-16 Eylül 2000, ODTÜ, 2-6, (2000).

Tuna, Y. ve Yumuşak, İ. G., Beşeri Kalkınma İndeksi ve Türkiye Analizi, ***I. Ulusal Bilgi Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı***, Hereke-Kocaeli, 10-11 Mayıs 2002, 455- 457, (2002).

Türkay, M., Gelişme İktisadı, ***Beta Yayıncılık***, 172-175, (1995).

UNDP, Human Development Indicators, *Human Development Report*, New York: Oxford University, 240-247, (2001).

UNDP, Human Development Indicators, *Human Development Report*, New York: Oxford University, 258-260, (2004).

UNDP, Human Development Indicators, *Human Development Report*, New York: Oxford University, 394-399, (2006).

Uzun, A., “Kalkınmada İnsan Unsurunun Önemi”, *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9 (3-4): 195, (1992).

Ünal, C. B., Kentsel Yaşam Kalitesi Ölçütleri İle İstanbul Analizi ve Toplam Kentsel Yaşam Kalitesi Yönetim Yaklaşımı, Doktora Tezi, *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı*, 128, (2004).

Yavilioğlu, C., Ekonomik Kalkınma ve Motivasyon Arasındaki İlişki, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2 (2): 110-116, (2001).

Yavilioğlu, C., Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3 (1): 61-67, (2002).

Yavilioğlu, C., Geri Kalmışlık Olgusu ve Ekonomistik Kalkınma Teorileri (Eleştirel Bir Yaklaşım), *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3 (2): 62-68, (2002b).

Yavuz, O., Erzurum’dan Göç Sorunu, Nedenleri, Sonuçları ve Çözüm Yolları, *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 2: 11-12, (1994).

Yenigül, S. B., Göçün Kent Mekanı Üzerine Etkileri, *G.Ü. Fen Bilimleri Dergisi*, 18(2): 273-277, (2005).

Yenigül, S. B., Değişen Dünya, Değişen Mekan, Değişen Kırsal Alan, Kent ve Bölge Üzerine Çalışmalar Prof. Dr. Orhan Kuntay’a Armağan, *Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü*, Ankara, 42, (2007).

Yıldız, Ö., GAP İllerinde Sosyal ve Ekonomik Dönüşüm, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 8(1): 292-298, (2008).

Yılmaz, İ., “Türkiye’de İzlenen Kırsal Kalkınma Stratejilerinin Değerlendirilmesi”, *Türkiye 2. Tarım Ekonomisi Kongresi*, 4-6 Eylül 1996, Adana, (1996).

Yılmaz, M., Yoksulluğun Önlenmesinde Toplumsal Reformun Gerekliği, *Celal Bayar Üniversitesi S.B.E Dergisi*, Manisa, 2 (1): 124-127, (2004).

Yosmaoğlu, N. , Türkiye'de Kalkınma ve İstihdam Sorunları, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, 21 (202), 71, (1997).

EKLER

EK-1 Proje Yatırımının İlçelere Dağılımı

Çizelge 1.1. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi yayım hizmetleri yatırım dağılımı [DPT, 1983, DPT, 1984, DPT, 1984b]

İlçe	Yayım Hizmetleri ile ilgili bina İnşaatları			Görevli Teknisyen Sayısı
	Lojman (Ünite Sayısı)	Hizmet binası	atölye	
Merkez	8	√	√	26
Aşkale	9	√		12
Pasinler	12	√		6
Horasan	8	√		5
Çat	4	√		6
Tekman	10	√		3
Tortum	10	√		6
Hınıs	18	√		4
Karayazı	14	√		
Narman	8	√		5
Oltu	27	√		3
Şenkaya	12	√		
Olur	8	√		
İspir	10	√		2
Toplam	158	14	1	78

EK-1 (Devam) Proje Yatırımının İlçelere Dağılımı

Çizelge 1.1. (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi yayım hizmetleri yatırım dağılımı [DPT, 1983, DPT, 1984, DPT, 1984b]

İlçe	Demonstrasyon Tipi (ha)							çiftçi eğitimi (gün)		
	Tarla bitki (kuru)	Tarla bitki (sulu)	çayır	Bağ bahçe	mera	hayvan besleme	yem bitkileri	çiftçi eğitimi	arıcıl ık eğiti mi	ev ekonomist lerinin eğitimi
Merkez	100	75	75			16	650	2	14	40
Aşkale	100		50	15	250		385	1	9	57
Pasinler	100	100	25			12	385		5	90
Horasan	100	75	50	10	250		410	1	6	90
Çat			60			12	330	1		
Tekman			65	5	250		325			
Tortum	35	35	10	10		6	360	1		
Hınıs	100		50	15	250		375	1		
Karayazı				5						
Narman	75	50	50	50	250		495		20	260
Oltu	75	75	25	55			470		27	60
Şenkaya	25	50	25	30			325			30
Olur								7		
İspir				5						
Toplam	710	460	485	200	1250	46	4510	14	81	627

EK-1 (Devam) Proje Yatırımının İlçelere Dağılımı

Çizelge 1.2. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi hayvan sağlığı yatırım dağılımı [DPT, 1983, DPT, 1984, DPT, 1984b]

İlçe	zirai mücadele faaliyetleri			hayvanlarda parazit kontrol programı uygulanacak köy adedi	hayvanlara aşı uygulama sayısı	sağlık ekibi sayısı	suni tohumlama faaliyetleri
	uygulama yapılan alan (da)	ilaçlanan ağaç sayısı	ilaçlanan tohum miktarı (ton)				
Merkez	5182	800	214	5	5408	2	
Aşkale	500			2	1500	1	
Pasinler	2510		120	2		1	
Horasan	850		60			1	
Çat	100			6	7000	1	224
Tekman	900		653	3		1	
Tortum	434	13933		2		1	205
Hınıs	3010			3		1	
Karayazı							
Narman		9442			18735	1	
Oltu	56	7783			500	1	
Şenkaya	16	8074				1	
Olur							
İspir							
Toplam	13558	40032	1047	23	33143	12	429

EK-1 (Devam) Proje Yatırımının İlçelere Dağılımı

Çizelge 1.3. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi tarımsal altyapı yatırım dağılımı [DPT, 1983, DPT, 1984, DPT, 1984b]

İlçe	küçük su çalışmaları		toprak muhafaza çalışmaları			
	beton kanal yapımı		teras sulama		kanal temizleme	
	ha	maliyet (1000 TL)	alan (ha)	maliyet (1000 TL)	alan (ha)	maliyet (1000 TL)
Merkez	150	11091				
Aşkale	40	2265				
Pasinler	629	56221				
Horasan	30	7261				
Çat	304	17445				
Tekman	126	11812				
Tortum	18	4462				
Hınıs	92	16220				
Karayazı	214	25832				
Narman						
Oltu	76	13629			220	4820
Şenkaya	25	1881				
Olur	29	7225				
İspir	289	55777	200	25165		
Toplam	2022	231121	200	25165	220	4820

EK-1 (Devam) Proje Yatırımının İlçelere Dağılımı

Çizelge 1.3. (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi tarımsal altyapı yatırım dağılımı [DPT, 1983, DPT, 1984, DPT, 1984b]

İlçe	köy yolları inşaatı							
	tesviye		sanat yapıları		köprü		stabilize kaplama	
	uzunluk (km)	maliyet (1000 TL)	uzunluk (m)	maliyet (1000 TL)	köprü açıklığı (m)	maliyet (1000 TL)	uzunluk (km)	maliyet (1000 TL)
Merkez			7.8	2870	13	7750	23	
Aşkale			327.85	9535	20.5	15450	53	
Pasinler			2630.8	11100	16	3000	14	
Horasan			200	3000	57.5	7450	60	
Çat			389	24006	48	3100	44	
Tekman					6.5	4500	18	
Tortum			379.7	11735	64.5	11400		
Hınıs			110	2400	43	3100	39	
Karayazı			169.4	10850	74.5	3700		
Narman					110	5400	22	
Oltu					53.5	3900		
Şenkaya	5	900	567.6	9661	143	49400	6	
Olur			544.8	18715	6.5	2900	5	
İspir	25	16000			34.5	15100		
Toplam	30	16900	5326.9	103872	691	136150	284	0

EK-1 (Devam) Proje Yatırımının İlçelere Dağılımı

Çizelge 1.4. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi tarımsal altyapı ve hayvan sağlığı yatırım dağılımı [DPT, 1983, DPT, 1984, DPT, 1984b]

İlçe	İçmesuyu inşaatı	İşletmelerce kullanılan kredi miktarları		Sulanan arazi (ha)		Toprak muhafaza maliyet (1000 TL)
	maliyet (1000 TL)	toplam proje maliyeti	kullanılan kredi miktarı	proje öncesi 1981	projenin sağlayacağı ilave	
Merkez	3200	18813000	16917600	295	425	
Aşkale	10150	4947780	4453000	30	66	
Pasinler	5500	900000	810000	497	695	30000
Horasan	8650	3414000	2440000	180	409	
Çat	18750			98	228	
Tekman	6800	600000	600000	70	130	
Tortum	1500	6742500	5438250	296	202	
Hınıs	14800			1028	1328	
Karayazı	7300			508	2812	
Narman	15900	16185500	14810500			10508
Oltu	10900	10538000	9491850	144	197	21204
Şenkaya	12100	9556400	7905290	73	100	
Olur	5800			276	134	
İspir	6350			298	326	108750
Toplam	127700	71697180	62866490	3793	7052	170462

EK-1 (Devam) Proje Yatırımının İlçelere Dağılımı

Çizelge 1.4. (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi tarımsal altyapı ve hayvan sağlığı yatırım dağılımı [DPT, 1983, DPT, 1984, DPT, 1984b]

İlçe	servis yolları maliyet (1000 tl)	sulama tesis maliyet (1000 tl)	hayvan hastalıkları kontrol programı uygulama yerleri	hayvan sağlık ekibi görevlendirilecek yerler	arıcılığın geliştirileceği yerler	kanal koruma işi yapılacak yerler
Merkez		26118	var	var		
Aşkale		6436	var	var	var	
Pasinler		83989	var	var		var
Horasan		53467	var	var		
Çat		12495	var	var	var	
Tekman		18916	var	var	var	
Tortum		38991	var	var		
Hınıs		110539	var	var		
Karayazı			var	var	var	
Narman	500	13520	var	var		var
Oltu	500	21584				var
Şenkaya		13257				
Olur		41426				
İspir	2500	60493				
Toplam	3500	501231	10	10	4	3

EK-2 Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde Yer Alan İlçelere Ait
1965, 1981 ve 1997 Yılı Sosyal Yapı

Çizelge 2.1. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1965, 1981 ve 1997 yılı sağlık yapısı [Köyışleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TÜİK, 1997]

sosyal yapı						
hizmetlere erişebilirlik						
sağlık						
ilçeler	Görevli sağlık personeli olan köy sayısı (hemşire- ebe)		köy sınırları içinde sağlık tesisi bulunan köy sayısı		toplam engelli sayısı	
	1981	1997	1981	1997	1981	1997
Merkez	6	48	4	1	547	415
Aşkale	3	10		1	347	190
Çat		24			290	293
Hınıs	3	13			598	311
Horasan	6	35			299	256
İspir	2	24	1	1	946	338
Karayazı	1				289	139
Narman	8	16		1	389	163
Oltu	4	12			455	311
Olur	3	3			217	171
Pasinler	12	23			330	297
Şenkaya	4	34	1	2	604	281
Tekman		19			354	132
Tortum	2	24	1	2	295	364

EK-2 (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nde Yer Alan İlçelere Ait
1965, 1981 ve 1997 Yılı Sosyal Yapı

Çizelge 2.2. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nde yer alan ilçelere ait 1965, 1981 ve 1997 yılı eğitim yapısı [Köyİşleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TÜİK, 1997]

sosyal yapı						
hizmetlere erişebilirlik						
eğitim						
ilçeler	Yüksek Öğretim Mezunu sayısı			ilköğretim çağında olup okula gitmeyen çocukların olduğu köy sayısı		
	1965	1981	1997	1965	1981	1997
Merkez	18	82	43	38	1	1
Aşkale	13	169	9	17	1	1
Çat		34	8	10	1	1
Hınıs	7	108	29	49	6	3
Horasan	10	192	28	22	2	1
İspir	11	159	38	65	3	1
Karayazı	5	50	6	26	5	1
Narman	5	91	10	17	1	1
Oltu	3	263	23	19	2	2
Olur	3	61	16	4	0	1
Pasinler	11	140	24	24	1	1
Şenkaya	15	77	63	11	1	1
Tekman	2	46	55	40	7	2
Tortum	7	114	71	10	1	1

EK-2 (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde Yer Alan İlçelere Ait
1965, 1981 ve 1997 Yılı Sosyal Yapı

Çizelge 2.2. (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere
ait 1965, 1981 ve 1997 yılı eğitim yapısı [Köyışleri ve Kooperatifler
Bakanlığı, 1985, TUİK, 1997]

	sosyal yapı					
	hizmetlere erişebilirlik					
	eğitim					
ilçeler	öğretmen sayısı			köy sınırları içinde köy kitaplığı bulunan köy sayısı		
	1965	1981	1997	1965	1981	1997
Merkez	154	288	201	3	4	1
Aşkale	73	150	85	2		1
Çat	22	92	63			
Hınıs	55	150	111	1		
Horasan	41	168	144			
İspir	79	198	96		1	1
Karayazı	25	80	79			
Narman	31	111	43			1
Oltu	61	191	88	1		
Olur	47	153	44			
Pasinler	71	158	141			
Şenkaya	86	267	114		1	2
Tekman	19	85	48			
Tortum	78	187	74	3	1	2

EK-2 (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde Yer Alan İlçelere

Ait 1965, 1981 ve 1997 Yılı Sosyal Yapı

Çizelge 2.3. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1965, 1981 ve 1997 yılı köy-bucak altyapı durumu [Köyışleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TUİK, 1997]

sosyal yapı								
hizmetlere erişebilirlik								
altyapı								
ilçeler	köyün bağlı olduğu merkezle (bucak) olan yol durumu (köy sayısı)							
	asfalt		stabilize		hamyol		patika	
	1981	1997	1981	1997	1981	1997	1981	1997
Merkez	9	5	26	11	43	3		
Aşkale		3	10	3	16			
Çat								
Hınıs		2	7	16	16	3	2	1
Horasan	1	1		3	15	1		
İspir		6	14	18	43	13	2	1
Karayazı	1	1	3	12	43	25	1	
Narman								
Oltu								
Olur								
Pasinler		4			24	2		1
Şenkaya	1	32	20	25	33	3		
Tekman			7	2	17	1		
Tortum	1	4	12	4	10			

EK-2 (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde Yer Alan İlçelere

Ait 1965, 1981 ve 1997 Yılı Sosyal Yapı

Çizelge 2.4. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1965, 1981 ve 1997 yılı köy-ilçe altyapı durumu [Köyİşleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TUİK, 1997]

sosyal yapı								
hizmetlere erişebilirlik								
altyapı								
ilçeler	köyün bağlı olduğu merkezle (ilçe) olan yol durumu (köy sayısı)							
	asfalt		stabilize		hamyol		patika	
	1981	1997	1981	1997	1981	1997	1981	1997
Merkez		47		15		1		
Aşkale	4	24	1	33	58	11		
Çat		11	1	26	36	3		
Hınıs		39	15	52	64	8		
Horasan	3	37	20	23	50	16		
İspir		49	2	49	119	27		
Karayazı		4	1	60	58	7	16	
Narman	5	15	3	27	35	1		
Oltu	4	33	22	24	38	8		
Olur	7	15	3	18	30	6		1
Pasinler		54	26	39	55	1		
Şenkaya	2	47	15	20	48	2		
Tekman	2	21	11	31	56	17		
Tortum	2	42	17	13	41	6		

EK-2 (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nde Yer Alan İlçelere

Ait 1965, 1981 ve 1997 Yılı Sosyal Yapı

Çizelge 2.5. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nde yer alan ilçelere ait 1965, 1981 ve 1997 yılı köy-il altyapı durumu [Köyışleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TUİK, 1997]

sosyal yapı								
hizmetlere erişebilirlik								
altyapı								
ilçeler	köyün bağlı olduğu merkezle (il) olan yol durumu (köy sayısı)							
	asfalt		stabilize		hamyol		patika	
	1981	1997	1981	1997	1981	1997	1981	1997
Merkez	11	108	24	19	54			
Aşkale	2	61		5	66	2		
Çat		39			37	1		
Hınıs		87		10	99	2		
Horasan	2	69		4	35	3		
İspir		97		27	130	1		
Karayazı		61		9	75	1		
Narman		37		5	43	1		
Oltu		62		3	64			
Olur		40			40			
Pasinler	2	86	7	8	72			
Şenkaya		68		1	69			
Tekman		46		19	69	4		
Tortum	3	58		2	57	1		

EK-2 (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nde Yer Alan İlçelere Ait
1965, 1981 ve 1997 Yılı Sosyal Yapı

Çizelge 2.6. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nde yer alan ilçelere ait 1965, 1981 ve 1997 yılı altyapı durumu [Köyİşleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TUIK, 1997]

sosyal yapı				
hizmetlere erişebilirlik				
altyapı				
ilçeler	içme suyu olan köy sayısı		içme suyu yeterli köy sayısı	
	1981	1997	1981	1997
Merkez	124	123	56	58
Aşkale	61	68	20	23
Çat	32	39	4	6
Hınıs	57	87	17	20
Horasan	70	73	17	15
İspir	111	114	35	50
Karayazı	61	70	12	9
Narman	37	42	10	9
Oltu	56	62	19	22
Olur	38	39	14	17
Pasinler	73	86	33	29
Şenkaya	58	65	11	12
Tekman	53	69	2	17
Tortum	54	58	19	27

EK-2 (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nde Yer Alan İlçelere Ait
1965, 1981 ve 1997 Yılı Sosyal Yapı

Çizelge 2.6. (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nde yer alan ilçelere
ait 1965, 1981 ve 1997 yılı altyapı durumu [Köyİşleri ve Kooperatifler
Bakanlığı, 1985, TÜİK, 1997]

	sosyal yapı			
	hizmetlere erişebilirlik			
	altyapı			
ilçeler	dezenfekte yapılan köy sayısı		bakteriyolojik kontrol yaptıran köy sayısı	
	1981	1997	1981	1997
Merkez	13	9	119	60
Aşkale	3		59	8
Çat		3	32	1
Hınıs	2		51	
Horasan		1	70	2
İspir		3	87	5
Karayazı			50	
Narman		2	37	15
Oltu	2		53	3
Olur			36	
Pasinler		3	68	10
Şenkaya		4	57	18
Tekman	2		42	
Tortum		8	51	12

EK-2 (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nde Yer Alan İlçelere

Ait 1965, 1981 ve 1997 Yılı Sosyal Yapı

Çizelge 2.7. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nde yer alan ilçelere ait 1965, 1981 ve 1997 yılı elektrik durumu [Köyİşleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TUİK, 1997]

sosyal yapı		
hizmetlere erişebilirlik		
altyapı		
ilçeler	elektriği olan köy sayısı	
	1981	1997
Merkez	90	126
Aşkale	32	68
Çat	12	40
Hınıs	19	98
Horasan	3	73
İspir	1	123
Karayazı	14	71
Narman	19	43
Oltu	34	65
Olur	7	40
Pasinler	62	94
Şenkaya	18	68
Tekman	17	68
Tortum	35	60

EK-2 (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nde Yer Alan İlçelere

Ait 1965, 1981 ve 1997 Yılı Sosyal Yapı

Çizelge 2.8. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nde yer alan ilçelere ait 1965, 1981 ve 1997 yılı hizmetlere erişebilirlik-diğer yapısı [Köyşleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TUİK, 1997]

sosyal yapı						
hizmetlere erişebilirlik						
diğer						
ilçeler	köy imar planı yapılan köy sayısı			kooperatifi olan köy sayısı		
	1965	1981	1997	1965	1981	1997
Merkez	4	4	9		20	10
Aşkale		2	8		11	3
Çat			0		4	1
Hınıs		4	8		6	1
Horasan		2	32		4	6
İspir		3	7	1	12	4
Karayazı		1	1		2	
Narman		1	15	1	2	1
Oltu	12	12	33		6	1
Olur			2			4
Pasinler		3	9		2	10
Şenkaya		1	5		16	15
Tekman			7	1	4	
Tortum			7	1	6	4

EK-2 (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde Yer Alan İlçelere

Ait 1965, 1981 ve 1997 Yılı Sosyal Yapı

Çizelge 2.9. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1965, 1981 ve 1997 yılı sosyo-kültürel tesis durumu [Köyüşleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TUİK, 1997]

sosyal yapı			
hizmetlere erişebilirlik			
diğer			
ilçeler	toplam sosyo-kültürel tesis sayısı		
	1965	1981	1997
Merkez	273	226	187
Aşkale	138	59	72
Çat	52	29	33
Hınıs	130	73	90
Horasan	134	106	122
İspir	312	180	218
Karayazı	66	63	79
Narman	78	73	64
Oltu	127	83	95
Olur	83	58	58
Pasinler	128	101	115
Şenkaya	108	72	97
Tekman	75	53	70
Tortum	186	107	121

EK-2 (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nde Yer Alan İlçelere Ait
1965, 1981 ve 1997 Yılı Sosyal Yapı

Çizelge 2.10. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nde yer alan ilçelere ait
1965, 1981 ve 1997 yılı yapı malzemesi durumu [Köyışleri ve
Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TUİK, 1997]

sosyal yapı									
konut									
ilçeler	yapı malzemesi (%)								
	kerpiç			tuğla			taş		
	1965	1981	1997	1965	1981	1997	1965	1981	1997
Merkez	13	7.82	16.98		6.58	5.49	64	85.28	72.89
Aşkale	2.4	7.95	0.04		7.87	11.10	97.6	83.14	83.36
Çat	0	0.00	1.57		0.00	8.92	100	100.00	85.78
Hınıs	2.2	1.32	12.90	0.2	0.33	3.64	29.9	90.23	76.39
Horasan	0	3.50	14.42		0.00	11.98	19	96.04	63.04
İspir	0.4	2.85	3.14		6.77	4.94	92.6	90.18	85.61
Karayazı	0	0.00	3.47		0.59	1.30	10.3	99.36	92.25
Narman	0	0.00	10.92		9.97	11.61	100	90.03	73.88
Oltu	0	2.86	8.93		5.36	9.91	87.1	83.85	75.27
Olur	1	55.62	5.25		1.83	5.40	79	38.33	59.01
Pasinler	10	8.93	8.80		3.40	3.72	11	86.95	81.47
Şenkaya	0	0.00	2.24		0.68	7.40	93.8	99.32	86.29
Tekman	0.2	0.00	15.19		0.00	2.50	2.9	100.00	73.59
Tortum	0	1.48	5.21		1.34	16.45	92.3	89.60	71.43

EK-2 (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nde Yer Alan İlçelere Ait
1965, 1981 ve 1997 Yılı Sosyal Yapı

Çizelge 2.10. (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nde yer alan
ilçelere ait 1965, 1981 ve 1997 yılı yapı malzemesi durumu
[Köyışleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TUIK, 1997]

ilçeler	sosyal yapı					
	konut					
	yapı malzemesi (%)					
	briket			ahşap ve diğerleri		
	1965	1981	1997	1965	1981	1997
Merkez		0.33	2.79		0.00	1.85
Aşkale		1.04	4.11		0.00	1.40
Çat		0.00	2.25		0.00	1.49
Hınıs		3.73	6.66		4.39	0.41
Horasan		0.13	5.34	42	0.33	5.22
İspir		0.20	2.49	7	0.00	3.82
Karayazı		0.05	2.98	89.7	0.00	0.00
Narman		0.00	0.13		0.00	3.47
Oltu		1.43	3.97	12.9	6.50	1.92
Olur		4.21	4.09	20	0.00	26.25
Pasinler		0.71	3.38		0.00	2.63
Şenkaya		0.00	2.97	3.1	0.00	1.10
Tekman		0.00	5.20		0.00	3.52
Tortum		7.59	5.52	1.7	0.00	1.40

EK-2 (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde Yer Alan İlçelere Ait
1965, 1981 ve 1997 Yılı Sosyal Yapı

Çizelge 2.11. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait
1965, 1981 ve 1997 yılı çatı örtüsü malzemesi durumu [Köyışleri ve
Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TUİK, 1997]

sosyal yapı						
konut						
ilçeler	çatı örtüsü malzemesi (%)					
	kiremit			padavra, mahya, tahta		
	1965	1981	1997	1965	1981	1997
Merkez	0.00	0.11	2.43	0.00	0.01	0.60
Aşkale	0.00	0.31	3.43	0.00	0.00	2.14
Çat	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Hınıs	0.00	0.33	3.01	0.00	0.00	2.12
Horasan	0.00	0.15	8.65	0.00	0.00	3.94
İspir	0.62	0.67	0.43	26.54	0.49	0.61
Karayazı	0.00	0.66	0.00	0.00	0.07	2.21
Narman	0.00	0.00	10.43	0.00	0.00	0.00
Oltu	1.61	1.96	8.77	0.00	0.00	0.09
Olur	2.17	0.29	5.34	10.87	21.24	0.02
Pasinler	0.00	0.10	3.15	0.00	0.00	1.06
Şenkaya	0.00	0.07	1.02	1.37	0.52	0.10
Tekman	0.00	0.00	15.10	0.00	0.00	0.02
Tortum	0.00	0.00	4.02	7.69	0.01	3.06

EK-2 (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nde Yer Alan İlçelere Ait
1965, 1981 ve 1997 Yılı Sosyal Yapı

Çizelge 2.11. (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nde yer alan
ilçelere ait 1965, 1981 ve 1997 yılı çatı örtüsü malzemesi durumu
[Köyışleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TUİK, 1997]

ilçeler	sosyal yapı					
	konut					
	çatı örtüsü malzemesi (%)					
	toprak			diğer		
	1965	1981	1997	1965	1981	1997
Merkez	97.69	92.63	73.65	2.31	7.25	23.32
Aşkale	100.00	93.30	70.82	0.00	6.39	23.61
Çat	100.00	99.55	79.39	0.00	0.45	20.61
Hınıs	100.00	69.11	65.14	0.00	26.35	29.73
Horasan	98.57	97.70	64.60	1.43	1.82	22.81
İspir	70.99	50.47	25.16	1.85	48.37	73.80
Karayazı	98.63	97.05	90.07	1.37	2.21	7.72
Narman	100.00	98.39	50.86	0.00	1.61	38.70
Oltu	98.39	76.16	52.48	0.00	15.78	38.66
Olur	86.96	69.90	57.95	0.00	8.57	36.69
Pasinler	100.00	95.68	88.98	0.00	4.22	6.82
Şenkaya	97.26	96.52	63.38	1.37	2.89	35.50
Tekman	100.00	97.07	73.50	0.00	2.93	11.38
Tortum	85.90	81.85	51.34	6.41	18.13	41.58

EK-2 (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde Yer Alan İlçelere Ait
1965, 1981 ve 1997 Yılı Sosyal Yapı

Çizelge 2.12. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait
1965, 1981 ve 1997 yılı konut özellikleri [Köyışleri ve Kooperatifler
Bakanlığı, 1985, TUİK, 1997]

sosyal yapı						
konut						
ilçeler	Konut Bölümlerinin (wc) hane içinde-dışında olması					
	hane içinde			hane dışında		
	1965	1981	1997	1965	1981	1997
Merkez	19.20	15.79	60.52		84.21	39.48
Aşkale	5.88	33.38	58.68		66.62	41.32
Çat	0.00	5.15	22.10		94.85	77.90
Hınıs	0.00	25.41	32.27		74.59	67.73
Horasan	1.35	2.86	27.06		97.14	72.94
İspir	0.77	22.15	55.06		77.85	44.94
Karayazı	0.00	13.46	7.42		86.54	92.58
Narman	0.00	5.84	27.25		94.16	72.75
Oltu	10.94	1.56	24.32		98.44	75.68
Olur	42.50	3.34	4.34		96.66	95.66
Pasinler	14.81	1.08	16.96		98.92	83.04
Şenkaya	17.39	1.47	7.72		98.53	92.28
Tekman	28.99	2.67	8.08		97.33	91.92
Tortum	0.00	13.27	33.74		86.73	66.26

EK-2 (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde Yer Alan İlçelere

Ait 1965, 1981 ve 1997 Yılı Sosyal Yapı

Çizelge 2.13. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1965, 1981 ve 1997 yılı nüfus yapısı [Köyışleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TUİK, 1997]

nüfus						
nüfus yapısı						
ilçeler	toplam nüfus			ortalama hanehalkı büyüklüğü		
	1965	1981	1997	1965	1981	1997
Merkez	54301	72381	45807	6.05	5.22	5.79
Aşkale	30459	33814	18366	6.08	3.37	5.89
Çat	17459	23368	18149	6.70	4.17	6.96
Hınıs	42392	47911	36095	6.52	3.97	6.98
Horasan	33168	38879	30367	8.25	3.59	6.90
İspir	55319	46827	23173	5.88	2.70	4.32
Karayazı	27459	37611	26895	10.59	4.25	7.14
Narman	17806	20576	18229	6.34	3.23	6.37
Oltu	25510	28629	18114	6.27	3.89	4.95
Olur	16122	17604	9214	5.91	2.77	3.81
Pasinler	31347	42232	38827	6.21	3.78	6.88
Şenkaya	30728	35856	23199	6.13	4.47	4.39
Tekman	22555	29505	26427	10.05	4.09	7.10
Tortum	37485	41434	37671	5.46	3.53	5.48

EK-2 (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde Yer Alan İlçelere

Ait 1965, 1981 ve 1997 Yılı Sosyal Yapı

Çizelge 2.14. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1965, 1981 ve 1997 yılı nüfustaki değişim [Köyışleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TUİK, 1997]

nüfus				
nüfustaki değişim				
ilçeler	göçle gelen nüfus		göçle giden nüfus	
	1981	1997	1981	1997
Merkez	5562	46	2223	12144
Aşkale	367	29	1854	7979
Çat	0	0	1383	6738
Hınıs	7241	7	2432	19263
Horasan	690	518	564	8166
İspir	0	0	1367	8704
Karayazı	276	0	1104	5387
Narman	94	0	464	4569
Oltu	23	0	650	4958
Olur	0	15	468	1951
Pasinler	34	7	814	9424
Şenkaya	277	272	398	6040
Tekman	74	0	1054	4665
Tortum	7	0	335	6873

EK-3 Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde Yer Alan İlçelere Ait 1981 ve 1997 Yılı Ekonomik Yapı

Çizelge 3.1. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yılı gelir kaynağı durumu [Köyİşleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TUİK, 1997]

Ekonomik yapı						
Genel						
Sektörel paylar						
ilçeler	Gelir Kaynaklarının Önem Sırasına göre köy sayısı					
	tarla ziraatı		meyvecilik		sebzecilik	
	1981	1997	1981	1997	1981	1997
Merkez	5	44				3
Aşkale	8	2				1
Çat		2				
Hınıs	13	6				
Horasan	16	36		6		
İspir	4	84	5	27		5
Karayazı						
Narman	7	14				
Oltu	11	33	2	2		
Olur		34	7	5		
Pasinler	44	44				
Şenkaya		8				
Tekman	1	7		26		
Tortum	2	14	13	11		4

EK-3 (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde Yer Alan
İlçelere Ait 1981 ve 1997 Yılı Ekonomik Yapı

Çizelge 3.1. (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yılı gelir kaynağı durumu [Köyİşleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TUİK, 1997]

ilçeler	Ekonomik yapı					
	Genel					
	Sektörel paylar					
	Gelir Kaynaklarının Önem Sırasına göre köy sayısı					
	hayvancılık		madencilik		işçilik	
	1981	1997	1981	1997	1981	1997
Merkez	120	78				
Aşkale	60	62				
Çat	37	32				
Hınıs	82	90			4	
Horasan	55	34			3	
İspir	73	55			48	
Karayazı	75	70				
Narman	20	29			16	
Oltu	12	26			39	
Olur	31	1			2	
Pasinler	37	50				
Şenkaya	69	51		3		7
Tekman	68	36				
Tortum	45	30				

EK-3 (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde Yer Alan
İlçelere Ait 1981 ve 1997 Yılı Ekonomik Yapı

Çizelge 3.2. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait
1981 ve 1997 yılı sektörel paylar [Köyİşleri ve Kooperatifler
Bakanlığı, 1985, TUİK, 1997]

Ekonomik yapı				
Genel				
Sektörel paylar				
ilçeler	devamlı çalışan işçi sayısı		sürekli açık işyeri sayısı	
	1981	1997	1981	1997
Merkez	159	165	28	123
Aşkale	410	64	10	54
Çat	10	135	2	61
Hınıs	14	98	7	84
Horasan	38	51	14	36
İspir	102	120	4	95
Karayazı	6	49	3	35
Narman		17		17
Oltu	34	169	3	145
Olur	33	241	4	157
Pasinler		73		57
Şenkaya	382	620	21	167
Tekman	12	28	3	21
Tortum	13	199	2	170

EK-3 (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde Yer Alan

İlçelere Ait 1981 ve 1997 Yılı Ekonomik Yapı

Çizelge 3.3. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yılı arazi büyüklüğü [Köyışleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TUİK, 1997]

Ekonomik yapı										
Öncelikli sektör faaliyeti										
tarımın işlevi - çeşitlilik ve üretkenlik										
ilçeler	arazi büyüklüğü grubuna göre hane sayısı									
	0-25 da		26-50 da		51-100 da		101-200 da		201-+ da	
	1981	1997	1981	1997	1981	1997	1981	1997	1981	1997
Merkez	6016	1722	3003	1913	2162	1446	793	733	329	294
Aşkale	3097	606	1947	840	834	544	285	260	107	91
Çat	515	680	457	674	375	460	160	190	114	103
Hınıs	1068	885	1516	1456	1953	1519	678	531	275	233
Horasan	1673	796	2454	946	2589	945	610	816	426	460
İspir	10977	4010	802	771	105	186	31	72	1	28
Karayazı	1977	10	1410	129	1090	477	535	1124	255	2010
Narman	1720	603	1008	972	903	709	597	243	183	33
Oltu	1734	2068	733	1077	199	289	28	43	3	5
Olur	3174	1686	559	434	95	109	7	27		8
Pasinler	2105	1032	1934	1346	2081	1409	1158	623	534	299
Şenkaya	3817	2253	1521	1867	584	524	114	133	23	11
Tekman	1974	644	1330	1081	637	1186	251	377	97	109
Tortum	7418	4561	805	856	317	231	56	21	18	5

EK-3 (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nde Yer Alan İlçelere Ait
1981 ve 1997 Yılı Ekonomik Yapı

Çizelge 3.4. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yılı arazi kullanım durumu [Köyüşleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TUİK, 1997]

Ekonomik yapı				
Öncelikli sektör faaliyeti				
tarımın işlevi - çeşitlilik ve üretkenlik				
ilçeler	arazi kullanım durumuna göre hane sayısı			
	topraklı çiftçi		topraksız çiftçi	
	1981	1997	1981	1997
Merkez	12303	4978	1570	1130
Aşkale	6270	2250	3777	91
Çat	1621	1701	3988	406
Hınıs	5490	4392	6565	232
Horasan	7752	3716	3071	247
İspir	11916	4354	5450	713
Karayazı	5267	3750	3592	
Narman	4411	2522	1969	38
Oltu	2697	3476	4657	6
Olur	3835	1967	2526	297
Pasinler	7812	3793	3346	916
Şenkaya	6059	4752	1959	36
Tekman	4289	3368	2932	24
Tortum	8614	5598	3131	81

EK-3 (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde Yer Alan İlçelere Ait
1981 ve 1997 Yılı Ekonomik Yapı

Çizelge 3.5. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yılı tarımsal arazi çeşitleri [Köyışleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TUİK, 1997]

Ekonomik yapı				
Öncelikli sektör faaliyeti				
tarımın işlevi - çeşitlilik ve üretkenlik				
ilçeler	toplam kültür arazi (dekar)		ekilen tarla arazisi toplamı (dekar)	
	1981	1997	1981	1997
Merkez	2627391	498185	1073161	255775
Aşkale	1324665	198793	321664	61961
Çat	1003188	97846	139051	31913
Hınıs	1423203	399527	356085	176685
Horasan	1670621	582145	571125	268756
İspir	2069340	278973	171713	46657
Karayazı	1960431	335068	221153	152454
Narman	769715	141835	244062	61325
Oltu	1230505	171590	178198	57541
Olur	728480	75956	77097	16571
Pasinler	1572287	439186	671401	287682
Şenkaya	1222801	204725	162832	72151
Tekman	1751957	323468	227943	79160
Tortum	1500823	1759169	133414	1568631

EK-3 (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nde Yer Alan İlçelere Ait
1981 ve 1997 Yılı Ekonomik Yapı

Çizelge 3.5. (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yılı tarımsal arazi çeşitleri [Köyışleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TUİK, 1997]

ilçeler	Ekonomik yapı			
	Öncelikli sektör faaliyeti			
	tarımın işlevi - çeşitlilik ve üretkenlik			
	ekilen tarla arazisi -sulanan (dekar)		ekilen tarla arazisi - sulanmayan (dekar)	
	1981	1997	1981	1997
Merkez	472138	111807	161758	143968
Aşkale	27250	13997		47964
Çat	5000	13207		18706
Hınıs	88441	43567	7150	133118
Horasan	81435	59244	1920	209512
İspir	42137	19597		27060
Karayazı	36371	7074	2800	145380
Narman	47090	15341	69288	45984
Oltu	37575	29108	94140	28433
Olur	3620	12243		4328
Pasinler	316157	173662		114020
Şenkaya	38762	13959	800	58192
Tekman	5107	8012	49732	71148
Tortum	28321	21180	1000	22926

EK-3 (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nde Yer Alan İlçelere Ait
1981 ve 1997 Yılı Ekonomik Yapı

Çizelge 3.6. (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi’nde yer alan ilçelere
ait 1981 ve 1997 yılı tarımsal arazi çeşitleri [Köyışleri ve Kooperatifler
Bakanlığı, 1985, TUİK, 1997]

Ekonomik yapı						
Öncelikli sektör faaliyeti						
tarımın işlevi - çeşitlilik ve üretkenlik						
ilçeler	nadas arazisi (dekar)		tarıma elverişli olup kullanılmayan arazi (dekar)		bağ bahçe arazisi (dekar)	
	1981	1997	1981	1997	1981	1997
Merkez	439265	43613	13575	25858	3920	2450
Aşkale	294414	21478	8286	828		
Çat	134051	73	6204	1049		
Hınıs	260494	52732	7300	25629		16
Horasan	487770	92046	2950	7432		55
İspir	129576	2278	15325	607	21070	4173
Karayazı	181982	13269		76292		
Narman	127684	31684	750	701		461
Oltu	46483	4656	4668		3600	1193
Olur	73477	2421	100	21	11670	374
Pasinler	355244	43043		12149		344
Şenkaya	123270	12708	3450	31	4652	2819
Tekman	173104	13115		28608	650	
Tortum	104093	5724	7015	950	30295	8118

EK-3 (Devam) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde Yer Alan İlçelere Ait
1981 ve 1997 Yılı Ekonomik Yapı

Çizelge 3.7. Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi'nde yer alan ilçelere ait 1981 ve 1997 yılı tarımsal sulama ve hayvan varlığı [Köyîşleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1985, TÜİK, 1997]

Ekonomik yapı								
Öncelikli sektör faaliyeti								
tarımın işlevi - çeşitlilik ve üretkenlik								
ilçeler	tarımsal amaçlı sulama yapan köy sayısı		sulama tesis olan köy sayısı		aşırı sulamadan çoraklaşan köy sayısı		büyük ve küçükbaş hayvan sayısı	
	1981	1997	1981	1997	1981	1997	1981	1997
Merkez	125	80	105	19	3	1	493373	136736
Aşkale	26	36	5	4			187620	56082
Çat	2	12	1	2			120755	61949
Hınıs	54	24	5	3		1	346025	140001
Horasan	31	31	7	4		3	197135	120950
İspir	117	84	22	8		1	180785	56089
Karayazı	27	36	1	2			252984	232598
Narman	29	24	2	9			77388	33896
Oltu	48	55	3	18		2	86045	46078
Olur	6	35	12	29			78039	31663
Pasinler	74	58	2	17		1	191395	65255
Şenkaya	64	38	1	12		1	141958	64201
Tekman	7	1	9				201659	107647
Tortum	51	56		9		1	135284	58852

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : ALAGÖZOĞLU, Aslı
 Uyruğu : T.C.
 Doğum tarihi ve yeri : 27.12.1982 Sungurlu
 Medeni hali : Bekar
 Telefon : 0 (312) 318 35 90
 Faks : 0 (312) 318 35 90
 e-mail : aslialagoz@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Lisans	Gazi Üniversitesi/ Şehir ve Bölge Planlama	2006
Lise	Ankara Başkent Lisesi (YDA)	2000

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2006-	Tarım Reformu Genel Müdürlüğü	Şehir Plancısı

Yabancı Dil

İngilizce

Hobiler

Kitap okuma, internet, müzik dinleme